

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**RÜYADA HZ. PEYGAMBER'İN GÖRÜLMESİ İLE İLGİLİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hüsamettin Akçay

Diyarbakır 2015

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**RÜYADA HZ. PEYGAMBER'İN GÖRÜLMESİ İLE İLGİLİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hüsamettin Akçay

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Bilen

Diyarbakır 2015

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Rüyada Hz. Peygamber’in Görülmesi ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

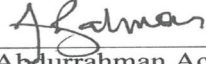
- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/07/2015

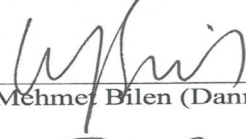
Hüsamettin Akçay

KABUL VE ONAY

Hüsamettin Akçay tarafından hazırlanan Rüyada Hz. Peygamber'in Görülmesi ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi adındaki çalışma, tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdurrahman Acar (Başkan)

Doç. Dr. Mehmet Bilen (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Musa Erkaya

Enstitü Müdürü

09/07/2015

ÖNSÖZ

Rüya, İslamî ilimlerde üzerinde çalışmalar yapılmış, ayet ve hadisler çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmış önemli bir konudur. Bu çalışmalarda özellikle dikkati çeken ve tartışmalara sebep olan noktalardan bir tanesi Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ve bunun inananlar açısından bağlayıcılığı ve değerinin ne oranda olduğudur. Tarihi süreç içerisinde Peygamberimizi rüyada görüp ondan bilgi aldıklarını, hadislerin sıhhatini O'na sorarak tesbit ettiklerini iddia edenler olmuşsa da buna şiddetle karşı çıkanlar da olmuştur.

Biz de bu çalışmamızda, bu tartışmalara bir katkı sunmak amacıyla, Hz. Muhammed'in rüyada görülmesi ile ilgili hadisleri, sened ve metni de dikkate alan bütüncül bir anlayışla ele alıp değerlendirmeyi amaçladık.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, metod ve sınırları hakkında bilgi verilip, ardından ilgili hadislerin mihengini oluşturan rüya hakkında özet bilgi verildi. Birinci bölümde ilgili hadisin rivayetleri bir araya getirilerek sened açısından incelenerek sıhhati tespit edilmeye çalışıldı.

İkinci bölümde ise ilgili hadis metinleri metin tetkik ve tenkidi çerçevesinde ele alınıp değerlendirildi. İlk önce senetleri sahih olan rivayetlerin metinleri bir araya getirilerek ortak bir metin oluşturuldu. Ardından oluşturulan metin başta Kur'an ve sahih sünnete uygunluk kriterleri olmak üzere metin tenkidi kriterleri çerçevesinde ele alınıp değerlendirildi.

Tez konusunun seçimi ve hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet BİLEN'e teşekkür ediyorum.

Hüsamettin AKÇAY

Diyarbakır-2015

ÖZET

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyada görülmesi ve bunun ne derece bağlayıcı olacağı, tarih boyunca insanların ilgisini çekmiş ve özellikle ilim adamları arasında tartışılmış bir konudur.

Rüya ile ilgili, hadis alanında değişik yönlerden bazı akademik çalışmalar yapılmakla birlikte, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyada görülmesi hususunda rivâyet edilen hadisler hakkında müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Böyle bir boşluğun ifa edilmesi gerektiği düşüncesiyle "Hz. Peygamber'in Rüyada Görülmesi ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi" isimli çalışmayı tez konusu olarak seçtik. Tezi, giriş ve iki bölüm şeklinde tasarladık. Giriş bölümünde, rüyanın insanlık tarihindeki yeri, İslâmi ilimler ve çağdaş psikolojide rüya ile ilgili değerlendirmeleri konu edindik. Birinci bölümde, konu ile ilgili hadisleri temel hadis kaynaklarından tespit edip senet yönüyle inceleyerek sıhhat durumlarını ortaya koymaya çalıştık. İkinci bölümde ise ilgili hadisleri, metin tenkidi kriterleri çerçevesinde ele alarak değerlendirmeye çalıştık.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ile ilgili hadislerin bir bölümünün sened yönüyle sahih olduğu tespit edilmekle beraber, metin tenkidi çerçevesinde yaptığımız değerlendirmeler sonucunda bu türden rivayetlerin sahih olamayacağı kanaatine vardık.

Anahtar Sözcükler

Din, Peygamber, Hadis, Rüya, Güvenilir.

ABSTRACT

Seeing the prophet (SAW) in a dream and how much it will be binding have drawn interest throughout history. Aspecially it is a subject that has been discussed among the clerks.

Some academic studies have been done in different ways of hadith field about the dreams. But there hasn't been an exclusive study on the hadiths about seeing The prophet (SAW) in a dream yet. With the opinion that such a gap should be filled, we chose "The Evaluation of The Hadiths that are About Seeing The Prophet in a Dream" as thesis subject. The thesis is consist of three sections. In the introduction section, we handled the subjects the place of the dream in the history of humanity, Islamic science and the evaluation of dream in modern phschology. In the first section, we tried to prove the reliability of the hadiths that are relevant to the subject, stating them from the hadith sources and analyzing their reliability. In the second section we tried to evaluate the hadiths with the frame of text criticizing criterias.

As a conclusion some of the hadiths relevant to seeing the prophet in a dream were confirmed that they were realiable. But with the farne of text criticising criterias, we reached a conclusion that such kind of hadiths couldn't be reliable as a result of our evaluation.

Key Words

Religion, The prophet, Hadiths, Dream, Reliable

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU.....	2
3. RÜYA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	3
Rüyanın Çeşitleri Nelerdir?	8
Rüya Nasıl Gerçekleşir?	14

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİSİN GEÇTİĞİ TEMEL HADİS KAYNAKLARI

1.1. HADİSİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR VE SENETLERİ.....	16
1.2. HADİSLERİN SENETLERİNİN İNCELENMESİ.....	26
1.2.1. Ebû Hureyre'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağı	28
1.2.2. Ebu Hureyre'den Gelen Rivayetler.....	29
1.2.3. Abdullah b. Abbâs'tan Gelen Rivayetlerin Sened Ağı.....	53

1.2.4. Abdullah b. Abbâs'tan Gelen Rivayetler	53
1.2.5. Abdullah b. Mes'ûd'tan Gelen Rivayetlerin Sened Ağ1	56
1.2.6. Abdullah b. Mes'ûd'tan Gelen Rivayetler	57
1.2.7. Ebû Saîd el-Hudrî'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağ1	62
1.2.8. Ebû Saîd el-Hudrî'den Gelen Rivayetler	62
1.2.9. Enes b. Mâlik'ten Gelen Rivayetlerin Sened Ağ1	67
1.2.10. Enes b. Mâlik'ten Gelen Rivayetler	68
1.2.11. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayetlerin Sened Ağ1	70
1.2.12. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayetler	70
1.2.13. Târik b. Eşyem'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağ1	76
1.2.14. Târik b. Eşyem'den Gelen Rivayetler	76
1.2.15. Ebû Katâde'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağ1	78
1.2.16. Ebû Katâde'den Gelen Rivayetler	78
1.2.17. Ebû Cuhayfe'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağ1	83
1.2.18. Ebû Cuhayfe'den Gelen Rivayetler	83
1. 2.19. İbn Şihâb'tan Gelen Rivayetin Sened Ağ1	85
1.2.20. İbn Şihâb'tan Gelen Rivayet	86
1.2.21. Katâde'den Gelen Rivayetin Sened Ağ1	87
1.2.22. Katâde'den Gelen Rivayet	87
1.3. İSNADLARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	88

İKİNCİ BÖLÜM

KONUyla İLGİLİ HADİSLERİN MUHTEVA TAHLİLİ

2.1. METİN TENKİDİ YÖNÜNDEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	89
2.1.1. İlgili Hadislerin Dil Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi ..	89

2.1.2. Metin İnşası	92
2.2. HADİSLERİN DİĞER HADİSLERE ARZI.....	92
2.3. HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI.....	94
2.4. HADİSLERİN TARİHİ VERİLERE UYGUNLUĞU	95
2.5. HADİSLERİN İÇERİĞİNİN AKLA UYGUNLUĞU	96
2.6. ŞERHLERDE HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	97
2.7. HADİSLERİN İSLAMİ İLİMLERDEKİ KULLANIMI.....	105
2.7.1. Kalam İlminde Hadisin Değerlendirilişi	106
2.7.2. Fıkıh İlminde Hadisin Değerlendirilişi	108
2.7.3. Tasavvuf İlminde Hadisin Kullanımı.....	111
SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	117

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	Adı geçen eser
<i>a.s.</i>	Aleyhisselam
<i>b.</i>	Bin, İbn
<i>byy.</i>	Basım yeri yok
<i>cc.</i>	Celle celâluhû
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>Der.</i>	Dergi
<i>DİA.</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>H.</i>	Hicrî
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>M.</i>	Milâdî
<i>r.a.</i>	Radiyallahu Anh
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v.</i>	Sallallahu Aleyhi ve Selem
<i>TDV.</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>Thk.</i>	Tahkik eden
<i>ö.</i>	Ölümü
<i>yy.</i>	Yüzyıl
<i>ts.</i>	Tarihsiz
<i>DİB.</i>	Diyanet İşleri Başkanlığı

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Tezimizin konusunu birçok hadis kaynağında yer alan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyada görülmesi ile ilgili hadislerin, temel hadis kaynaklarında tespit edilip sened ve metin açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Kaynaklarda bu konuyu ifade eden hadisler aralarında manaya etki etmeyen lafız farklarıyla beraber üç şekilde geçmektedir. Bunlar: "Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür, şeytan benim suretime giremez", "Beni rüyada gören beni uyanırken de görecek şeytan benim suretime giremez." ve "Beni gören beni görmüştür, şeytan benim suretime giremez" mealindeki hadislerdir. Bu rivayetlerde geçen rüya kavramı da tezimizin giriş bölümünde hadislerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere açıklanmaya çalışılacaktır.

İlgili hadisleri tespit ederken yararlanacağımız kaynaklar Hicri üçüncü asırda telif edilmiş ve İslam kültüründe Kütüb-i Sitte adıyla meşhur olmuş temel hadis eserleri ile ondan önceki dönemde telif edilmiş meşhur hadis eserleri olacaktır. Bu çerçevede istifade edilecek kaynaklar Ma'mer b. Râşid'in (ö. 152/769) *el-Cami*'i; Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) *el-Muvattâ'*; et-Tayâlisî'nin (ö. 203/813) *Müsned*'i Abdurrezzâk'ın (ö. 211/826) *Musannef*'i; el-Humeydî (ö. 219/834) ve İbnu'l-Ca'd'ın (ö. 230/844) *Müsned*'leri; İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i; Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i; Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'i; Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/874) *Sahih*'leri; İbn Mâce (ö. 273/886), Ebû Davud (ö. 275/888) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'leri ve Nesâî'nin (ö. 303/915) *el-*

Mücteba ve *Sünenü'l-Kübra*'sı olacaktır. Aslında Nesâî'nin meşhur olan ve Kütüb-i Sitte içerisinde yer alan eseri *el-Müctebâ*'dır ve bu eseri, istek üzerine sahih ve illetli hadisler içeren *Sünenü'l-Kübrâ*'dan sadece sahih hadisleri içerecek şekilde ihtisar ettiği ifade edilmektedir.¹ Biz de ilgili hadislerin *el-Müctebâ*'da bulunmayıp *Sünenü'l-Kübrâ*'da bulunması ihtimalini dikkate alarak her iki eserini de incelenecek kaynaklar arasına almaya karar verdik.

Ravilerin adalet ve zabt ile ilgili değerlendirmeleri de kendi dönemine kadar ki ravi değerlendirmelerini özet olarak toplayan *Tehzibu't-Tehzib* başta olmak üzere temel rical kaynaklarından istifade edilerek ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU

Hadis araştırmalarında önyargılı yaklaşımlar, sağlıksız sonuçlara yol açabilmektedir. Aynı konuyu inceleyen iki araştırmacı farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu durum bazen işin doğasından kaynaklansa da bazen araştırmacının kendi görüşünü destekleyecek delilleri alıp, diğerlerini görmezden gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmamızda amacımız, benzer önyargılı yaklaşımlardan uzak kalmaya çalışarak, bütüncül bir bakış açısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyada görülmesi ile ilgili hadislerin sened ve metinlerini birlikte ele alarak doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır.

Bununla birlikte hadisin klasik hadis şerhlerinde nasıl anlaşıldığı, ne gibi farklı değerlendirmelerin olduğu da bu kapsamda ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın metodu şu şekilde olacaktır. Bütüncül bir anlayışın gereği olarak ilgili hadislerin geçtiği kaynaklar tespit edilip, rivayetler tarihi sırayla sened ve metinleriyle beraber bir araya getirilecek; ardından hadisi rivayet eden sahabiler esas alınarak o sahabilerden gelen rivayetler ardı ardına zikredilerek ravileri adalet ve zabt yönünden değerlendirilecek ve hadislerin sened açısından sıhhat derecesi tespit

¹ İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Edebiyatı**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2011, s. 118.

edilmeye çalışılacaktır. Bundan sonra senedinin sahih olduğu tespit edilen rivayetlerin metinleri değerlendirilerek ortak bir metne ulaşılmaya çalışılacaktır.

Hadis usulü ilminde varlığı ifade edilen ilkelere biri de senedi sahih olan hadislerin, metni dolayısıyla zayıf olabileceği ilkesidir. Bu kapsamda da hadisin metni yani içeriği metin kriterleri çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecek ve metin yönünden sıhhati de tespit edilmeye çalışılacaktır.

3. RÜYA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Rüya (الرؤيا), R-E-Y (راي) kökünden türetilmiş arapça bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu ruen (رؤى) dir.² Sözlükte “görmek” anlamındaki rü’yet kökünden türeyen rüya kelimesi uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütününe ifade etmektedir.³

Hulm, menâm, ehâdîs ve büşrâ da İslâmî literatürde rüya ile aynı anlamda kullanılan kavramlardır.

Hulm, arapça bir kelime olup değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Çoğulu “ahlâm”dır. Çoğunlukla çirkin ve kötü şeylere delalet eden rüyalara hulm-ahlâm denilmiştir. Hz. Peygamber “Rüya Allah’tan, hulm ise şeytandır”⁴ hadisinde bu kavramı bu anlamda kullanmıştır. Bazen de başına adğas kelimesi eklenerek tamlama şeklinde kullanılır.⁵ “*Yorumcular dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir (adğasu ahlam),*”⁶ ayetinde de bu şekilde kullanılmıştır. Rüyaların rahmani olanına “rüyayı sadıka, sâliha, hasene”; şeytani olanına “hulm” denilmiştir.⁷

Menâm arapça bir kelime olup uyku anlamındadır. Bazen gözümüzle gördüklerimizin uykuda görülmesi anlamında kullanılır. Bazen de bir olayın bir kısmını gözle gördükten sonra devamını rüyada tamamlama durumları için de bu

² el-Fîrûzâbâdî Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, el-Heyetu'l-Mısırıyyetu'l-Âmme, Mısır 1980, IV, 325.

³ İlyas Çelebi, “Rüya” **DİA.**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, XXXV, 306.

⁴ Buhârî, **es-Sahih**, Ta’bir 3,4,14; Müslim, **es-Sahih**, 42 Rüya 1, (929).

⁵ İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânu'l-Arab**, Dâru Sâdir, Beyrut ts., XII, 145-146.

⁶ Yusuf Suresi, 12/44.

⁷ İlyas Çelebi, “Rüya” **DİA.**, XXXV, 306.

kavram kullanılır. Menam ayet ve hadislerde mecaz olarak rüya anlamında kullanılmıştır.⁸

Ehâdîs arapça (**حَدَّث**) H-D-S fiilinden türeyen “hadis” kelimesinin çoğuludur. İnsana uykuda veya uyanık iken işitme veya ilham yoluyla ulaşan sözlere “hadis” denir.⁹ Hz. Yusuf ile ilgili ifade edilen “*Ey Rabbim Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin,*”¹⁰ ayetinde geçen “olaylardan” maksadın bazı müfessirlerce rüyalar olduğu söylenmiştir.¹¹

Büşrâ, arapça bir kelime olup sevinçli ve müjdeli haber verme anlamındadır. “*Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır,*”¹² ayetinde geçen “büşrâ” kelimesini, bazı müfessirler müminin gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih-sâdik rüya şeklinde tefsir etmişlerdir.¹³ Hz. Peygamber (s.a.v.) de “vahiy kesildi, mübeşşirat kaldı”¹⁴ hadisinde mübeşşiratı sâdik rüya olarak açıklamıştır.

Rüya insanla birlikte var olan bir olgudur. İnsan fizyonomisi üzerinde yapılan araştırmalar rüyanın yeme içme gibi bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. İlkel toplumlar yaşanan olaylarla görülen rüyaların ayırt edilmesinde uzun süre tereddüt etmiş ve rüyada görülenlerin uyanıkken görülenler kadar gerçek olduğunu düşünmüştür. Eski Mısırlılar, Asurlular ve Yunanlılar’da kâhin ve büyücülerin en önemli görevlerinden biri rüyaları yorumlamaktı. Rüya tabiri konusunda ilk metinler milattan önce 5000’li yıllarda Asurlular tarafından yazılmıştır. Bu konuda günümüze ulaşan en eski eser, British Museum’da saklanan ve milattan önce 2000 yıllarına ait olduğu tahmin edilen bir Mısır papirüsüdür. Burada 200 çeşit rüya tabirine yer verilmektedir. Milattan önce 669-626 yılları arasında Nineva’da yaşamış olan Asur imparatoru Banipal’ın kütüphanesinde rüyaya dair taş basması eserler bulunmuştur. Milattan önce 1500-1000 yıllarında Hindistan’da yazılan Vedalar’da rüyalara ait listeler yer almaktadır. Eski Yunanlılar uykuda ruhun vücudu terkedip tanrıları

⁸ İbn Manzûr, **a.g.e.**, XII, 596-597.

⁹ er-Râğîb el-İsfehânî Hüseyin b. Muhammed, **el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kur’an**, Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan ts., s. 101.

¹⁰ Yusuf Suresi, 12/101.

¹¹ et-Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Tefsiru Taberî**, Thk. Mahmut Muhammed Şakir, Muessesetu'r-Risale, Mısır 2000, XVI, 278.

¹² Yunus Suresi, 10/64.

¹³ İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 61.

¹⁴ Buhârî, **es-Sahih**, Tabir 5.

ziyarete gittiğine inanırlardı. Rüya konusunda Hipokrat, Eflatun ve Aristo'ya bazı eserler nisbet edilir.¹⁵

Çinlilere göre rüya, manevi ruhun bedenden çıkıp ölümlerin ruhlarıyla veya canlı ile haberleşip bu izlenimlerle dönmesidir. Hintliler rüyayı, gelecekte haber veren mesajlar olarak kabul etmişler, kötü ve iyi ruhları tasnif ederek mesajları anlamaya çalışmışlardır. Eski Yunanlı ve Romalılara göre rüya, Tanrılardan bir mesajdır. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da rüyalara büyük önem verilmiş, Allah (c.c)'tan iyi ve kötü anlamda gönderilen mesajlar olarak kabul etmişlerdir. Kötü rüyalar uyarıcı özellik taşıyan rüyalar olarak açıklanmıştır.¹⁶

Tarihi süreç içerisinde farklı ilim dalları kendi bakış açılarını yansıtacak şekilde rüyayı anlamaya ve tanımlamaya çalışmışlardır.

Bir kısım tabipler, rüyayı iç yaşantıların bir yanı, beynin kendine has bir faaliyeti veya vücut organlarının bir kısmının çalışıp, bir kısmının çalışmaması sonucu ya da ağır aksak çalışması sonucu uyku bozukluğu sonucu görülen şeyler¹⁷ şeklinde tarif etmişlerdir.

İlk dönemlerde felsefeciler rüyayı bir mesaj olarak algılamışlardır.¹⁸ 19. ve 20. yy'ın ilk yarısına gelindiğinde ise rüyalar, psikolojik olgular olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple psikologların geneli, rüyanın kişisel korkular, baskılar, tavırlar ve gerçekleştirilemeyen arzularından kaynaklandığını söylemişlerdir. Bu tanıma uymayan, geleceği gören ve yaratıcı çözümler sunan rüyalar ise mantıksal çıkarım ve raslantı eseri sayılarak bir kenara atılmıştır.¹⁹

Psikanalizmin kurucusu olan Sigmund Freud'a göre rüyalar, baskı altına alınmış ve tatmin edilmemiş duygular, arzular ve düşüncelerin uyku anında üst şuurun baskısından kurtulmasından meydana gelmektedir.²⁰ Rüya, halüsinasyon niteliğindeki bir doyumla uykuyu bozan uyarıları yok etme aracıdır. Her düş, istek

¹⁵ Hakkı Şinasi Çoruh, **Rüya Dünyamız**, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yay., İstanbul 1968, s. 59-62.

¹⁶ Umay Günay, **Aşık Tarzı Şiir Gelenegi ve Rüya Motifi**, Akçag Yay., Ankara 1999, s. 96-98.

¹⁷ Özcan Köknel ve Kurban Özügürlü, **Tıpta Ruh Bilim**, İstanbul 1983, s. 56.

¹⁸ İsmail Ersevimi, **Freud ve Psikanalizin Temel İlkeleri**, İstanbul 1997, s. 287.

¹⁹ Nerys Dee, **Rüyaları Anlamak**, Çev. Nilüfer Kavalalı, İstanbul 1997, s. 47.

²⁰ Umay, **a.g.e.**, s. 101,102.

gerçekleştiren türdendir. Bunun dışında kalan rüyalar, önce aranıp bulunması gereken bilinmeyen bir içeriğin yerine bozularak konmuş olanlardır. Rüyaları anlaşılmaz ve garip yapan onlardaki bu bozulmadır.²¹

Jung'a göre, rüya diğer psikolojik olaylardan farklı değildir. Onu psikolojik bakımdan anlamak için önce onu meydana getiren yaşanmış olayların, hatıraların araştırılması, geçmişine inilmesi gerekir. Ona göre rüyalar, şahsın günlük dürtüleri ve düşünceleri, dolayısıyla planları ile ilgilidir. Rüyalar, kişinin gelişmesi bakımından faydalı izler taşırlar. Jung, klasik psikanaliz ekolünün düşündüğü gibi bunların yalnız içe itilmiş unsurları ifade etmediklerini, aynı zamanda ilham verici unsurlara da delalet ettikleri görüşündedir. Ona göre, rüyalar, şuur altının kendini sembolizm ve diğer teknikler altında belirtmesi hususunda bir çabasıdır. Hatta daha uzaklara gitmek suretiyle rüyaların kolektif şuuraltını canlandırdıklarını ve buna göre kâinat sırrını taşıdıklarını ifade eder. Jung, düşte, ta eski çağlardan beri insanlığın hayatında rol oynamış olan birçok unsurlarla karşılaşmanın mümkün olabileceğini belirtir. Jung'a göre bir rüyanın doğru olarak tahlili, ona tekabül eden şuurlu durumu çok iyi bilmekle mümkündür. Şuurlu veriler bilinmezse rüyayı gereğince tahlil etmek mümkün değildir.²²

Jung rüyaya farklı bir anlam ve işlev yükleyerek bastırılmış bir arzunun ifadesinden çok kişinin o andaki psikolojik durumunun en yalın tasviridir, der. Kişiliğin objektif ve doğal ürünüdür. Rüyalar insanları aldatmaz, yalan söylemez, hiçbir şeyi tahrif etmez ya da gizlemez.²³ Jung'ta biricik gerçek şudur ki; rüya ilahi bir ses, bir elçidir ve yabanıl zihne zerre kadar zarar vermeyen tükenmez bir mesele kaynağıdır.²⁴

Önceleri Freudçu iken sonradan 1912'de kendi ekolünü kuran tanınmış Alman psikoloğu Alfred Adler (1870-1937) Freud'un aksine cinsiyetin rolünü azaltıp

²¹ Bülent Akot, "Rüya Tecrübesinin Psikolojik ve Dini Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005), s. 40; Sigmund Freud, **Rüyalar ve Yanılgılar Psikolojisi**, Çev. Ali Seden, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1978, s. 142.

²² Ender Gürol, **Jung**, Cem Yay., İstanbul 1977, s. 65,69,85.

²³ Nilüfer Evginer, "Psikolojik ve Dini Bir Fenomen Olarak Rüya", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010), s. 95-96; Bilal Sambur, **Bireyselleşme Yolu- Jung'un Psikoloji Teorisi**, Elis Yay., Ankara 2005, s. 114.

²⁴ Evginer, **a.g.e.**, s. 96; Carl Gustav Jung, **Din ve Psikoloji**, Çev. Cengiz Şişman, İnsan Yay., İstanbul 1993, s. 33.

Ego'nun rolünü arttırmıştır. Ona göre, bütün rüyaların temelinde hayata karşı takınılmış olan genel bir tavır mevcuttur. Uyku anında insan düşüncesini işgal eden rüya, dün ile yarın arasındaki bir köprüden başka bir şey değildir. Bir ferdin genellikle hayata karşı takındığı tavrı bilmek, hal ile gelecek arasında ne şekilde köprü kurduğundan haberdar olmakla rüyalarında kurduğu köprülerin özelliklerini anlamak mümkündür ve buradan geçerli bazı sonuçlar çıkarılabilir. Adler, rüyaların çok azını anlamamanın mümkün olduğunu, o rüyanın kişi üzerinde belli bir izlenim bıraktıktan sonra çabucak unutulacağını söyler ve rüya tabirinde usta olmayan bir kişinin onun arkasında gizlenen şeyi, kolayca anlamasının mümkün olmadığını belirtir. Rüyaları, bir ferdin faaliyet ve davranış kalıbının sembolik ve mecazi bir yankısı olarak görür. Adler'e göre rüya, bir heyecanı şiddetlendirmeye veya belli bir durumun çözümlenebilmesi için gerekli olan şevki yaratmaya çok uygundur. Rüyaı gören şahsın aradaki bağlantıyı anlamış olması hiçbir şeyi değiştirmez. Gereken materyali ve bir itici kuvveti bulması yeterlidir. Rüya, o şahsın davranış kalıbını dile getirdiği için düşünce, süreçlerin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyacağından bir psikiyatrist, o şahsın tabiatı ile ilgili sonuçlar çıkarabilir. Adler'e göre rüyalarda kudret dürtüsü, yani iktidar isteği esastır ve geleceğe yöneliktir. Rüyalar, kişilerin hayat problemlerinden birine çözüm yolu aradığı gibi bu problemleri ne şekilde ele aldıklarını da gösterir. Sosyal duygu ve güçlü olmak için gösterilen çaba rüyalarda açık bir şekilde ortaya çıkar.²⁵

Erich Fromm için rüya görmek, insanların gün boyu varlıklarından haberdar olmadıkları tecrübe ve hatıraların açıkça ortaya çıkması demektir. Sembol dilini kavrayabilenlerin mitos ve rüyaların benzer yönlerini bulabileceklerine inanır. Ona göre insanlık tarihinin en eski eserlerinden olan mitoslarla, günlük yaşantımızın ürünleri olan rüyalar, birbirleri ile şaşırtıcı bir benzerlik gösterirler.²⁶ Şu da bilinmelidir ki, mitolojide ve rüyalarda olmaz kavramı yoktur. Her şey, olabilirlik içindedir. Fromm'a göre rüyalardaki en çarpıcı nokta şudur, rüyalarımızda hangi role bürünmüş olursak olalım biz onun sahibiyiz, o, bizim rüyamız ve olayları biz

²⁵ Akot, **a.g.e.**, s. 88-89; Alfred Adler, **İnsan Tabiatını Tanıma Sanatı**, Çev: Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1995, s. 114-125.

²⁶ Erich Fromm, **Rüyalar Masallar ve Mitoslar**, Çev. Aydın Arıtan-Kaan Ökten, Arıtan Yay., İstanbul 1990, s. 6.

yaratıyoruz. Şayet rüya görüyorsak, bu rüya, yüzde yüz gerçektir ve uyanık halimizin gerçekleri gibi tam olarak geçerlidir.²⁷ Rüyaların tümü bir anlama ve bir özelliğe sahiptirler. Rüyaların anlamlı olması demek, eğer anlayabilirsek, onların bize önemli mesajlar iletmeleri demektir. Rüyaların bir özelliğe sahip olmaları ise, rüyada hiçbir zaman gereksiz şeylerin görülmemesinden kaynaklanır. Rüyalarımızda bize iletilen şeyler, soyut birer görüntü şeklinde olabilirler. Ama anlatmak istedikleri şeyler, kişiliğimizin soyut gerçekleri ile ilgilidir. Rüya görmek, uykudayken, ruhumuzun gösterdiği bütün faaliyetlerin, anlamlı ve özellikli bir biçimde yansımalarıdır.²⁸

Rüyanın Çeşitleri Nelerdir?

Birçok ilim adamı uğraş alanlarına göre rüyaları çok farklı çeşitlere ayırmışlardır. Bu bölümde İslamî ilimlerde ve çağdaş psikolojide rüyanın çeşitleri ile ilgili yapılan değerlendirmeleri ortaya koymaya çalışacağız.

İslam âlimleri genellikle, Hz. Peygamber'in de hadislerinde ifade ettiği ayırımı esas alıp rüyaları üç grupta değerlendirmişlerdir.²⁹ Buna göre rüyalar 1. Allah'tan müjde olan sâlih rüyalar, 2. Şeytanın üzüntü vermek için gösterdiği rüyalar, 3. Nefsin konuşmasıyla meydana gelen rüyalar.³⁰

Allah'tan müjde niteliğinde olan rüyalara sâdik, sâlih ve hasen rüyalar da denmiştir. Kaynağı ilahi olup Allah tarafından veya Allah'ın görevlendirdiği bir melek vasıtasıyla gösterilir. Sâdik rüyalar Peygamberler, Peygamberlerin yolundan giden sâlihler, bazen de bunların dışındaki kişilerin görebilecekleri rüyalar. Bu rüyalar gelecekte bir haber ve bilgi olabileceği gibi Allah'tan bir müjde ve uyarı da olabilir.³¹ Bu çeşit rüyalar, Hz. Yusuf'un iki zindan arkadaşının gördüğü rüyalar da anlaşılacağı üzere³² müslüman olmayanlar tarafından da görülebilir.

²⁷ Erich Fromm, **a.g.e.**, s. 16-17.

²⁸ Erich Fromm, **a.g.e.**, s. 43,45.

²⁹ Ebu Bekir Muhammed b. Sîrîn, **Tefsîru'l-Ahlâm**, Beyrut 1983, s. 10; İbn Hacer Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalanî eş-Şafîî, **Fethu'l-Bârî**, Beyrut, 1379 XII, 407-409.

³⁰ Buhârî, **es-Sahih**, 91 Tabir 26 (IX, 37); Müslim, **a.g.e.**, 42 Rüya 6, (930); İbn Mâce, **es-Sünen**, 35 Ta'birü'r- Rü'ya 3 (II, 1285).

³¹ İbn Sîrîn, **a.g.e.**, s. 1.

³² Yusuf 12/ 36,41,43-46.

Şeytanın etkisiyle görülen rüyalar “yalancı rüyalar, ahlâm (anlamsız rüyalar) ve adğâsu ahlâm (karmakarışık anlamsız rüyalar)” şeklinde isimlendirilmişlerdir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) “Rüya Allah’tan, hulm ise şeytandandır”³³ diyerek, bu çeşit rüyalara hulm demiştir. Şeytanın kişinin kalbine hüzn, sıkıntı ve endişe vermek, kişinin bazı hastalıkları sebebiyle korku vermek veya rüyada kişiyi ihtilam etmek için gösterdiği rüyalar³⁴ Bu çeşit rüyaları yorumlamaya gerek olmadığı gibi dini bakımdan da bir mesaj taşımazlar.³⁵

Nefsin etkisiyle görülen rüyalar, kişinin uyanıkken zihninden geçen düşüncelerin, günlük istek ve arzuların,³⁶ bedenin biyolojik ihtiyaçlarının etkisiyle ve daha önce başından geçmiş bir kısım olayların tesiriyle gördüğü rüyalar³⁷

İslam âlimleri, dini bir mesaj taşımaması sebebiyle bu çeşit rüyaların tabirlerini yapmamışlardır. Çoğu zaman içgüdülerin tesiriyle ortaya çıkan bu rüyalar, nefsin veya şeytanın oyunu şeklinde değerlendirmiş ve bu rüyalardan korunma yöntemleri anlatılmıştır.³⁸

Çağdaş psikolojide de rüya çeşitleri meselesi üzerinde durulmuş ve farklı ilim adamları çok farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Biz burada çoğu ilim adamının benimsediği rüya türlerini ortaya koymaya çalışacağız.

Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Fizyolojik Kökenli Rüyalar: Uyurken vücudumuzdaki herhangi bir organımızın işleyişinde meydana gelen bir değişiklikten dolayı görülen rüyalar³⁸ Örneğin midede meydana gelen bir ekşime, kan basıncında oluşan bir değişim bu tür rüyaların görülmesine neden olmaktadır. En fazla görülen rüya türlerinden biridir. Genellikle kâbusların görüldüğü rüyaların oluşumu bunlara bağlıdır. Midedeki bir

³³ Ahmed b. Hanbel, **el-Musned**, Thk Şuayb Arnaut ve diğerleri, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001, XXXVII, 205,283,286,321; Dârimî, **es-Sünen**, 10 Rüya 5 (II, 1360); Buhârî, **es-Sahih**, 91 Tabir 3,4,10,14; 59 Bed'ul-Halk 11; 76 Tıb 39; Müslim, **a.g.e.**, 42 Rüya 1, (929); İbn Mâce, **a.g.e.**, 35 Rüya 4; Ebu Dâvud, 40 Edeb 88; Tirmizi, **es-Sünen**, 35 Rüya 5.

³⁴ İbn Sîrîn, **a.g.e.**, s. 2.

³⁵ Ebu Kasım Abdulkerim b. Hevazin el-Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s. 572, Dipnot.

³⁶ İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi**, Akçağ yay., İstanbul ts., IV, 505.

³⁷ M. Sadi Çöğenli ve Ali Bayram, **Rüya Tabirleri Ansiklopedisi**, İstanbul 1993, I, 40-41.

³⁸ İbn Sîrîn, **a.g.e.**, s. 19; Umay, **a.g.e.**, s. 105.

ekşime, uyku sırasında midenin bir katilin bıçakla mideyi oymasına dönüşen bir his vererek böyle bir rüyanın ortaya çıkmasına neden olabilir. Başka bir örnek ise uykusu sırasında bir kimseye çiçek koklatılsa kendisini bir gül bahçesinde gördüğü bir rüya oluşabilir.³⁹

2. **Psişik Kökenli (Ruhsal) Rüyalarda:** “Psişik kökenli rüyalar insanlara rehberlik eden, yol gösteren rehber varlıkların, insanlara yakın hâmlerin yani koruyucu varlıkların etkilerinden kaynaklanan rüyalar ve rüyaların neredeyse üçte birini oluşturmaktadır.”⁴⁰ Bu tür rüyalar beş bölümde incelenir.

a) **Şuuraltı Kökenli Rüyalarda:** Bu tür rüyalar “yapıcı rüyalar” ya da “psikolojik rüyalar” da denilmektedir. Bunlar hislerin uyarılması, şuuraltı birikintileri ve içgüdüsel unsurlarla ilgili olan rüyalar. Günlük yaşantıda deneyimlenen; bencillik, his, vicdan, inanç gibi çeşitli seviyelerdeki yeni oluşumlar veya yıkıntılar sebebiyle ortaya çıkarlar. Günlük hayattaki olayları, kişisel arzu ve tutkuları içeren bu rüyalarda, gün içinde yapılan tecrübelerin başarılı veya başarısız sonuçları imajlar halinde görülebilir. Karışık, kesik kesik ve genel olarak mantıksızdırlar. Bu rüyalarda, semboller arasında “çağrışım” dayanan bir ilişki vardır. Günlük yaşantı içerisinde (ki, bu bir ya da birkaç günü veya birkaç ayı kapsayabilir), dikkat etmeyen bir şuur ile yaşanan birçok olay şuuraltına iner. Şuuraltına inen bu mesajlar genellikle etik, yani bir bakıma ahlaki ve manevi değerleri olan kavramları, tartışmaları taşıyan bazı olaylardır. Bunlar; duygusal, ahlaki hatta siyasi yaşamdan kaynaklanan, bir bölümü cinsel yaşamdan gelen etik değerlerin hepsini içine alan birtakım iç mesajlardır. Bu mesajların indiği şuuraltında kendimiz yani özümüz, şuuraltımızı yöneten asıl benliğimiz tarafından yaratılan vicdani bir tartışma, bir mücadele, bir çalışma biçimi vardır. Bu kaynaktan da çok önemli rüyalar oluşur. İnsanlar uyanık durumdayken birtakım sorunları kontrol etmez, onları düşünmez, vicdan azabı ya da pişmanlık duymazlar. İnsanların büyük bir çoğunluğu günlük yaşamında bunları bastırabilir ve göğüsleyebilir. Böyle durumlarda çeşitli gerekçelerle vicdan sesini dikkate bile almazlar, olayları mantığa uydurup, akli hale

³⁹ Berrin Türkoğlu, **Rüyaların Gizli Dili**, Sınır Ötesi Yay., İstanbul 2001, s. 75.

⁴⁰ Evginer, **a.g.e.**, s. 15. (Sevda Yücesoy, **Uykudaki Bilgelik Rüyalarda**, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 2001, s. 53'ten naklen).

getirirler. Ancak mantığa uygun hale getirmiş olmalarına rağmen, şuuraltını yöneten asıl benlik bundan tatmin olmaz. Memnun olmadığı için şuuraltı daha derin bir muhasebeye girer. Vicdanın hiçbir şekilde engellenmediği şuuraltında, olaylar daha doğru değerlendirilir ve bilincin kontrolü iyice zayıfladığında, yani uyku sırasındayken bunlar sembollerle bürünüp rüya şeklinde insanlara ulaşırlar..⁴¹

b) **Astral Kökenli Rüyalarda:** Astral rüyalar, uyku süresince astral planda yaşanan ses ve görüntülerin görsel bir hatırlanışdır. Bu plan ruhun bedenden geçici olarak ayrıldığı sırada şuurun uzandığı bir yerdir. Astral dünyayla ilişkili olan bu tip rüyalar, açıkça bilindiği gibi yanıltıcı parlaklıklara ve görüntülere sahip olabilirler. Bunlar bazen kişinin astral faaliyetlere katılımıyla ilgilidir, bazen de uyuyan kişinin, astral ortamda bulunan varlıkların yaptıkları işlere ve genel görünümüne astral bir seyirci olarak katılırken elde ettiği izlenimlerin kaydından ibarettir. Bu tür rüyalar arasında ayrıca, uyanırken yapılan ve daha sonra uyku saatleri sırasında astral planda da devam eden bazı faaliyetlerin fizik beyne kaydedilmesiyle oluşan rüyalar da vardır. Astral rüyalar kişiye doğrudan yapılmış bir yardım niteliği taşısa da yine de dikkatli bir biçimde ele alınmalıdır. Çünkü bu rüyalar hem yanıltıcı görüntülerden, hem de bu tür astral seyahatlerde karşılaşılan diğer varlıkların izlenimlerinden etkilenebilirler. Psişik safhadaki astral rüyaların farklı bir uzantısı olan telepatik geçişlerin asıl sebebi, bedensiz varlıklardır. Bu noktada bedenliler arasındaki telepatinin aksine bedensiz bir varlıkla bağlantıya geçildiği gözlemlenir. Geri ve uyumsuz bedensiz varlıkların, bedenli varlıklara yaptıkları etkiler sonucunda bu tür rüyalar oluşabilmektedir. Bu tarz rüyalarda kişiye obsede edici nitelikteki telkinler, imajlar ve duygular gönderilir. Rüya gören kişi bunları açıkça anlayamaz. Şuuraltına geçen etkiler, çeşitli sabit imajlara bürünerek, uyanık halde vizyonlar tarzında veya uyurken rüyalar şeklinde şuura çıkarlar..⁴²

c) **Haberci ve Eğitici Rüyalarda:** Haberci ve eğitici rüyalar; beden dışı yaşam ile asıl büyük, geniş ve yüce yaşam arasındaki ilişkilerden doğan rüyalarlardır. İnsan

⁴¹ Evginer, **a.g.e.**, s. 16-17, (Yücesoy, **a.g.e.**, s. 59-62'den naklen).

⁴² Evginer, **a.g.e.**, s. 17-18, (Yücesoy, **a.g.e.**, s. 62-64'den naklen).

uykudayken spatyoma⁴³ geçişi sonucunda bazı bilgilere ulaşır. Çünkü uyku; öte aleme, ruh dünyasına açılan küçük bir penceredir. Rüyalarm büyük bir bölümü insanlara buradan gelir. İşte bunlar haberci, uyarıcı, geçmişini ya da geleceği bildiren rüyalarđır. Hepsine birden haberci ya da eğitici rüyalar da denilebilir. Haberci rüyalar birkaç amaç taşırlar. Bunlardan biri, ne durumda bulunduğunu insana göstermektir. Bir diğeri de, kişiye bu bilgiyi ya da bu kehaneti veren kaynağın Şuur seviyesinin ne kadar kapsamlı olduğunu göstermektir. Bu tür ayrıntılı rüyalarla çok sık karşılaşılır ve zihinde ileride meydana gelebilecek olayları önceden bilme yönündeki çalışmasını işaret ederler; zaten insan Őuurunun zaman ve mekana tabi olmayan yanı, Şu anda oluşan ve gelecekte oluşacak olan olaylara ait etkileri meydana getirmektedir. Haberci, bilgi verici ve insanın kendi iç muhasebesiyle ilgili rüyaları, fizyolojik rüyalar gibi kontrol etme imkânı yoktur. Haberci rüyalar, varlığın belirli bir Şuur seviyesinde zaman zaman irtibat kurabildiği “geçmiş hayat bilgisinin” etkisi altında görülen rüyalarđır. Ayrıca kişinin ruhsal koruyucusu ve rehberi ile olan irtibatından da oluşabilirler. Bu rüyalar, Yüksek Ruhsal Yönetici Varlıklar tarafından yapılan özel ve genel etkiler sonucu ortaya çıkan rüyalarđır. Bu rüyalar insanlara, ferdin Şuurlu tatbikatlar sonucunda adeta birer mükâfat olarak verilirler.⁴⁴

d) **Kolektif Tesir Rüyaları:** Kolektif tesir rüyaları, küçük farklılıklarla birçok kişi tarafından görülürler. Bu tür rüyalar, ortak bir tesir planının yardımlarını fertlere ulaştırmaktadırlar. Varlıklar idrak ve anlayışa ulaşmak için gösterdikleri çaba ve gayretlerle bir kademe meydana getirmişlerse bu yönde çalışan herkesin bağlı olduğu etki mekanizması, fertleri içine alan kolektif bir etki sahası ya da ortak bir etki alanı oluşturur. Bu ortak etki alanı, beden içindeki varlıkları topluca idare etmek ve onlara yardım etmek için kolektif tesir rüyalarını oluşturur. Bunun sonucunda kişiler birbirleriyle aynılık gösteren rüyalar görmeye başlarlar. Bu durum, sanki bir soru karşısında, özellikle zorlanma karşısında uzun süren çabalara rağmen hatırlanamayan bir Şeyi rahatlıkla ifade etmek gibidir. Varlıksal seviyede, çaba ve gayretlerle hak edilen cevap, bu tür rüyalar sayesinde bir grup insana aynı anda

⁴³ Spatyom: Bu terim doğrudan doğruya Latince'den alınmıştır. Ötealem, Ötedünya Ahiret, Ruhlar Evreni terimlerini ifade eder. Bedenimizi terk ettikten sonra veya ruh- beden ilişkimizi değişik Şekillerde gevşettiğimizde anlayacağımız mekandır. Yücesoy, **a.g.e.**, s. 55.

⁴⁴ Evginer, **a.g.e.**, s. 19-20, (Yücesoy, **a.g.e.**, s. 64-68'den naklen)

ulaşır. Bazen de tekâmülün açık bilgi devrelerinde, ferdi tesirler genel tesirle birleşir ve *kişisel akaşalarda*⁴⁵ kayıtlı bilgiler; bir şuur sıçramasına sebep olacak biçimde kullanılır hale gelirler.⁴⁶

e) **Üst Realite Rüyaları:** Üst realite rüyaları insanların gelişim seviyeleriyle ilgili olmayıp, bir üst seviyenin yardım ve etkisiyle meydana gelmektedirler. Bu tip rüyalarda insan yaşayışına yön veren, kişiyi kendine çeken bilgi ve yardımlar mevcuttur. Örneğin; duygu realitesinde olan bir kişinin vicdan realitesinden etki aldığı düşünülürse, alınan bu etkiler şuurda imajinatif olarak şekillenecek ve o kişinin, bir üst realiteye geçişine hazırlık anlamında bilgiler almasını sağlayacaktır. Bu üstün sembolik düzeydeki rüyaların hem uyku sırasında hem de uyandıktan sonra kişi üzerindeki etkileri çok fazladır. Çoğunlukla üzerinden yıllar geçse de akıldaki parlaklıklarını hiç yitirmezler. Üst realite rüyalarında kişi içinde yaşadığı hal ile gelecekte alacağı durumun karşılaştırmasını görür veya sadece o andaki hal ortaya konulur ya da yalnızca gelecek anlatılır. Bu tip rüyalar çok semboliktir ve kendilerini kuvvetle belli ederler. Renkleri belirgin, ışık yoğundur.⁴⁷

3. **Halüsinatif Rüyalalar:** *Eter, klorofor, lüminal, nembütal* gibi sinir sisteminin belirli yerlerine veya doğrudan uyku merkezine etkili bazı uyuşturucu ilaçlar, bedene girdikleri zaman dozlarına göre uyku hali veya onun daha derini olan narkoz halini meydana getirirler. Bu tür ilaçlar uyku dozunda verildiklerinde kişi uyku ihtiyacı duyar ve uyur. Bu durumda normal bir uykuda olduğu gibi şiddetli uyarılarla uyandırılabilir ya da belirli bir süre uyuduktan sonra kişi kendi kendine uyanabilir. Bu sonuç, uykuyu düzenleyen mekanizmanın bedendeki maddelerin etkisi altında kaldığını göstermektedir. Ancak bu uyuma her zaman sadece ilacın dozuna değil, aynı zamanda alt şuurun, şuurun ve üst şuurun haline ve kararına da bağlıdır. Şuurla ilgili değişiklikler meydana getiren bir diğer grup ise keyif verici uyuşturuculardır. Esrar sarhoşluğunun patolojik rüyasında normal yaşamdaki uyku rüyasının özellikleri görülebilmektedir. Bu durumdaki bir kişi bir bardak suya

⁴⁵ Akaşik kayıt sistemi: Ruhsal varlığın aşkın şuuruna ya da üstün şuuruna işlenen, deneyden, gözlemden, eylemden ve yaşanan ruh hallerinden meydana gelen etkilerin teksif edildiği yerdir. Meksefe de denir. Bireysel, toplumsal ve dünyasal nitelikte meksefeleler mevcuttur. Yücesoy, a.g.e., s. 70.

⁴⁶ Evginer, a.g.e., s. 21, (Yücesoy, a.g.e., s. 70'ten naklen).

⁴⁷ Evginer, a.g.e., s. 21-22, (Yücesoy, a.g.e., s. 70-73'ten naklen).

bakarak, okyanusların rüyasını görebilir veya rüyasında kendisini kuş gibi hissedebilir.⁴⁸

Rüya Nasıl Gerçekleşir?

1920'lerde araştırmacılar, alfa ve beta olmak üzere iki çeşit beyin dalgası keşfetmişlerdir. 1960'lara gelindiğinde yapılan araştırmalarda deneğin gözlerini kapamasıyla, beyin dalgalarının betadan alfaya değiştiği görülmüştür. Yine aynı araştırmalarda uykunun, A, B, C, D, E ve F olmak üzere altı düzey olduğu anlaşılmıştır. A en hafif uyku hali, F ise en derin uyku düzeyidir. Bu uyku düzeylerine bağlı 2 çeşit uyku vardır: Bunlar, REM (Rapid Eye Movement-Hızlı Göz Hareketi) ve NREM (Non Rem-Hızlı Göz Hareketi Olmayan) olarak tanımlanır. NREM uykunun, gece içinde birkaç düzeyi vardır. İlki 90 dakika sürer. Bunu 10 dakikalık bir REM (hızlı göz hareketi) takip eder. Gece içinde NREM ve REM durumları birbirini takip eder. Başlangıçta NREM durumlar, uzundur. Uyku ilerledikçe, süreler kısalır. REM durumlar uzar. REM uykusu, yüz kaşları ve ellerindeki hareketlerden anlaşılır. Bu durumda eller, kollar, hareketsiz kalır. Kan basıncı ve kalp atışları artar. En önemlisi gözler, göz kapaklarının altında hareket eden bir şeyi takip eder gibi hızla sağa sola hareket eder. Araştırmalar, bu durumda uyandırılan birinin rüya gördüğünü tespit etmişlerdir.⁴⁹

REM durumunun toplam süresi, uykunun toplam süresinin % 20-25'i kadardır. Normal uyku süresinde yaklaşık beş-altı kez REM uykusu, yani rüyalı uyku olur. En net rüyaların, uykunun 6. düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.⁵⁰

Yapılan araştırmalarda ertesi gün hatırlansın veya hatırlanmasın herkesin, her gece muayyen devreler içerisinde rüya gördüğü anlaşılmış, rüyaları çoğaltmak veya azaltmak veya dışarıdan gelecek uyarımlarla rüyayı başlatmanın imkânsız olduğu sonucuna varılmıştır.⁵¹

⁴⁸ Evginer, **a.g.e.**, s. 24-25, (Yücesoy, **a.g.e.**, s. 163-165'ten naklen).

⁴⁹ Dee, **a.g.e.**, s. 19-21.

⁵⁰ Köknel ve Özügürlü, **a.g.e.**, s. 54, 55; Dee, **a.g.e.**, s. 17-22.

⁵¹ Sabri Özbaydar, **Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme**, İstanbul 1971, s. 64.

Yine yapılan araştırmalarda, organizma rüya görmekten alıkonulamamaktadır. Organizma, rüya dönemi dışında uyandırılırsa, davranış bozukluğu sergilememiştir. Rüya görme esnasında uyandırılan, rüya görmesi engellenen organizmalar ise, birçok davranış bozukluğu sergilemişlerdir.⁵²

Organizmanın her gece muayyen miktar rüya görmesinin zaruret olduğu, kesin bir şekilde anlaşılmıştır. Bu rüya görme olayı olmadığında gerek ruh sağlığı, gerekse beden sağlığı tehlikeye düşmektedir.⁵³

Görüldüğü üzere yapılan araştırmalarla rüya hakkında bazı bulgulara ulaşılsa da rüya, mahiyeti ve nasıl gerçekleştiği henüz aydınlatılamamış bir sır olarak varlığını devam ettirmektedir.⁵⁴

⁵² Özbaydar, **a.g.e.**, s. 67-68.

⁵³ Özbaydar, **a.g.e.**, s. 82.

⁵⁴ Evginer, **a.g.e.**, s. 136.

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİSİN GEÇTİĞİ TEMEL HADİS KAYNAKLARI

Temel hadis kaynaklarında yaptığımız incelemede araştırmamızın konusunu oluşturan “Beni rüyada gören beni uyanıkken görmüş gibidir. Çünkü şeytan benim suretime giremez.” hadisinin manaya tesir eden lafız farklılıklarıyla beraber on bir eserde rivayet edildiğini tespit ettik. Söz konusu manaya tesir eden lafız farklılıklarına hadisin şerhlerinden bahsedilirken değinilecektir. Bu kaynaklar ve hadisin senetleri tarihi sırasıyla şöyledir.

1.1. HADİSİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR VE SENETLERİ

1. Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *el-Müsned*'i.

Ebû Dâvud – Şu'be ve Ebû Avâne – Ebû Hasîn – Ebû Sâlih – Ebû Hureyre:

”Beni rüyada gören beni uyanıkken görmüş gibidir. Çünkü Şeytan benim suretime giremez.”⁵⁵

2. Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826) *el-Musannef*'i ve Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Cami*'i.

a) Abdurrezzâk – Ma'mer – Zührî:

⁵⁵ et-Tayâlisî Süleyman b. Dâvud b. Cârud, *el-Müsned*, Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru'l-Hicr, Kahire 1999, IV, 170.

“Kim beni rüyada görürse o gerçektir.”⁵⁶

b) Abdurrezzâk – Ma’mer – Katâde:

“ Kim beni rüyada görürse o gerçektir. Şeytan benim suretime giremez.”⁵⁷

3. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef'i*.

a) Halef b. Halîfe – Ebû Mâlik el-Eşcâî – Babası (Târik b. Eşyem):

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür.”⁵⁸

b) Süfyân es-Sevrî – Ebû Hasîn – Ebû Sâlih – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören beni görmüştür. Kesinlikle şeytan benim suretime giremez.”⁵⁹

c) Vekî' b. Cerrâh – Süfyân – Ebû İshâk – Ebu'l-Ahvas – Abdullah b. Mes'ûd:

“Beni rüyada gören beni görmüştür. Kesinlikle şeytan benim suretime giremez.”⁶⁰

d) Ahmed b. Abdullah – el-Leys b. Sa'd – Ebu'z-Zübeyr – Câbir b. Abdullah:

“Beni uykusunda gören beni görmüştür. Kesinlikle şeytan benim suretime giremez.”⁶¹

e) Affân – Abdulaziz b. Muhtâr – Sâbit – Enes b. Mâlik:

⁵⁶ Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ânî, **el-Musannef**, Thk. Habibullah el-A'zamî, Mektebet'ul-İslâmî, Beyrut, 1403, XI, 215. (Abdurrezzak b. Hemmam'ın el-Musannef'i'nin X. Cildin 379. Sayfasından XI. Cildin sonuna kadar ki kısmı Mamer b. Râşid'in el-Cami adlı eseri olduğu ve ilgili hadisler bu bölümde bulunduğu için bu iki kaynak beraber verilmiştir. İbrahim Hatiboğlu, “Ma' mer b. Râşid”, **DİA**, XXVII, 552-554).

⁵⁷ Abdurrezzak b. Hemmam, **a.g.e.**, XI, 215-216.

⁵⁸ İbn Ebi Şeybe Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, **el-Musannef**, Thk. Muhammed Avvâme, Daru'l-Kible, Cidde 2006, XVI, 32.

⁵⁹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 33.

⁶⁰ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 33.

⁶¹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 34.

“Beni rüyada gören beni görmüştür. Kesinlikle şeytan benim suretime giremez.”⁶²

f) Bekr b. Abdurrahman – İsâ – Muhammed b. Ebî Leyla – Atiyye el-Avfî – Ebû Saîd el-Hudrî:

“Beni rüyada gören beni görmüştür. Kesinlikle şeytan benim suretime giremez.”⁶³

g) Hevze b. Halîfe – Avf – Yezid el-Fârîsî – İbn Abbâs:

“Şeytan benim suretime giremez. Kim beni uykuda görürse kesinlikle beni görmüştür.”⁶⁴

4. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *el-Müsned*’i.

a) Affân – Ebû Avâne – Câbir – Ammâr – Saîd b. Cübeyr – Abdullah b. Abbâs:

“Beni rüyada gören beni görmüştür. Kesinlikle şeytan benim suretime giremez.”⁶⁵

b) İshâk (el-Ezrak) – Süfyân – Ebû İshâk – Ebu’l-Ahvas – Abdullah b. Mes’ûd:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Şeytana benim suretime girmesi yaraşmaz.”⁶⁶

c) Vekî’ – Süfyân – Ebû Hasîn – Ebû Sâlih – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle uyanikken görmüş gibidir. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁶⁷

⁶² İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 34.

⁶³ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 34-35.

⁶⁴ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 33-34.

⁶⁵ Ahmet b. Hanbel, **el-Musned**, Thk. Şuayb el-Arnâvut, Muesseset’ur-Risele, Beyrut 1999, IV, 318.

⁶⁶ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VI, 24.

⁶⁷ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VI, 347.

d) Abdurrahman – Süfyân – Ebû İshâk – Ebu'l-Ahvas– Abdullah b. Mes'ûd:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁶⁸

e) Yahya b. Zekeriyya – Babasından – Ebû İshâk – Ebu'l-Ahvas – Abdullah b. Mes'ûd:

“Beni rüyada görenin gördüğü benim. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁶⁹

f) Muhammed b. Fudayl – Âsım b. Kuleyb – Babasından – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez...”⁷⁰

g) Ya'la ve Yezid – Muhammed b. Amr – Ebû Seleme – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle gerçeği görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷¹

h) Affân – Abdulvâhid – Âsım b. Kuleyb – Babasından – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷²

i) Muhammed b. Ca'fer – Şu'be – Ebû Hasîn – Zekvân Ebû Sâlih – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷³

⁶⁸ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VII, 249.

⁶⁹ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VII, 331.

⁷⁰ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XII, 87.

⁷¹ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XII, 513.

⁷² Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XIV, 200.

⁷³ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XV, 182.

j) Muhammed b. Ca'fer – Hişâm – Muhammed – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷⁴

k) Ebû Muâviye – Muhammed b. Amr – Ebû Seleme – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni gerçekten görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷⁵

l) Abdurrahman – Süfyân – Ebû Hasîn – Ebû Sâlih – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷⁶

m) Muhammed b. Ca'fer – Şu'be – Ebû Hasîn – Zekvân Ebû Sâlih – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷⁷

n) Yahya ve İbnu Ca'fer – Hişâm – Muhammed – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁷⁸

o) Hârûn b. Ma'rûf – İbn Vehb – Hayve – İbnu'l-Hâd – Abdullah b. Habbâb – Ebû Saîd el-Hudrî:

“Beni gören beni gerçekten görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez (لا يتكون بي)”⁷⁹

ö) Affân – Abdulaziz b. Muhtâr – Sâbit el-Benânî – Enes b. Mâlik:

⁷⁴ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XV, 188.

⁷⁵ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XV, 296.

⁷⁶ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XVI, 44.

⁷⁷ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XVI, 89.

⁷⁸ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XVI, 115.

⁷⁹ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XVIII, 83.

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁸⁰

p) Huceyn ve Yûnus – el-Leys b. Sa’d – Ebu’z-Zübeyr – Câbir:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytana benim suretime girmesi yaraşmaz.”⁸¹

r) Hüseyin b. Muhammed – Halef – Ebû Mâlik el-Eşcaî – babası:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür.”⁸²

s) Ya’kub – İbn Şihâb – Muhammed b. Şihâb – Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören beni uyanikken de görecektir veya sanki beni uyanikken görmüş gibidir. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁸³

t) Ya’kub – İbn Şihâb – Muhammed b. Şihâb – Ebû Seleme ve Ebû Katâde:

“Beni gören gerçeği görmüştür.”⁸⁴

u) Huseyn b. Muhammed ve Sureyc b. Nu’man – Halef – Ebû Mâlik el-Eşcaî – Babası:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür.”⁸⁵

5. ed-Dârimî’nin (ö. 255/869) es-Sünen’i.

a) Ebû Nuaym – Süfyân – Ebû İshâk – Ebu’l-Ahvas – Abdullah b. Mes’ûd:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁸⁶

⁸⁰ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XXI, 339.

⁸¹ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XXIII, 93.

⁸² Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XXV, 215.

⁸³ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XXXVII, 291.

⁸⁴ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XXXVII, 292.

⁸⁵ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XLV, 187.

b) Ebû Muhammed b. Musaffâ – Muhammed b. Harb – Zübeydî – Zührî – Ebû Seleme – Ebû Katâde:

“Beni rüyada gören kesinlikle gerçeği görmüştür.”⁸⁷

6. Buhârî’nin (ö. 256/870) *Sahîh*’i.

a) Abdan – Abdullah – Yûnus – Zührî – Ebû Seleme – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören beni uyanırken de görecektir. Şeytan benim suretime giremez.”⁸⁸

b) Mualla b. Esed – Abdulaziz b. Muhtâr – Sâbit el-Benânî – Enes:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁸⁹

c) Hâlid b. Haliy – Muhammed b. Harb – Zührî – Ebû Seleme – Ebû Katâde:

“Beni gören kesinlikle gerçeği görmüştür.”⁹⁰

d) Abdullah b. Yûsuf – el-Leys – İbnu’l-Hâd – Abdullah b. Habbâb – Ebû Saîd el-Hudrî:

“Beni gören kesinlikle gerçeği görmüştür. Muhakkak ki şeytan beni oluşturamaz. (لا يتكونني)”⁹¹

7. Müslim’in (ö. 261/875) *Sahîh*’i.

a) Ebu’r-Rabî’ Süleyman b. Dâvud el-Atekî – Hammâd (yani İbn Zeyd) – Eyyûb ve Hişâm – Muhammed – Ebû Hureyre:

⁸⁶ Dârimî Abdullah b. Abdurrahman, **es-Sünen**, Thk. Hüseyin Selim Esed, Daru’l-Muğnî, Riyad, 1420, 10 Rüya 4 (II, 1359).

⁸⁷ Dârimî, **a.g.e.**, 10 Rüya 4, (II, 1360).

⁸⁸ Buhârî, **es-Sahih**, 91 Ta’bir 10, (IX, 33).

⁸⁹ Buhârî, **es-Sahih**, 91 Ta’bir 10, (IX, 33).

⁹⁰ Buhârî, **es-Sahih**, 91 Ta’bir 10, (IX, 33).

⁹¹ Buhârî, **es-Sahih**, 91 Ta’bir 10, (IX, 33).

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁹²

b) Ebû Tâhir ve Harmele – İbn Vehb – Yûnus – İbn Şihâb – Ebû Seleme – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören uyanırken de görecektir veya sanki beni uyanırken görmüş gibidir. Şeytan benim suretime giremez.”⁹³

c) Ebû Tâhir ve Harmele – İbn Vehb – Yûnus – İbn Şihâb – Ebû Seleme – Ebû Katâde:

“Beni gören kesinlikle gerçeği görmüştür.”⁹⁴

d) Kuteybe b. Saîd(bir vecihten İbn Rumh) – el-Leys – Ebu’z-Zübeyr – Câbir:

“Beni uykuda gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytana benim suretime girmesi yaraşmaz.”⁹⁵

e) Muhammed b. Hâtim – Ravh – Zekeriyya b. İshâk – Ebu’z-Zübeyr – Câbir b. Abdullah:

“Beni uykuda gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytana benim suretime girmesi yaraşmaz.”⁹⁶

8. İbn Mâce'nin (ö. 273/886) *es-Sünen*'i.

a) Ali b. Muhammed – Vekî' – Süfyân – Ebû İshâk – Ebu'l-Ahvas – Abdullah b. Mes'ûd:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni uyanırken görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁹⁷

⁹² Müslim, **a.g.e.**, 42 Rüya, 10, (931).

⁹³ Müslim, **a.g.e.**, 42 Rüya, 11, (932).

⁹⁴ Müslim, **a.g.e.**, 42 Rüya, 11, (932).

⁹⁵ Müslim, **a.g.e.**, 42 Rüya, 12, (932).

⁹⁶ Müslim, **a.g.e.**, 42 Rüya, 13, (932).

b) Ebû Mervan Osmanî – Abdulaziz b. Ebî Hâzim – el-Ala' b. Abdurrahman – babası – Ebû Hureyre:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”⁹⁸

c) Muhammed b. Rumh – el-Leys b. Sa'd – Ebu'z-Zübeyr – Câbir:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytana benim suretime girmesi yaraşmaz.”⁹⁹

d) Ebubekir b. Şeybe ve Ebû Kureyb – Bekr b. Abdurrahman – Îsâ b. Muhtâr – İbn Ebî Leyla – Atiyye – Ebû Saîd:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”¹⁰⁰

e) Muhammed b. Yahya – Süleyman b. Abdurrahman ed-Dîmeşkî – Sa'den b. Yahya b. Sâlih el-Lehmî – Sadaka b. Ebî Umran – Avn b. Ebî Cuhayfe – babası:

“Beni rüyada gören sanki beni uyanikken görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime girmeye güç yetiremez.”¹⁰¹

f) Muhammed b. Yahya – Ebu'l-Velid – Ebû Avâne – Câbir – Ammâr ed-Duhnî – Saîd b. Cübeyr – İbn Abbâs:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”¹⁰²

9. Ebû Dâvud'un(ö. 275/888) es-Sünen'i.

Ahmed b. Sâlih – Abdullah b. Vehb – Yûnus – İbn Şihâb – Ebû Seleme b. Abdurrahman – Ebû Hureyre:

⁹⁷ İbn Mâce, **a.g.e.**, 35 Ta'biru'r-ru'yâ 2, (II, 1284).

⁹⁸ İbn Mâce, **a.g.e.**, 35 Ta'biru'r-ru'yâ 2, (II, 1284).

⁹⁹ İbn Mâce, **a.g.e.**, 35 Ta'biru'r-ru'yâ 2, (II, 1284).

¹⁰⁰ İbn Mâce, **a.g.e.**, 35 Ta'biru'r-ru'yâ 2, (II, 1284).

¹⁰¹ İbn Mâce, **a.g.e.**, 35 Ta'biru'r-ru'yâ 2, (II, 1284).

¹⁰² İbn Mâce, **a.g.e.**, 35 Ta'biru'r-ru'yâ 2, (II, 1285).

“Beni rüyada gören beni uyanırken de görecektir veya sanki uyanırken görmüş gibidir. Şeytan benim suretime giremez.”¹⁰³

10. Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sahîh*'i.

a) Muhammed b. Beşşar – Abdurrahman b. Mehdî – Süfyân – Ebû İshâk – Ebu'l-Ahvas– Abdullah b. Mes'ûd:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”¹⁰⁴

b) Ahmed b. Ebû Ubeydullah es-Selîmî el-Basrî – Yezid b. Zurey' – Saîd – Katâde – Muhammed b. Sirin – Ebû Hureyre:

“Kim beni rüyada görürse kesinlikle o gördüğü benim. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”¹⁰⁵

11. Nesâî'nin(ö. 303/915) *es-Sünenü'l Kübra*'sı.

Kuteybe b. Saîd – el-Leys – Ebu'z-Zübeyr – Câbir:

“Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Şeytana benim suretime girmesi yaraşmaz.”¹⁰⁶

Bütün bu tarikler incelendiğinde hadisin Ebû Hureyre, Ebû Katâde, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbâs, Ebû Cuhayfe, Târik b. Eşyem, Enes b. Mâlik, Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir b. Abdullah, Katâde ve İbn Şihâb ez-Zührî'den rivayet edildiği görülmektedir.

Yaptığımız incelemede bu rivayetin ilk dönem kaynaklarından olan İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvattâi*¹⁰⁷, el-Humeydî¹⁰⁸ (ö. 219/834) ve İbnu'l-Ca'd¹⁰⁹,ın

¹⁰³ Ebu Davud, *es-Sünen*, 42 Edeb 88, (542).

¹⁰⁴ Tirmizî, *a.g.e.*, 35 Rüya 4, (IV, 535).

¹⁰⁵ Tirmizî, *a.g.e.*, 35 Rüya 4, (IV, 537).

¹⁰⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, 43 Tabir 5, (VII, 106).

¹⁰⁷ Mâlik b. Enes, *Muvatta'* (Muhammed b. Hasan rivayeti), Thk. Takiyyuddin en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Dimesşk 1991; Mâlik b. Enes, *Muvatta'* (Yahya el-Leysî rivayeti), Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Dâru'l-Ğarbi'-İslâmî, Beyrut 1997.

(ö. 230/844) *Müsned*'leri ile Nesâî'nin (ö. 303/915) *el-Müctebâ*¹¹⁰ 'sında yer almadığını gördük.

İlgili rivayetlerin kaynaklarda şu bab başlıkları altında zikredildiğini tespit ettik. Abdurrezzâk b. Hemmam, *bâbu'r-ru'yâ*, İbn Ebî Şeybe, *mâ kâlû fi men rae'n-Nebîyye sallallahu aleyhi ve selleme fi'l-menâm*, Dârimî, *bâbun fî ru'yeti'n-Nebî sallallahu aleyhi ve selleme fi'l-menâm*, Buhârî, *bâbu men rae'n-Nebîyye sallallahu aleyhi ve selleme fi'l-menâm*, Muslim, *bâbu kavli'n-Nebîyyi "men raânî fi'l-menâmi fekad raânî"*, İbn Mâce, *bâbu ru'yeti'n-Nebî sallallahu aleyhi ve selleme fi'l-menâm*, Ebû Dâvud, *bâbu mâ câe fi'r-ru'yâ*, Tirmizî, *bâbu mâ câe fî kavli'n-Nebî sallallahu aleyhi ve selleme "men raânî fi'l-menâmi fekad raânî"*, Nesâî, *men rae'n-Nebîyye sallallahu aleyhi ve sellem*.

1.2. HADİSLERİN SENETLERİNİN İNCELENMESİ

Hadis bilginleri senede çok önem vermişler ve senedsiz bir rivayetin hiçbir değerinin olmadığını ifade etmişlerdir. II. asrın büyük hadis âlimi Şu'be: "İçinde ahberanâ ve haddesenâ olmayan her hadis, boş bir sözdür," diyerek isnadın önemini belirtmiştir.¹¹¹ İmam Şafîî de "isnadsız hadis talep eden kişi geceleyin odun toplayan kişi gibidir. İçinde zehirli bir yılan olan bir odun demetini farkında olmadan alır." demiştir.¹¹²

İsnadsız hadis rivayetinin geçerli olamayacağını ve bu şekildeki hadis rivayetinin mahzurlarını anlatmak amacıyla söylenmiş olan bu sözlerin ortaya koyduğu bir gerçek vardır ki isnadı bulunmayan bir rivayet hadis olarak Battâlul edilemez. Hadisin sıhhatini tesbit etmede isnad incelemesi kadar önemli olan bir nokta daha vardır ki o da hadisin metninin belli kriterler ışığında incelenip sıhhatiyle alakalı değerlendirmede bulunmaktır. Metin tenkidi olarak nitelendirilen bu işlem, isnadın sıhhati tesbit edildikten sonra yapılacak bir işlemdir. Dolayısıyla "Herhangi

¹⁰⁸ Ebû Bekir el-Humeydî, *Müsned*, Thk. Habibu'r-Rahman el-A'zamî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ts.

¹⁰⁹ İbnü'l-Ca'd, Ali b. Ubeyd, *Müsned*, Thk. Abdu'l-Mehdî, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt 1985.

¹¹⁰ Nesâî, *el-Mucteba*, Thk. Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde, Mektebu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1986.

¹¹¹ el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifaye fi İlmi'r-Rivâye*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1986 s. 283. Krş. H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, Ankara Okulu yay., Ankara 2012, s.336

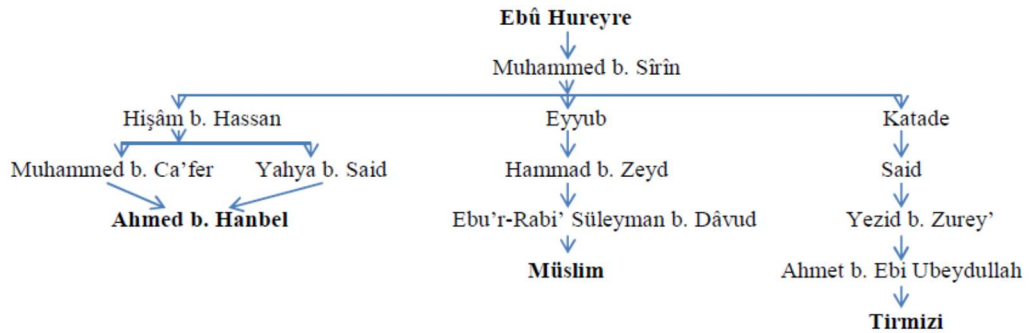
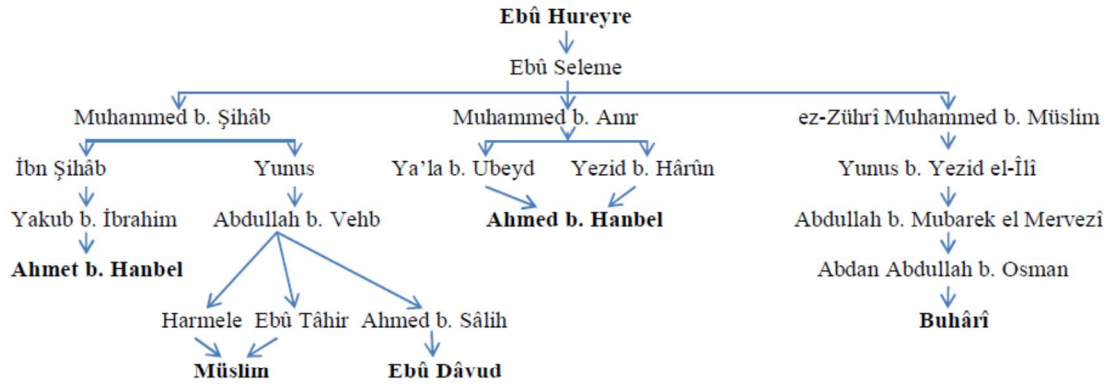
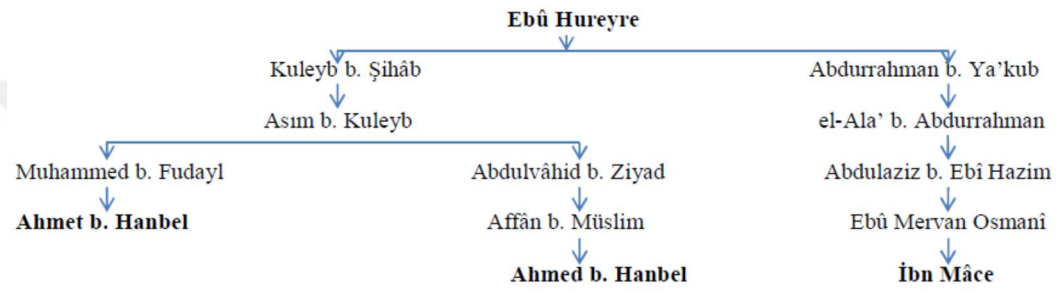
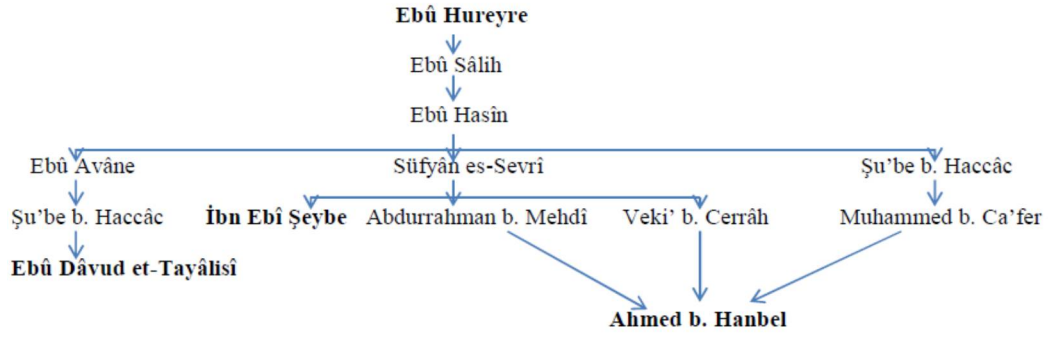
¹¹² Abdulhay el-Leknevî, *el-Ecvibetü'l-Fâdila*, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1964, s. 22. Krş. Bağcı, *a.g.e.*, s. 336.

bir kaynakta, problemleri görülen bir hadisle karşılaştığında yapılması gereken şey nedir?" sorusunun cevabı; önce isnadın sonra da metnin incelenmesi¹¹³ şeklinde olmalıdır. Bundan hareketle biz de çalışmamıza konumuzu teşkil eden hadislerin senetlerini incelemekle başlıyoruz. Bu amaçla, ilk olarak sened ağı tespit edilecek, daha sonra da senedin ittisâli ve âdil olarak kabul edilen sahabiler hariç tutularak, bu senetleri oluşturan ravilerin tek tek güvenilirlik (sika) durumları, hadislerin şâz ve illetten sâlim olup olmadığı tespit edilecektir.

Konumuzla ilgili hadisler yukarıda ifade edildiği şekilde dokuz sahabi ve iki tâbiî tarafından Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilmiştir. Buna göre her bir sahabi ve tâbiînden gelen rivayetler ayrı ayrı incelenecek ve senetlerinin sıhhat durumları tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹¹³ M. Hayri Kırbasoglu, **Alternatif Hadis Metodolojisi**, Otto yay., Ankara 2013, s. 153.

1.2.1. Ebû Hureyre'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

1.2.2. Ebu Hureyre'den Gelen Rivayetler

1. Ebû Hureyre – Ebû Sâlih – Ebû Hasîn – Şu'be ve Ebû Avâne – Ebû Dâvud et-Tayâlisî¹¹⁴

Ebû Hureyre ed-Devsî (ö. 57/676)

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) en çok hadis rivayet eden sahabidir. Asıl adı hakkında birçok görüş olmakla beraber sahih görüşe göre Abduamr b. Ganem'dir. Bu isimde başka varlıklara kulluk olduğu için Hiz. Peygamber (s.a.v.) tarafından değiştirilmiştir. İslamdaki ismi Abdullah veya Abdurrahman'dır. Künyesi kedicik babası anlamına gelen Ebû Hureyre'dir. Kediye elbisesinin yenido taşıdığı için ona bu lakap verilmiştir. Ashabı Suffadandır. Hiz. Ömer tarafından Bahreyn valiliğine atanmış olan Ebû Hureyre, bir süre sonra azledilmiştir. Hiz. Ömer onu tekrar atamak istemiş, ancak Ebû Hureyre kabul etmemiştir. Valilikten sonra Medine'de ikamet etmiş ve orada vefat etmiştir. Ebû Hureyre Hicri 57, 58 veya 59 yılında 78 yaşındayken vefat etmiştir.

Buhârî'nin ifadesine göre kendisinden 800 den fazla sahabi ve tâbiîn rivayette bulunmuştur. Ondan rivayet eden sahabiler arasında İbn Abbâs, İbn Ömer, Câbir, Enes ve daha birçokları vardı.¹¹⁵

Genel olarak hadisçiler, ashabın âdil olduğunu kabul etmişlerdir. Dolayısıyla onları cerh ve ta'dile tabi tutmamışlardır. Aslında hadisçiler, ashabın tamamının adil olduğunu kabul etmekle, onların Rasulullah adına kasden yalan söylemediklerini, dini tebdil ve tağyire uğratmadan sonraki nesillere aktardıklarını'' kastetmişlerdir. Yoksa ashabın âdil olmasını kabul, hiçbir zaman onların masum oldukları anlamında kullanılmamıştır.¹¹⁶ Dolayısıyla beşeri kusurlardan olan unutma ve yanılma gibi

¹¹⁴ Tayâlisî, **a.g.e.**, IV, 170.

¹¹⁵ Buhârî, **et-Tarih'ul-Kebir**, VI, 132-133; İbn Ebî Hâtim Ebu Muhammed Abdurrahman, **el-Cerh ve't-Ta'dil**, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 1952, VI, 49-50; İbn Hibbân Muhammed b. Ahmet Ebû Hâtim et-Temîmî el-Bustî, **es-Sikât**, Thk. es-Seyyid Şerefuddin Ahmet, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975, III, 284-285; İbn Abdilber Yusuf b. Abdullah, **el-İstîâb fi Ma'rifet'il-Ashâb**, Thk. Adil Murşid, Daru'l-İ'lam, Amman 2002, II, 69; İbnü'l-Esîr İzzuddin, **Usdu'l-Ğâbe**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989, IV, 318-321(Şâmîle); ez-Zehebî Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, **el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehu rivâyetun fi'l-Kutubi's-Sitte**, Daru'l-Kıbleti li's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 1992, II, 469.

¹¹⁶ Selçuk Coşkun, **Hadise Bütüncül Bakış**, İfav Yay., İstanbul 2011, s. 124.

durumlara duçar olabilen sahabilerin zabt yönüyle durumlarının araştırılması, sahabilerin adaletiyle çelişen bir durum değildir.

Ebû Sâlih Zekvân es-Semmân (ö. 101/719)

Hiz. Osman dönemine yetişti. Ebû Hureyre, Ebu'd-Derda, Ebû Saîd el-Hudrî ve başka sahabilerden rivayette bulundu. Ondan da çocukları, Suheyl, Sâlih, Abdullah, Ata b. Ebî Rabah ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir.

Abdullah b. Ahmed onun hakkında *sikadır sikadır*, insanların en değerlilerinden en sağlamlarındandır, demiştir. Hafis b. Gıyas, A'meş'ten rivayetle onun hakkında şöyle bir olay anlatmıştır: "Ebû Sâlih müezzindi, imam olmayınca bize imamlık yaptı. Rikkatinden ve ağlamasından dolayı neredeyse namazı tamamlayamayacaktı." İbn Main, onun hakkında *sikadır*; Ebû Hâtim, *sikadır, sâlihu'l-hadistir*, hadisi *hüccet* olarak alır; Ebû Zur'a, *sikadır, mustakimu'l-hadistir*; İbn Sa'd, çok hadis rivayet eden *sika* bir ravidir, demişlerdir.

es-Secî, el-Harbî, el-İclî *sika* olduğunu ifade etmişlerdir. İbn Hıbbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Hicri 101'de vefat etmiştir.¹¹⁷

Birçok hadisçinin onu *sika* olarak nitelemesi hakkında cerh edici bir ifadenin bulunmaması *sika* bir râvi olduğunu göstermektedir.

Ebû Hasîn Osman b. Âsım el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/744)

İbn Abbâs, İbnu'z-Zubeyr, Enes, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Sâlih es-Semmân ve başkalarından rivayette bulunmuştur. Ondan da Şu'be, Sevri, Ebû Avâne, Ebu'l-Ahvas ve daha başkaları rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Sinan, Abdurrahman b. Mehdî'den rivayetle demiştir ki "Kûfe'li dört kişi vardır ki bunlarla ihtilafa düşen hata etmiştir, Ebû Hasîn onlardandır." İbn Mehdî, onu Kûfe ehlinin *sika* ravilerinden saymıştır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sahihu'l-hadistir*, demiştir. İclî ise,

¹¹⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III, 260-261; el-İclî Ahmet b. Abdullah b. Sâlih, *Ma'rifetu's-Sikât*, Thk. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, Mektebetu'd-Dari'l-Medineti'l-Munavvara, Medine 1985, I, 345; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 221-222; el-Bâcî Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh limen Harrece anhu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, Thk. Ahmed Lebzar, Fas 1991, II, 589; İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-IV, Thk. İbrahim Zeybek, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, byy. tsz., I, 579-580.

sünnet sahibi büyük bir şeyhtir, Osman taraftarıdır, *sâlih* bir insandır, şeklinde tanıtmıştır. İbn Hıbbân *es-Sikât* adlı kitabında kendisini tebeu tâbiîn bölümünde zikretmiştir. İbn Hıbbân'a göre sahabeden rivayetleri mürseldir. İbn Abdilberr'e göre *sikadır, hâfızdır*. 127, 128, 129, veya 130 da vefat etmiştir. ¹¹⁸

Hadisçilerin onun hakkındaki olumlu kanaatleri, hakkında cerh edici bir ifade bulunmaması sika bir râvi olduğunu göstermektedir.

Ebû Avâne el-Vaddah b. Abdullah el-Yeşkuri el-Vâsî (ö. 175/791)

Hasan ve İbn Sîrîn'i görmüş, Muâviye b. Kurra'dan bir hadis dinlemiştir. Ebî Hasîn ve başkalarından da hadis dinlemiştir. Ondandır da Şu'be ve daha birçokları rivayet etmiştir. İbn Mehdi, Ebu Avane'nin kitabını Huşeym'in hıfzına tercih etmiş, Affan da onun sika olduğunu belirttiğinden sonra Şu'be'den daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel de kitabından rivayette bulunduğu daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Ebu Zur'a'nın kitabından rivayetinde sika olduğunu belirttiği Ebu Avane ile ilgili Ebu Hatim de bu hususa dikkat çektiğinden sonra hıfzından rivayetinde çok hata yaptığına vurgu yapmıştır. Hicri 175 veya 176 da vefat etmiştir. İbn Hıbbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. İbn Abdilberr de kitabından rivayet ettiğinde onun *sika sebt* ve *hüccet* olduğunda icma olduğunu ifade etmekle beraber, ezberinden rivayet ettiğinde bazen hata yaptığına da dikkat çekmiştir. ¹¹⁹

Hadis münekkidlerinin onun hakkında söyledikleri dikkate alındığında adalet yönünden bir kusuru olmadığı ancak zabt yönünden cerhe uğradığı anlaşılmaktadır. Yine hakkında verilen bilgilerden kitaplarının olduğu ve onlardan rivayet ettiğinde zabt yönündeki kusurunun da ortadan kalktığı görülmektedir. Ancak ilgili hadiste kitabından mı ezberinden mi rivayet ettiğine dair bir açıklama yer almamaktadır.

¹¹⁸ İbn Sa'd Ebu Abdillâh Muhammed, **et-Tabakâtu'l-Kubrâ**, Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hamîbi, Kahire 2001, VI, 321; el-İclî, **a.g.e.**, II, 129; İbn Ebî Hâtîm, **a.g.e.**, VI, 160-161; İbn Hıbbân, **es-Sikât**, VII, 200-201; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1070; el-Mizzî Yûsuf b. ez-Zekî Abdîrahman, **Tehzîbu'l-Kemâl**, Thk., Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980, IXX, 401-407; ez-Zehabî, **el-Kâşif**, II, 8; İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, Thk., Muhammed Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Suriye 1986, I, 384; **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 65-67.

¹¹⁹ İbn Adîyy, Ebu Ahmed Abdillâh, **el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl**, Thk., Yahya Muhtar Gazzavî, Daru'l-Fîkr, Beyrut 1988, I, 87; Mizzî, **a.g.e.**, XXX, 441-448; ez-Zehabî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, Thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1982, VIII, 217-222; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 307-309.

Bununla beraber hadisin benzer lafızlarla birçok senedinin bulunması bu hadiste zabt yönünde herhangi bir hata yapılmadığı izlenimi uyandırmaktadır.

Şu'be b. Haccâc b. Verd el-Atekî el-Ezdî (ö. 160/776)

Şu'be nahivci ve şâirdi. Basra'da hadis bilgisi alanında *imamların imamydı*. Enes b. Mâlik ve Amr b. Selime adındaki sahabileri görmüş, 400 tâbiünden hadis almıştır. Ebû Tâlib, Şu'be'nin kendi zamanının en iyi hadisçisi olduğuna dikkat çekerken, Sevrî, onun hadiste emiru'l-mu'minin olduğunu ifade etmiştir. Yezid b. Zurey' "Şu'be hadiste insanların en doğrularından biri idi." değerlendirmesinde bulunurken, Ebû Bahr el-Bikravi de "Şu'be'den daha çok Allah'a ibadet eden birini görmedim." demiştir. Ebû Dâvud da "Şu'be öldüğünde, Süfyân hadis öldü, dedi." sözünü naklederek Şu'be'nin hadisteki yerini vurgulamıştır. İbn Sa'd onu *sika, imam, sebt, hüccet, sâhibu'l-hadis* olarak nitelemiştir. İclî de onu *sika, sebt* olarak nitelemiş ancak hadisin ricalinde (isimlerinde) az miktarda hataları olduğunu da ifade etmiştir. Dârakutnî de "Şu'be, hadisin metnini ezberle meşgul olmasından dolayı ricalin isimlerinde çok hata yapmıştır." değerlendirmesinde bulunmuştur. Hicri 82 veya 83'te doğmuş, 160'ta 77 yaşında vefat etmiştir.¹²⁰

Hakkında söylenenler dikkate alındığında, adalet açısından cerhe uğramadığı anlaşılan ravinin, ricalin isimleri hakkında hata ettiği yönünde eleştiriler olduğu görülmektedir. Zabıt yönünde böyle bir kusurundan bahsedilmekle birlikte genellikle hadis münekkidlerinin gözünde genel kabul gördüğünü müşahade ediyoruz.

Ebû Dâvud Et-Tayâlisî el-Basrî (ö. 203/818)

Fars asıllıdır. Kureyşin mevlasıdır. Şu'be ve Ümran el-Kattan'dan hadis işitmiştir. Amr b. Ali el-Felles, onun hakkında "Muhaddisler arasında Ebû Dâvud'tan daha *hâfiz* birini görmedim." demiştir. Hadis münekkitlerinin onun hakkındaki sözleri şöyledir. Amr b. Ali : "*Sikadır.*" İbnu'l-Medînî: "Ondan daha hâfizını

¹²⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 280; Buhârî, **et-Târihu'l-Kebîr**, IV, 244-245; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, IV, 369-371; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VI, 446; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed İbn Şâhîn, **Târihu Esmâi's-Sikât**, Thk. Subhî Sâmerî, Daru's-Selefiyye, Kuveyt 1984, s. 9.(Şâmile); el-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb, **Târihu Bağdâd**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., IX, 255; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1320-1322; Mizzî, **a.g.e.**, XII, 479-495; ez-Zehabî, **el-Kâşif**, I, 485; ez-Zehabî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, Beyrut 1996, I, 144-146; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 167-169.

görmedim.” İbn Mehdî: “Ebû Dâvud insanların en doğrusudur.” Vekî: “Ebû Dâvud ilim dağıdır.” İclî: “Basralıdır, *sikadır*.” Ebû Mesut er-Razi: “Ahmed b. Hanbel’e onun hakkında sordum. Dedi ki *sikadır, saduktur*. Dedim ki hata yapıyor. Dedi ki görmezden gelinebilir.” İbrahim el-Cevheri: “Ebû Dâvud bin hadiste hata yapmıştır.” İbn Sa’d: “Çok hadis rivayet eden sika bir ravidir bazen hata etmiştir.” İbn Hıbbân onu *es-Sikât* adlı kitabında zikretmiştir. Basra’da hicri 203 veya 204 te 72 yaşında vefat etmiştir.¹²¹

Hakkında söylenenler dikkate alındığında zabt yönünde bazı münekkidlerin eleştirisi bulunsa da genelde münekkidlerin çoğuna göre sikadır.

Bu senette yer alan raviler adalet yönünden herhangi bir cerhe uğramazken, el-Vaddah, zabt yönüyle cerhedilmiş ve kitabından rivayet etmediğinde çok hata ettiği ifade edilmiştir. Birçok tarikle gelen bu hadis için bu durum, göz ardı edilebilir bir durumdur. Dolayısıyla hadisin bu senediyle sahih olduğu söylenebilir.

2- Ebû Hureyre – Kuleyb b. Şihâb – Âsım b. Kuleyb – Muhammed b. Fudayl – Ahmed b. Hanbel

Kuleyb b. Şihâb b. Mecnun el-Cermî (ö. ?)

Bazı muhaddisler sahabi olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak İbn Hacer, onların yanlış olduğunu ve sahabi olmadığını iddia etmiştir. Ebû Zur’a ve İbn Sa’d, onun hakkında *sika* değerlendirmesinde bulunmuş ve “onun hadisinin iyi karşılandığını ve delil alındığını gördüm”, demiştir. el-Âcurrî, “o Kûfe ehlinin en faziletlerindedir”, demiştir. İbn Hıbbân’da onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.¹²²

¹²¹ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, IV, 10; el-İclî, *a.g.e.*, s. 427-428; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 275-276; ez-Zehebî, *Zikru Men Tukullime fihî ve Huve Muvessekun*, Thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî, Mektebetü'l-Melik, Medine 1425, s. 92; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, I, 279; *er-Ruvetu's-Sikatu'l-Mutekellemu fihim le Yûcibu Redduhum*, s. 103; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 90-91.

¹²² İbn Sa’d, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, VI, 123; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 229; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 167; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, III, 356; İbnü'l-Esrî, *a.g.e.*, I, 942; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 149; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 474; *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, V, 668.

Âsım b. Kuleyb b. Şihâb b. Mecnun el-Cermî el-Kûfî (ö. 137/754)

Ebû Ca'fer Mansur'un halifeliğinin ilk yıllarında Hicri 137'de vefat etmiştir. İbn Main ve Nesâî, *sika*, Ebû Hâtım, *sâlih*, olduğunu belirtmiştir. İbn Sa'd'ın da delil alınan *sika* bir kişi olarak nitelediği bu zat ile ilgili olarak, İbnu'l Medînî, "Tek başına kaldığında delil alınmaz," demiştir. Aynı şekilde İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹²³

Muhammed b. Fudayl b. Gazvan b. Cerir ed-Dabî (ö. 95/714)

İbn Main ve İbnu'l Medînî onun hakkında *sika*, Ebû Zur'a İlim ehlerinden ve *saduk*, Ebû Hâtım, *şeyh*, Nesâî, *la be'se bih* nitelemesinde bulunmuştur. Ebû Dâvud'un aşırı bir Şii olduğunu belirttiği bu zat hakkında Ya'kub b. Süfyân *sika ve Şii* değerlendirmesinde bulunmuştur. Dârakutnî onun hadiste *sika* olduğunu belirtmekle beraber Osman aleyhtarı olduğunu da ifade etmiştir. Ebû Hişâm er-Rifai, İbn Fudayl'in "Allah Osman'a rahmet etsin. Ona rahmet getirmeyene de rahmet etmesin" dediğini ifade etmiştir.¹²⁴

Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855)

Hicri 164'te Bağdad'ta dünyaya gelmiş, ilim tahsiline küçük yaşta yetim olarak Bağdad'ta başlamıştır. İlim yolculuklarına 186 yılında başlayan Ahmed b. Hanbel, Basra, Kûfe, Vâsıt ve Mekke gibi şehirleri gezmiştir. Birçok âlimin onu övücü sözleri vardır. İclî de babasından Ahmed b. Hanbel'in hadiste *sika ve sebt* olduğunu rivayet etmiştir.¹²⁵

¹²³ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VI, 341; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VI, 487; el-İclî, **a.g.e.**, II, 9; İbn Ebî Hâtım, **a.g.e.**, VI, 349-350; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VII, 256; Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, **ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn**, Thk., Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406, II, 70; ez-Zehebî, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, I, 321; **Mizanu'l-İtidal**, II, 356; **el-Kâşif**, I, 521; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 259.

¹²⁴ Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, I, 207-208; el-İclî, **a.g.e.**, II, 250; İbn Ebî Hâtım, **a.g.e.**, VIII, 57; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 737; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXVI, 293-298; ez-Zehebî, **el-Muğnî fi'd-u'afâ**, II, 624; **Mizanu'l-İtidal**, IV, 595; **el-Kâşif**, II, 211; **Zikru Men Tukullime fihî ve Huve Muvessekun**, I, 167; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 230; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 676-677; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 502.

¹²⁵ İbn Ebî Hâtım, **a.g.e.**, I, 292; el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd**, IV, 412-422; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, II, 15-16.

Bu senetteki ravilerden sadece Muhammed b. Fudayl hakkında Şii olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmış ancak Şii oluşunun *sika* olmasına engel olmadığı da ifade edilmiştir. Diğer raviler ile ilgili ise olumsuz bir değerlendirme yapılmamıştır. Sonuç olarak bu hadisin senedinin sahih olduğu söylenebilir.

3- Ebû Hureyre—Ebû Seleme—Muhammed b. Muslim ez-Zührî—Yûnus b. Yezid el-Îlî—Abdullah b. Mubarek el-Mervezî—Abdan Abdullah b. Osman el-Mervezî—Buhârî

Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî el-Medenî (ö. 94/712)

İbn Sa'd onun hakkında çok hadis rivayet eden *fakih* ve *sika* bir kişidir, demiştir. Ebû Hureyre başta olmak üzere birçok sahabiden hadis rivayet etmiştir. Ebû Zur'a onu *sika* ve *imam* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiş ve onun hakkında Kureys'in büyüklerindedir, demiştir. Hicri 94 yılında vefat etmiştir.¹²⁶

Muhammed b. Muslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî (ö. 124/741)

Medineli iken daha sonraları Şam'a yerleşmiştir. Hicri 50-58 yılları arasında doğmuş, 124 yılında vefat etmiş ve Şam'da defnedilmiştir. Sahabeden Enes b. Mâlik, Sehl b. Sa'd, Abdurrahman b. Eymen ve Mahmut b. Rebi'i görmüştür. Abdullah b. Ömer'den üç rivayeti vardır.

Sika, *imam*, *hâfiz* ve *mutkin* olduğu konusunda âlimlerin ittifak ettiği bildirilmiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'nda zikretmiştir. Ancak *irsal* yaptığı da söylenir. İrsal yaptığı sahabiler, Ebû Hureyre, Câbir, Rafi' b. Hadic olarak zikredilmiştir. İmam Şafii, Dârekutni ve bazıları Onu *tedlis* ile vasıflandırmıştır.

Ali b. el-Medenî, Zührî'nin yaklaşık iki bin hadis rivayet ettiğini ifade etmiştir. İbn Sa'd onun hakkında *sika*, çok ilim sahibi, *fakih*, *kesiru'l-hadis* nitelemesinde bulunulduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında birçok muhaddisin

¹²⁶ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 155-160; el-İclî, **a.g.e.**, II, 405; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXXIII, 370-375; ez-Zehbî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 50-51; İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 645.

kendisiyle ilgili övücü sözü vardır. Ancak bazı muhaddisler onu *mürsel* rivayetlerinden dolayı eleştirmiştir.¹²⁷

Hakkındaki bilgiler değerlendirildiğinde hem cerh hem de tadil edici lafızların hakkında kullanıldığı müşahade edilmektedir. Kaynaklarda ta'dil edici vasıfların daha çok olduğu görülmektedir.

Yûnus b. Yezid b. Ebi'n-Neccâd el-Îlî (ö. 152/769)

Zührî, Nafi', Hişâm b. Urve ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Mübarek, İbn Vehb ve başkaları rivayet etmiştir.

Hicri 152'de Mısır'da vefat etmiştir. Kaynaklarda bir kitabının bulunduğu ve kitabındaki hadislerin sahih olduğundan bahsedilmektedir. Vekî', "Onu gördüm, *hâfızlığı kötü* idi," demiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında "Yûnus'un Zührî'den rivayetlerinde *münkerler* vardır," demiştir. Ahmed b. Hanbel, başka bir rivayette onu *sika* olarak nitelemiştir. İbn Sa'd: "*Hüccet değildir. Bazen münker* hadisler rivayet etmiştir." İclî ve Nesâî *sika*, Ya'kub b. Şeybe *sâlihu'l hadis*, Ebû Zur'a *la be'se bih*, İbn Hıraş *saduk* nitelemesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹²⁸

Abdullah b. Mübarek b. Vâdih el-Hanzelî et-Temîmî el-Mervezî (ö. 181/797)

Hicri 118'de doğmuş, 181'de 63 yaşında vefat etmiştir. İbn Mehdî, onu dört imamdan biri saymıştır. Birçok âlimin onun ilmini ve şahsiyetini övücü sözleri

¹²⁷ el-İclî, *a.g.e.*, II, 253; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 349-350; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 695; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 123-125; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 419-443; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 83-85; el-Kâşif, II, 219; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 696; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 506; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 45.

¹²⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 520; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 405; el-İclî, *a.g.e.*, II, 379; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 648-649; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1419-1420; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 404; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 122; *Mizânü'l-İ'tidâl*, IV, 484; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 474; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 614; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 449.

vardır. Ahmed b. Hanbel kendisi hakkında “İlim peşinde koştu, birçok hadis rivayet etti. Değişik ilimlerde birçok kitap telif etti. *Sikaydı, me'mundu,*” demiştir.¹²⁹

Abdullah b. Osman b. Cebele b. Ebî Ravvâd el Mervezî (Abdan) (ö. 221/835)

Hicri 221’de 76 yaşında vefat ettiği belirtilmiş olan bu zatı, İbn Hibbân *es-Sikât*’ta zikretmiştir. İbn Adıyy, *Buhârî’nin Şeyhleri* adlı eserinde, babasından ve Şu’be’den tek kaldığı hadisler rivayet ettiğini belirtmiştir.¹³⁰ Ebû Reça’, “O *sikaydı, me'mundu,*” Hâkim de, “O kendi beldesinde, hadisçilerin imamı idi,” demiştir.¹³¹

Muhammed b. İsmail b. İbrâhim b. Muğîre el-Buhârî (ö. 256/870)

Hicri 194’te Buhara’da doğmuş, Semekant köylerinden Hartenk’te 256’da vefat etmiştir. On yaşından itibaren hadis ezberlemeye başlamıştır. Memleketindeki âlimlerden ders aldıktan sonra 210 yılında ilk ilim yolculuğunu yapmıştır. Bu kapsamda Şam, Basra, Hicaz, Kûfe, Bağdad ve Mısır’ı gezerek oradaki hocalardan hadis tahsil etmiştir. Birçok âlimin kendisini övücü sözleri vardır. Kendisi, *imam, hafız, hüccet*, hadis ve fıkıhta müctehid gibi kavramlarla anılmıştır.¹³²

Hadisin isnadını teşkil eden ravilerden Yûnus b. Yezid hakkında ezberinin kötü olduğu ve Zührî’den *münker* rivayetleri bulunduğu şeklinde eleştiriler bulunduğu için bu hadisin sahih sayılamayacağı ve ihtiyatla yaklaşılması gerektiği söylenebilir.

4- Ebû Hureyre—Muhammed b. Sîrîn—Hişâm b. Hassan—Muhammed b. Ca’fer ve Yahya b. Saîd el-Kattan—Ahmed b. Hanbel

¹²⁹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, VII, 372; Buhârî, *et-Tarihü’l-Kebîr*, V, 212; el-İclî, *a.g.e.*, II, 54-56; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 262-281; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 7-8; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 924-925; el-Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 5-24; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 591; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 415-416; *Lisanu’l-Mizân*, III, 330.

¹³⁰ İbn Adıyy, *Esâmî men rave anhum Muhammed b. İsmail el-Buhârî min meşâyihîhi*, Thk. Âmir Hasen Sabrî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmî, Beyrut 2010, s. 142.

¹³¹ Buhârî, *et-Tarihü’l-Kebîr*, V, 147; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 113; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 352; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 936; el-Mizzî, *a.g.e.*, XV, 276-278; ez-Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 294; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 382-383; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 483.

¹³² İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 191; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 113-114; el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 4-20; el-Bâcî, *a.g.e.*, I, 282-287; ez-Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 104-105; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, III, 508.

Muhammed b. Sîrîn el-Ensârî (ö. 110/729)

Tâbiîndendir. Hicri 110'da 77 yaşındayken vefat etmiştir. Birçok muhaddis onu âlim, fakih ve verâ sahibi olarak nitelemiştir. İbn Sa'd onun hakkında *sikadır, me'mundur, fakihtir, imamdır*, değerlendirmesinde bulunmuştur.¹³³

Hişâm b. Hassan el-Ezdî el-Kurdûsî (146/763)

Hicri 146-148 yılları arasında vefat etmiştir. *Hâfız olmadığı, hâtibu'l-leyl* olduğu yönünde kendisine eleştiriler vardır. İbn Main, kendisine *güvenilmez*, İclî, *sikadır saduktur*, Ebû Hâtim, "*saduktur*, Muhammed b. Sîrîn'in hadislerini araştırır ve yazardı," demiştir. İbn Şâhin, onu *sika* olarak nitelemiş, İbn Sa'd da "onun *sika* olmasını umarım," demiştir. Ebû Davud, "Onun Hasan ve Ata'dan nakilleri eleştirilmiştir. Çünkü hadisleri irsal ediyordu," demiştir. İbn Adiy, "hadisleri düzgündür içinde münker görmedim o *saduktur*," demiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹³⁴

Muhammed b. Ca'fer el-Huzelî Ğunder (ö. 194/809)

Hicri 194'te vefat etmiştir. Mustemlî ve İclî kendisini *sika* olarak nitelemişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. İbn Sa'd da *sika* olmasını umarım demiştir.¹³⁵

Yahya b. Saîd el-Ferrûh el-Kattan et-Temimî (ö. 198/813)

Hicri 120'de Basra'da doğmuş, 198'de vefat etmiştir. İbnu'l-Medînî, "ondan daha sağlamını görmedim," Ahmed b. Hanbel de, "Bir hadisin sıhhati konusunda

¹³³ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 112-115; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, I, 90-92; İbn Hibbân, **es-Sikât**, V, 348-349; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, Beyrut 1996, I, 201; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXV, 344-354; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 585-587.

¹³⁴ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 271; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VIII, 197-198; el-İclî, **a.g.e.**, II, 328; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, IX, 54-56; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VII, 566-557; İbn Adiy, **el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl**, VII, 112-113; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXX, 181-193; ez-Zehebî, **Mizânu'l-İ'tidâl**, IV, 295-298; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 268-269; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 418.

¹³⁵ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 296; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, I, 57-58; el-İclî, **a.g.e.**, II, 234; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 221-222; İbn Hibbân, **es-Sikât**, IX, 50; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 675-677; ez-Zehebî, **Mizânu'l-İ'tidâl**, III, 502; **el-Kâşif**, II, 162; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 220-221; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 531-532.

Basra'da belirleyici otorite idi," demişlerdir. İbn Sa'd, *sika*, *me'mun* ve *hüccet*; İclî, *sika*; Ebû Zur'a, *sika*, *hâfiz*; Nesâî, *sika*, *sebt* olarak nitelemiştir.¹³⁶

Hadisin isnadını teşkil eden ravilerin çoğu *sika* olarak nitelenirken sadece Hişâm b. Hassan hakkında *gece odun toplayıcı*, *güvenilmez* gibi cerh ifade eden kavramlar kullanıldığı için bu isnadın sahih olarak nitelendirilmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

5- Ebû Hureyre—Abdurrahman b. Ya'kub—el-Ala' b. Abdurrahman—Abdulaziz b. Ebî Hâzim—Ebû Mervan Osmanî—İbn Mâce

Abdurrahman b. Ya'kub el-Cuhenî el-Medenî (ö. ?)

Tâbiîndendir. Ebû Hureyre, İbn Abbâs ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisi hakkında Nesâî, *la be'se bih* derken, İclî, *sika* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹³⁷

el-Ala' b. Abdurrahman b. Ya'kub el-Hurakî (ö.132/749)

Tâbiîndendir. Enes b. Mâlik ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Abdulaziz b. Ebî Hazim ve birçokları rivayet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel kendisi hakkında "*Sikadır*. Onu kötülükle zikreden birisini görmedim" demiştir. Yahya b. Main de "*hadisi hüccet değildir*" demiştir. Ebû Hâtim, kendisini *sâlih* olarak nitelemiş ancak hadisleri arasında *münkerler* olduğunu ifade etmiştir. Nesâî onun hakkında *la be'se bih* değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Amr'dan rivayetle, "el-Alâ"nın sahifesi

¹³⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 611-612; el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 135-143; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1391-1392; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 218-219; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 357-358.

¹³⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 309-310; Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, V, 366-367; el-İclî, *a.g.e.*, II, 91; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 301-302; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 108-109; el-Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 18-20; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 649; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 567; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 353.

Medine’de meşhurdu. *Sikadır, sebtir* çok hadis rivayet etmiştir,” demiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.¹³⁸

Abdulaziz b. Ebî Hâzim Seleme b. Dinar el-Mahzumî (ö.184/800)

Babasından, Ala’ b. Abdurrahman’dan ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Vehb, İbn Mehdî ve başkaları rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel kendisi hakkında “babasının kitapları hariç hadis ilmiyle uğraştığı bilinmez” demiştir. İbn Main onu *sika* ve *la be’se bih*, Nesâî, *sika*, Murra, *la be’se bih*, İclî ve İbn Numeyr de *sika* olarak değerlendirmişlerdir. İbn Abdilber onu Mâlik’in son zamanlarında ve sonrasında fetva verebilecekler arasında saymıştır. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.¹³⁹

Ebû Mervan Osmanî Muhammed b. Osman el-Medenî el-Kuraşî el-Emevi (ö. 241/855)

Babasından, İbn Ebî Hâzim’den ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Mâce ve başkaları rivayet etmiştir. Ebû Hâtim kendisini *sika* olarak değerlendirmiştir. el-Esedî onun hakkında “*Sikadır saduktur* ancak babasından *münker* rivayetleri vardır” derken el-Hâkim “Hadislerinde bazı münkerler var,” demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.¹⁴⁰

İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (ö. 273/886)

209’da Kazvin’de doğmuştur. Horasan, Irak, Hicaz, Mısır ve Şam’a rihleleri vardır. Hadis yanında tefsir ve tarih alanında da eserleri vardır. Halîlî kendisi hakkında *sikadır, hâfızdır*, hadis âlimidir, değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn

¹³⁸ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, VI, 508-509; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 357-358; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 247; İbn Adiy, *el-Kâmil fi Du’afâi’r-Ricâl*, V, 217; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 187; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXII, 520.

¹³⁹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, V, 424; Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, VI, 25-26; el-İclî, *a.g.e.*, II, 95; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 382-383; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 117; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 1001-1003; el-Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 120-125; ez-Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, II, 626; *el-Kâşif*, I, 654; *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 196-197; *el-Muğnî fi’-d-u’afâ*, II, 397; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 583; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 356.

¹⁴⁰ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, I, 181; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 25; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 94; ez-Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, III, 640; *el-Kâşif*, II, 199; *el-Muğnî fi’-d-Du’afâ*, II, 612; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, III, 644; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 496; *Lisanu’l-Mizân*, VII, 482.

Hacer'e göre *es-Sünen*'inde birçok zayıf hadis vardır. el-Mizzî "hangi rivayetinde İbn Mâce tek kalmışsa o zayıftır" değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁴¹

Hadisin isnadını teşkil eden ravilerin cerhi gerektiren önemli bir kusurlarının bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla hadis bu isnadıyla sahihtir.

6- Ebû Hureyre—Ebû Sâlih—Ebû Hasîn—Süfyân es-Sevrî—İbn Ebî Şeybe

Süfyân b. Saîd b. Mesruk es-Sevrî Ebû Abdullah el Kûfî (ö. 161/777)

Ebû Hasîn ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de sayılamayacak kadar çok kişi tarafından rivayet etmiştir. Şu'be, İbn Uyeyne, Ebû Âsım ve İbn Main "Süfyân hadiste emiru'l-mu'minindir" demiştir. Birçok âlim kendisinden övgüyle bahsetmiştir.¹⁴²

Abdullah İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849)

Ebu'l-Ahvas, Abdullah b. İdris ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Muslim, Ebû Dâvud ve İbn Mâce başta olmak üzere çok kimseler rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel onu *saduk*, İclî *sika*, hadiste *hâfiz*, Ebû Hâtim ve İbn Hıraş *sika* olarak değerlendirmişlerdir. İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ta zikretmiştir.¹⁴³

Hadisin isnadını teşkil eden ravilerin cerhi gerektiren bir kusurlarının bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla hadis bu isnadıyla sahihtir.

7- Ebû Hureyre—Ebû Sâlih—Ebû Hasîn—Süfyân es-Sevrî—Abdurrahman b. Mehdî—Ahmed b. Hanbel

¹⁴¹ ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 155-156; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 737-738.

¹⁴² İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 371-373; Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, IV, 92-93; el-İclî, *a.g.e.*, I, 407; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 222-225; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 401-402; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1288-1289; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 311-313; el-Mizzî, *a.g.e.*, XI, 154-168; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 151-153; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 56-58; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 244.

¹⁴³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 413; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 160; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 921-922; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 16-17; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 419; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 320.

Abdurrahman b. Mehdî b. Hassan b. Abdurrahman el-Anberî (ö. 198/813)

Mâlik b. Enes ve birçoklarından hadis dinlemiştir. Ondan da Ahmed b. Hanbel ve birçok kişi rivayet etmiştir.

Kaynaklarda kendisinden övgüyle söz edilmektedir. İbnu'l-Medînî "Hadis konusunda insanların en bilgini Abdurrahman b. Mehdî'dir" demiştir. İbn Hâtim onu *sika* ve *imam* olarak nitelemiştir. İbn Sa'd onun hakkında "*sikadır*, çok hadis rivayet etmiştir" demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁴⁴

Hadisin isnadını teşkil eden ravilerin cerhi gerektiren bir kusurlarını bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla hadis bu isnadıyla sahihtir.

8- Ebû Hureyre—Ebû Hasîn—Süfyân es-Sevrî—Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruasi—Ahmed b. Hanbel

Vekî' b. el-Cerrâh b. Melih er-Ruasi Ebû Sufyan el-Kûfî el-Hâfız (ö. 196/811)

Süfyân es-Sevrî ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de hocası Süfyân es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel ve birçokları rivayet etmiştir.

Birçok âlimin kendisiyle ilgili övücü sözleri vardır. İbn Sa'd onu *sika*, *me'mun* ve *hüccet* kavramlarıyla nitelemiştir. İclî, "*âbid, sâlih, edip olup hadis hâfızlarındandır*, fetva verirdi" demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiş ve *hâfız* nitelemesinde bulunmuştur.¹⁴⁵

Daha önce haklarında bilgi verilen ravilerle beraber Vekî''in de *sika* olarak nitelenmesinden dolayı hadisin isnadı sahihtir, diyebiliriz.

¹⁴⁴ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, V, 354; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 373; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 962-963; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 241-242; el-Kâşif, I, 645; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, II, 556-557; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 351.

¹⁴⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 394; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 179; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 37-39; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 562; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1363-1364; en-Nevevî, *Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 701-702; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXX, 462-484; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 223-225; *Mizânu'l-İ'tidâl*, IV, 335-336; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, IV, 311-314; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 581.

9- Ebû Hureyre—Ebû Hasîn—Şu'be b. Haccac—Muhammed b. Ca'fer—Ahmed b. Hanbel

Hadisin isnadını teşkil eden ravilerin cerhi gerektiren bir kusurlarını bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla hadis bu isnadıyla sahihtir.

10- Ebû Hureyre—Kuleyb b. Şihâb—Asım b. Kuleyb—Abdulvâhid b. Ziyad—Affân b. Muslim—Ahmed b. Hanbel

Abdulvâhid b. Ziyad el-Abdî (ö. 176/792)

Ebû İshâk eş-Şeybanî, Âsım b. Ahvel ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Mehdî, Affân ve başkaları rivayet etmiştir.

Hakkında yapılan bazı değerlendirmeler şöyledir. İbn Sa'd, Ebû Zur'a ve Ebû Hâtım onu *sika* olarak nitelemiştir. Nesâî, *la be'se bih* nitelemesinde bulunurken İclî, *sika*, *hasenü'l-hadis* nitelemesinde bulunmuş İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. Dârakutnî *sika* ve *me'mun* nitelemesinde bulunmuştur.¹⁴⁶

Affân b. Müslim b. Abdullah es-Saffâr (ö. 220/835)

Abdulvâhid b. Ziyad ve başkalarından rivayet etmiştir Kendisinden de Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve başkaları rivayet etmiştir.

İclî onu *sika* ve *sebt*, Ebû Hâtım *sika* ve *imam*, İbn Sa'd *sika*, *sebt* ve *hüccet*, İbn Kani' *sika* ve *me'mun* şeklinde nitelemişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁴⁷

Hadisin isnadını teşkil eden ravilerin genelde *sika* olarak değerlendirildikleri ve cerhi gerektiren bir kusurlarının bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla hadis bu isnadıyla sahih olarak nitelendirilmelidir.

¹⁴⁶ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VI, 559; İbn Ebî Hâtım, *a.g.e.*, VI, 20-21; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 123; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 1015; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 155; el-Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 450-454; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 189-190; *Mizânu'l-İ'tidâl*, II, 672; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 631; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 294.

¹⁴⁷ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 72; İbn Ebî Hâtım, *a.g.e.*, VII, 30; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 522; İbn Adiyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, V, 384-385; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1172; el-Mizzî, *a.g.e.*, XX, 160-175; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 278-279; *el-Kâşif*, II, 27-28; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 117-118; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 393.

11- Ebû Hureyre—İbn Şihâb—Yûnus—Abdullah b. Vehb—Harmele ve Ebû Tâhir—Muslim

Abdullah b. Vehb b. Muslim el-Kuraşî (ö. 197/812)

Yûnus b. Yezid ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden rivayet edenler arasında Harmele b. Yahya da vardır.

İbn Main, İbn Zur'a, İbn Adiy, İclî onu *sika* olarak nitelemiştir. İbn Sa'd onun hakkında "*sikadır ancak tedlis yapardı*" demiştir. Nesâî "hadis alımında gevşeklik gösteriyordu. Ancak *sakıncası yok.*" demiştir. Halîlî de *sika* olduğu konusunda ittifak olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸

Harmele b. Yahya b. Abdullah b. Harmele b. İmrân et-Tucîbî (ö. 244/858)

Rivayetlerinin çoğu İbn Vehb'tendir. Kendisinden de Muslim, İbn Mâce ve başkaları rivayet etmiştir.

Kendisi hakkında yapılan bazı değerlendirmeler şöyledir. Ebû Hâtim: "Hadisi yazılır ama delil alınmaz." demiştir. Abdullah b. Muhammed el-Ferhâzânî, zayıf olduğunu belirtmiştir. Ukayli "İbn Vehb'i en iyi bilenlerdendi. *Sika* olmasını umarım" demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. İbn Adiy de hadislerini yazmak istemiş ancak kendisine zayıf olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁹

Ebû Tahir Ahmed b. Amr b. Abdullah b. Amr b Serh el-Enevî (ö. 250/864)

İbn Vehb'ten çok hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Muslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve başkaları da rivayet etmiştir.

¹⁴⁸ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, V, 218; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 346; İbn Adiy, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, IV, 202-204; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 945-946; el-Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 277-286; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 222; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 453-454; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 328.

¹⁴⁹ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 69; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 233; İbn Adiy, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, II, 458; el-Mizzî, *a.g.e.*, V, 548-552; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 55; *Mizânu'l-İ'tidâl*, I, 472; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 372; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 156.

İbn Yûnus onu *fakih* ve *sika* olarak nitelemiştir. Nesâî de onu *sika* olarak nitelemiştir. Ahmed b. Sâlih'in ondan övgüyle bahsettiği ifade edilmiştir.¹⁵⁰

Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874)

el-Câmiu's-Sahîh'i ile şöhret bulmuş olan İmam Muslim'i Mesleme b. Kasım, *sika* ve değerli bir *imam* olarak nitelemiştir. İbn Ebî Hâtim ise onu *sika* ve *hâfız* olarak nitelemiştir.¹⁵¹

Senette yer alan Ebû Tâhir genelde *sika* olarak değerlendirilirken Yûnus b. Yezid, Abdullah b. Vehb ve Harmele hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Abdullah b. Vehb'in *tedlis* yaptığı ifade edilmişse de âlimlerin çoğu onun *sika* olduğunu ifade etmişlerdir. Harmele ise bazılarınca *sika* olarak değerlendirmekle beraber *zayıf* olduğunu ifade eden âlimler de olmuştur. Daha önce hakkında bilgi verilen Yûnus b. Yezid'in İbn Şihâb'tan münker rivayetleri olduğu ifade edilmiştir.¹⁵² Bu çerçevede hadisin sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade edebiliriz.

12- Ebû Hureyre—Ebû Seleme—İbn Şihâb—Yûnus—Abdullah b. Vehb—Ahmed b. Sâlih—Ebû Dâvud

Ahmed b. Sâlih el-Mısrî (ö. 248/862)

Abdullah b. Vehb ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Ebû Dâvud ve başkaları rivayette bulunmuşlardır.

Buhârî kendisini *sika* ve *saduk*, İclî *sika* ve *sâhibu's-sünne* olarak nitelemiştir. Nesâî ise onu *sika* ve *me'mun* olmamakla suçlamış ve onun hakkında “Yahya onu yalancılıkla suçladı ve terketti” demiştir. Ebû Saîd de “Elhamdülillah bizim onunla

¹⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, II, 65; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VIII, 290; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 312; el-Mizzî, **a.g.e.**, I, 415-417; ez-Zehabî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, II, 67-68; el-Kâşif, I, 20; İbn Hacer, **Tehzibu't-Tehzîb**, I, 38-39; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 83.

¹⁵¹ en-Nevevî, **Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 619-622; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXVII, 449-507; ez-Zehabî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, II, 125-126; el-Kâşif, II, 258; İbn Hacer, **Tehzibu't-Tehzîb**, IV, 67-68; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 529.

¹⁵² İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 520; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VIII, 405; el-İclî, **a.g.e.**, II, 379; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VII, 648-649; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1419-1420; ez-Zehabî, **el-Kâşif**, II, 404; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 122; **Mizânu'l-İ'tidâl**, IV, 484; İbn Hacer, **Tehzibu't-Tehzîb**, IV, 474; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 614; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 449.

ilgili böyle bir bilgimiz yok” demiştir. İbn Adiy “Ahmed b. Sâlih hadis hâfizlerindandır. Nesâî’nin onunla ilgili olumsuz bir kanaati vardı. Onun rivayet ettiği bazı hadisleri reddediyordu”diyerek durumunu ifade etmiştir. Hatîb de “Nesâî dışında bütün imamlar onun rivayetlerini delil almıştır” sözüyle onun *sika* olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³

Ebû Davud Süleyman b. Eş’as b. İshâk es-Sicistanî (ö. 272/885)

Basra’da ikamet etmiştir. Birçok kez Bağdat’a gitmiş kitabını telif ettikten sonra da onu hocası Ahmed b. Hanbel’e arzetmiştir. Hocası Ahmed b. Hanbel ondan bir hadis rivayet etmiştir. el-Hâkim, kendisini kendi döneminin *hadis ilminin imamu* olarak nitelemiştir. Bunun yanında birçok âlimin onun ilmini ve takvasını öven sözleri vardır.¹⁵⁴

Bu hadisin sıhhatine de daha önce hakkında bilgi verdiğimiz Yûnus b. Yezid¹⁵⁵ sebebiyle ihtiyatla yaklaşılması gerektiği ifade edilebilir.

13- Ebû Hureyre—Ebû Seleme—Muhammed b. Şihâb—İbn Şihâb—Ya’kub b. İbrahim—Ahmed b. Hanbel

Muhammed b. Abdullah b. Muslim b. Ubeydullah b. Abdullah İbn Şihâb ez-Zührî (ö.152/769)

Muhammed b. Muslim ez-Zührî’nin amcasının oğludur. Babasından, amcasından ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ya’kub b. İbrahim b. Sa’d ve başkaları rivayet etmiştir.

¹⁵³ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, II, 6; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 56; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 25-26; İbn Adiy, *el-Kâmil fi Du’afâi’r-Ricâl*, I, 180-184; el-Bâcî, *a.g.e.*, I, 303-306; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 72; el-Mizzî, *a.g.e.*, I, 340-354; ez-Zehabî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 62; *el-Kâşif*, I, 195; *el-Muğnî fi’l-Du’afâ*, I, 41; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, I, 27-28; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 80.

¹⁵⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 282; en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esma ve’l-Lugât*, I, 802-807; el-Mizzî, *a.g.e.*, I, 355-366; ez-Zehabî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 127-128; *el-Kâşif*, I, 456-457; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 250.

¹⁵⁵ İbn Sa’d, *a.g.e.*, VII, 520; Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, VIII, 405; el-İclî, *a.g.e.*, II, 379; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 648-649; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1419-1420; ez-Zehabî, *el-Kâşif*, II, 404; *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 122; *Mizânü’l-İ’tidâl*, IV, 484; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, IV, 474; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 614; *Lisanu’l-Mizân*, VII, 449.

Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *la be'se bih*, Murra, *sâlihu'l-hadis*, Yahya, *zayıf*; İbn Main, *leyse bi zeke'l-kaviyy* demişlerdir. Ukayli, İbn Main'den *zayıftır*, hadisi delil alınmaz; Ebû Hâtim, *çok sağlam değil* ancak hadisi yazılır, derken İbn Adiy, Hadislerinde bir sakınca görmüyorum, hadislerinde münker rivayet görmedim, onu *sika* olarak değerlendiriyorum, demiştir.¹⁵⁶

**Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî
(ö. 208/823)**

Zührî'nin kardeşinin oğlundan ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve başkaları rivayet etmiştir.

Genelde hakkında olumlu kanaatlerin olduğu ravi hakkında İbn Main, İclî, Ebû Hâtim, *sika* nitelemesinde bulunmuş, İbn Sa'd da onu *sika* ve *me'mun* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁵⁷

Senette yer alan ravilerden Ebû Seleme ve Ya'kub genelde *sika* olarak değerlendirilirken İbn Şihâb ez-Zührî'nin amcasının oğlu hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazılarınca *sika* olarak değerlendirilmekle beraber bazı münekkidler onu *zayıf*, *delil alınmaz* gibi ifadelerle cerh etmişlerdir. Bütün bu bilgiler ışığında senette cerh edilen raviler olması dolayısıyla bu senedin sahih olarak değerlendirilemeyeceğini ifade edebiliriz.

14- Ebû Hureyre—Ebû Seleme—Muhammed b. Amr—Yezid—Ya'la—
Ahmed b. Hanbel

Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vakkas el-Leysî (ö. 144/761)

Ebû Seleme ve birçok kişiden rivayet etmiştir. Kendisinden de Yezid b. Hârûn ve başkaları rivayet etmiştir.

¹⁵⁶ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 131; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 304; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 249; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 710-711; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 81; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 554-559; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 490; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 364; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 616-617.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 343; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 396; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 202; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 284; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1423; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 308-310; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 607; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 245; *el-Kâşif*, II, 393; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 439.

Kendisi hakkında Cüzcanî, Hadisi çok sağlam değildir, derken Ebû Hâtim, *sâlihu'l-hadis*, Nesâî de bir yerde *la be'se bih* derken başka bir yerde ise *sika* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Main de onu *sika* kabul edenlerdendir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiş ve hata ederdi, demiştir. İbn Sa'd ise “ çok hadis rivayet ederdi, *zayıf* kabul edilirdi” demiştir.¹⁵⁸

Yezid b. Hârûn b. Zâzî (veya Zâzân) (ö. 206/821)

Muhammed b. Amr ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve birçok kişi hadis rivayet etmiştir.

Birçok münekkid tarafından *sika*, *me'mun* ve *imam* gibi lafızlarla ta'dil edilen Yezid b. Hârûn hakkında tek olumsuz denebilecek kanaat “Yezid, hadis ashabından değildi. Çünkü kimden rivayet ettiğine bakmaz ayırım yapmazdı” diyen Yahya b. Main'den gelmiştir.¹⁵⁹

Ya'la b. Ubeyd b. Ebî Ümeyye el-Eyâdî (ö. 209/824)

İbn Sa'd onun hakkında “ çok hadis rivayet edenlerdendir, *sikadır*” derken Dârakutnî “Ubeyd'in bütün çocukları *sikadır*” değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Main bir yerde *sika* değerlendirmesinde bulunurken başka bir yerde “Süfyân hadislerinde *zayıf* diğerlerinde *sikadır*” demiştir. Ebû Hâtim de onu *saduk* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁶⁰

Senette yer alan ravilerden Muhammed b. Amr hakkında cerh ifade eden kavramlar kullanıldığı için bu rivayetin sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade edebiliriz. Ayrıca Yezid b. Harun ile ilgili olarak yapılan değerlendirmede

¹⁵⁸ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 191-192; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 30-31; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 377; İbn Adıyy, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, VI, 244; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 732; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 88; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 212-217; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 207; *Zikru Men Tukullime fihî ve Huve Muvessekun*, I, 165; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 621; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 662-663; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 449; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 370.

¹⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 295; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 632; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 261-269; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 231-233; *Mizanu'l-İtidal*, IV, 458; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 431-432; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 27.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât'ul-Kubrâ*, VI, 397; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 419; el-İclî, *a.g.e.*, II, 373; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 304-305; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 653-654; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1422; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 389-392; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 450; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 446; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 397; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 760; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 244-245.

hadis ehlinden olmaması dile getirilmişse de kanaatimizce bu cerh için bir sebep teşkil etmez.

15- Ebû Hureyre—Muhammed b. Sîrîn—Hişâm b. Hassan ve Eyyûb—Hammâd b. Zeyd—Ebu’r-Rabî’ Süleyman b. Dâvud el Atekî—Muslim

Eyyûb b. Ebî Temime Ebubekir es-Sahtiyânî el-Basrî (ö. 131/748)

Enes b. Mâlik’i görmüş bir ravidir. Birçok âlimin kendisiyle ilgili övücü sözleri vardır. İbn Ebî Heyseme onu *sika*, İbn Sa’d *sika*, *sebt*, *hüccet* ve *âdil* olarak nitelemiştir. Nesâî de onu *sika* ve *sebt* olarak nitelemiştir.¹⁶¹

Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî el-Cehdemî el-Basrî (ö. 179/795)

Birçok âlimin onunla ilgili övücü sözleri vardır. Onun hakkında Yahya b. Main “Eyyûb rivayetleri konusunda ondan daha sağlamı yoktur” derken Muhammed b. Sa’d ise “*sikadır, sebtir, hüccettir, çok hadis rivayet edenlerdendir*” değerlendirmesinde bulunmuştur. Halîlî de onu *sika* olarak niteleyenlerdendir.¹⁶²

Ebu’r-Rebi’ Süleyman b. Dâvud el-Atekî ez-Zehrânî el-Basrî (ö. 234/848)

Bağdat’ta ikamet etmiştir. Hammâd b. Zeyd ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Muslim, Ebû Davud ve başkaları rivayet etmiştir.

İbn Main, Ebû Zur’a ve Ebû Hâtim onu *sika* olarak değerlendirirken İbn Kani’ onu *sika* ve *saduk* olarak değerlendirmiştir. İbn Hıraş da “insanların onun hakkında olumsuz sözleri olmasına rağmen o *saduktur*” demiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.¹⁶³

¹⁶¹ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, I, 409-410; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 133; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 53; el-Bâcî, *a.g.e.*, I, 364; en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esma ve’l-Lugât*, I, 180-181; el-Mizzî, *a.g.e.*, III, 457-464; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 260-261; *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 98; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, I, 200-201; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 117; *Tabakâtu’l-Mudellisîn*, s. 19.

¹⁶² İbn Sa’d, *a.g.e.*, VII, 286-287; el-İclî, *a.g.e.*, I, 319; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 137; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 217; el-Bâcî, *a.g.e.*, I, 523-524; el-Mizzî, *a.g.e.*, VII, 239; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 349; *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 167-168; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, I, 480-481; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 178.

¹⁶³ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, IV, 11; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 113; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 278; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1259; el-Mizzî, *a.g.e.*, XI, 423; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 459; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 93-94; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 251.

Senetteki raviler incelendiğinde daha önce hakkında bilgi verilen Hişâm b. Hassan dışındaki ravilerin *sika* olarak değerlendirildikleri görülmektedir. Hişâm b. Hassan hakkında ise gece *odun toplayıcı* ve *kendisine güvenilmez* gibi cerh ifade eden kavramlar kullanılmıştır. Aynı zamanda *irsal* yaptığı da ifade edilmiştir.¹⁶⁴ Ancak Hişâm'la aynı tabakada bulunan Eyyub sika bir ravi olduğu için hadisin senedinin sahih olarak nitelenmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

16- Ebû Hureyre—Muhammed b. Sîrîn—Katâde—Saîd—Yezid b. Zurey'—Ahmed b. Ebî Ubeydullah—Tirmizî

Katâde b. Diâme b. Katâde b. Azîz (ö. 117/735)

Hicri 61 senesinde doğmuş ve 117 senesinde Vâsıt'ta taun hastalığına yakalanarak vefat etmiştir. Tâbiîndendir. Kendisinden Ebû Hanife ve Şu'be gibi ileri gelen âlimler rivayette bulunmuştur.

Hakkında değişik yorumlar yapılmıştır. *sikadır*, *sebtir*, *hâfız imamlardandır* ve *fakihtir* sözleri onun hakkında kullanılan ta'dil lafızlarıdır. Şa'bi, onun durumunu, sahih ile sakim rivayetleri birbirinden ayıramayan anlamına gelen "*hatibul leyl*" ifadesiyle anlatmıştır. Nesâî ve bazıları onu tedlisle vasıflandırmıştır. İbn Hibbân onu hem müdellis olarak nitelendirir, hem de *es-Sikât*'ta zikreder. Onun *mürsel* rivayetleri de vardır. Yahya b. Saîd'in, Katâde'nin mürsellerine hiçbir değer vermediği de ifade edilmiştir.¹⁶⁵

Kendisi hakkında söylenenler dikkate alındığında olumlu ve olumsuz yorumların olduğu görülmektedir. Bu durumda rivayetleri hususunda ihtiyatlı olunması gereği ortaya çıkar.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 271; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VIII, 197-198; el-İclî, **a.g.e.**, II, 328; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, IX, 54-56; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VII, 566-557; İbn Adıyy, **el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl**, VII, 112-113; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXX, 181-193; ez-Zehebî, **Mizânu'l-İ'tidâl**, IV, 295-298; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 268-369; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 418.

¹⁶⁵ Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VII, 185; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 133-135; İbn Hibbân, **es-Sikât**, V, 321-322; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1201-1204; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 573-574; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXIII, 498-517; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 92-93; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 428-430.

Saïd b. Ebî Arube el-Adevî Ebu'n-Nadr el Basrî (ö. 156/772)

Katâde ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Yezid b. Zurey' ve başkaları rivayet etmiştir.

İbn Main ve Nesâî onu *sika* olarak değerlendirirken Ebû Zur'a onu *sika* ve *me'mun* olarak değerlendirmiştir. Ebû Hâtim onun hakkında "İhtilata düşmeden önce *sikadır*, Katâde'nin hadislerini en iyi bilendir" derken, Ezdî ve İbn Sa'd da ömrünün sonlarına doğru ihtilata düşmeye başladığını ifade etmişlerdir. İbn Hibbân da *es-Sikât*'ta "son beş yılında ihtilata düşmeye başlamıştır. Ancak Yezid b. Zurey' gibi daha önce ondan rivayet edenlerin rivayetleri delil alınabilir" demiştir.¹⁶⁶

Yezid b. Zurey' el-Ayşî Ebû Muâviye el-Basrî (ö. 182/798)

Birçok âlimin onunla ilgili övücü sözleri vardır. İbn Main onu *sika*, *saduk*, *me'mun*; Ebû Hâtim, *sika*, *imam*; İbn Sa'd, *sika*, *hüccet*; Nesâî de *sika* olarak nitelemiştir.¹⁶⁷

Ahmed b. Ebî Ubeydullah es-Selîmî el-Basrî (ö. 240/854)

Yezid b. Zurey' ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Tirmizî, Nesâî ve başkaları rivayet etmiştir.

Nesâî kendisi hakkında bir yerde *sika* değerlendirmesinde bulunurken başka bir yerde *la be'se bih* demiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 504; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 65-66; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 360; İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, III, 393; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1228-1230; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 323; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 310; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 441; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 133-134; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 33-34; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 239.

¹⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 263; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 632; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1401; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 124; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 382; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 188; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 411-412; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 601.

¹⁶⁸ el-Mizzî, *a.g.e.*, I, 402; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 199; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 36; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 82.

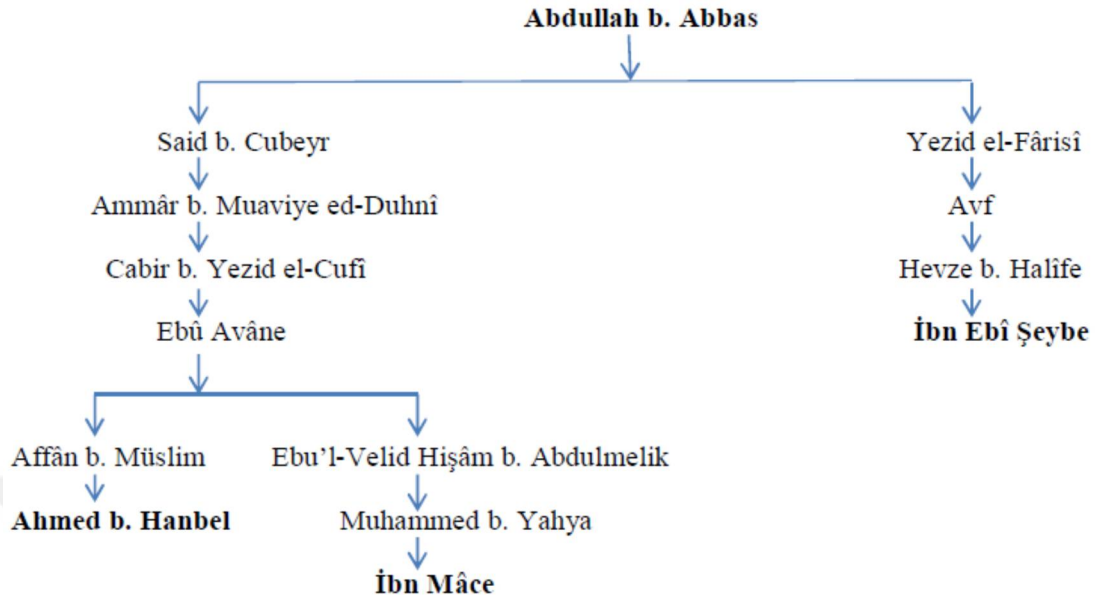
Muhammed b. Âsâ b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892)

Kendi döneminin âlimlerinin kendisi hakkında övgü dolu sözleri vardır. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiş, Halîlî de *sika* olduğu konusunda ittifak olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁹

Senette yer alan ravilerden Muhammed b. Sîrîn, Yezid b. Zurey' ve Ahmed b. Ebî Ubeydullah hakkında cerh edici bir ifade yer almamaktadır. Saîd b. Ebî Arube'nin ise son beş yılında ihtilat etmeye başladığı ve bu dönemde kendisinden rivayet edilenlere güvenilmeyeceği ifade edilmiştir. Ancak Yezid b. Zurey''in bu dönemden önce kendisinden rivayet ettiği ve bu tür rivayetlere de güvenilebileceği ifade edildiği için bu rivayet çerçevesinde bu ravide bir sıkıntı gözükmemektedir. Katâde ise hakkında çok farklı değerlendirmelerin yapıldığı bir ravidir. Birçok münekkidin onu öven ve *sika* kabul eden nitelemeleri yanında kendisi *hâtibu'l-leyl* olmakla, *tedlis* yapmakla ve hadisleri *irsal* etmekle de itham edilmiştir. Katâde'nin bu durumundan dolayı hadisin sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade edebiliriz. Ancak hadisin başka tarikleri göz önünde bulundurulduğunda Katâde'nin söz konusu kusurlarının hadise etki etmediği de söylenebilir.

¹⁶⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 153; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 250-252; ez-Zehebî, *Mizanul-İtidal*, III, 678; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 668-669; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 500.

1.2.3. Abdullah b. Abbâs'tan Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

1.2.4. Abdullah b. Abbâs'tan Gelen Rivayetler

1- Abdullah b. Abbâs—Saïd b. Cubeyr—Ammâr b. Muâviye ed-Duhnî—Câbir b. Yezid el-Cufî—el-Vaddah b. Abdullah el-Yeşkurî—Affân b. Muslim—Ahmed b. Hanbel

Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib el-Haşimi (ö. 68/687)

Hız. Peygamber'in amcasının oğludur. İlminin çokluğundan dolayı kendisine hibr ve bahr denirdi. Hız. Peygamber (s.a.v.) kendisine hikmet ve anlayış konusunda dua etmiştir. İbn Mes'ûd onu Tercümanu'l-Kur'an olarak nitelemiştir. Ebû Hureyre ve Hız. Aişe'nin de onun ilmini öven sözleri vardır. Hız. Peygamber vefat ettiğinde 10, 13, 14 yaşlarında olduğuna dair rivayetler vardır. Taif'te vefat etmiştir.¹⁷⁰

Saïd b. Cubeyr b. Hişâm el-Esedî el-Kûfî (ö. 95/713)

İbn Abbâs ve başkalarından rivayet etmiştir. 49 yaşında Haccâc tarafından öldürülmüştür. Ebu'l-Kâsım et-Taberî onu *sika*, *imam* ve *hüccet* tadil lafızlarıyla

¹⁷⁰ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, V, 3-5; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 116; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 207; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 897-898; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 630-632; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 386-389; el-Mizzî, *a.g.e.*, XV, 154; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 33-34; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 364; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 309.

nitelemiştir. İbn Hibbân da onun hakkında *es-Sikât* adlı eserinde “fakihti, âbidti ve vera sahibi idi” demiştir. Saîd b. Cübeyr’in bazı sahabilerden mürsel rivayetleri olduğu ifade edilmiştir.¹⁷¹

Ammâr b. Muâviye ed-Duhnî el-Kûfî (ö. 133/750)

Saîd b. Cübeyr ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Câbir el-Cufî ve başkaları rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Main, Ebû Hâtim ve Nesâî onu *sika* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir. Ebubekir b. Ayyaş ise Ammâr’ın Saîd b. Cübeyr’den hadis işitmediğini ifade etmiştir.¹⁷²

Ebû Yezid Câbir b. Yezid el-Cu’fî el-Kûfî (ö. 128/745)

Hakkında çok farklı değerlendirmeler vardır. Vekî’ onu *sika* olarak değerlendirirken İbn Main onun hakkında “Câbir yalancı idi. Hadisi yazılmaz” demiştir. Yahya b. Ya’la da “ric’ata inanırdı, *yalancıydı*” derken Nesâî de “*Metruku’l-hadistir. Sika değildir. Hadisi yazılmaz*” değerlendirmesinde bulunmuştur. Cerir, “Ric’ata inadığını söyleyemem” derken, Ebû Dâvud “hadiste çok sağlam değildir” demiştir. İbrahim el-Cuzcânî de onu *yalancı* olarak niteleyenler arasındadır.¹⁷³

Senetteki ravilerden Câbir b. Yezid hakkında yalancı olduğu gibi ağır ithamlar bulunduğu için bu hadis hakkında sahih hükmü verilmesi mümkün gözükmemektedir.

2- Abdullah b. Abbâs—Saîd b. Cübeyr—Ammâr b. Muâviye ed-Duhnî—Câbir b. Yezid el-Cufî—el-Vaddah b. Abdullah el-Yeşkurî—Ebu’l-Velid—Muhammed b. Yahya—İbn Mâce

¹⁷¹ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, III, 461; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 275; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1218-1219; en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esma ve’l-Lugât*, I, 302-303; el-Mizzî, *a.g.e.*, X, 358-375; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 9-10.

¹⁷² el-İclî, *a.g.e.*, II, 160; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 390; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXIV, 303-304; ez-Zehabî, *Mîzânu’l-İ’tidâl*, III, 172; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, III, 204-205; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 674; *Lisânu’l-Mîzân*, VII, 483.

¹⁷³ İbn Sa’d, *a.g.e.*, VI, 345; Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, II, 210-211; el-İclî, *a.g.e.*, I, 264; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 497-498; İbn Adiyy, *el-Kâmil fî Du’afâi’r-Ricâl*, II, 113-119; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 164; el-Mizzî, *a.g.e.*, IV, 465-472; ez-Zehabî, *Mîzânu’l-İ’tidâl*, I, 379-384; *el-Muğnî fî’l-Du’afâ*, I, 126; *el-Kâşif*, I, 288; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, I, 283-284; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 137; *Tabakâtu’l-Mudellisîn*, s. 53.

Ebu'l-Velid Hişâm b. Abdulmelik el-Bâhilî el-Basrî (ö. 227/841)

Birçok âlimin kendisini övücü sözleri vardır. İclî, onun hakkında *sika* ve *sebt* değerlendirmesinde bulunurken Ebû Zur'a onu *sika* ve *hâfiz* olarak nitelemiştir. İbn Sa'd da onu *sika*, *sebt* ve *hüccet* olarak nitelemiştir. İbn Hıbbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁷⁴

Muhammed b. Yahya b. Abdulkerim b. Nafi' el Ezdî el-Basrî (ö. 252/866)

İbn Hıbbân kendisini *es-Sikât*'ta zikretti. Dârakutnî ve Mesleme de onu *sika* olarak nitelemişlerdir.¹⁷⁵

Bu senedin de diğer ravileri *sika* olmasına rağmen, bir önceki senette yalancılıkla suçlanan Câbir b. Yezid¹⁷⁶ sebebiyle zayıf olduğunu ifade edebiliriz.

3- Abdullah b. Abbâs—Yezid el-Fârisî—Avf—Hevze b. Halîfe—İbn Ebî Şeybe

Yezid el-Fârisî el-Basrî (ö.?)

İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Kendisinden de Mâlik b. Dinar, Abdullah b. Feyruz, Avn b. Rebia ve Avf el-A'rabi rivayet etmiştir. Ebû Hâtim kendisi hakkında *la be'se bih* şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.¹⁷⁷

Avf b. Ebî Cemîle el-Abdî el-Hicrî el-A'râbî el-Basrî (ö. 146/763)

İbn Sîrîn, el-Hasan el-Basrî ve bazı tâbîilerden rivayet etmiştir. Kendisinden de Sevrî, Şu'be, İbn Mubarek ve bazı imamlar rivayet etmiş ve kendisinin

¹⁷⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 300; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 195; el-İclî, *a.g.e.*, II,330; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 65; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 571; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1334; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXX, 226; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 337; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 280; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 273-274; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 573.

¹⁷⁵ İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 121; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 633; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 730-731; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 513.

¹⁷⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 345; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, II, 210-211; el-İclî, *a.g.e.*, I, 264; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 497-498; İbn Adıyy, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, II, 113-119; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 164; el-Mizzî, *a.g.e.*, IV, 465-472; ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, I, 379-384; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, I, 126; *el-Kâşif*, I, 288; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 283-284; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 137; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 53.

¹⁷⁷ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 294; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 287-289; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 391; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 435-436.

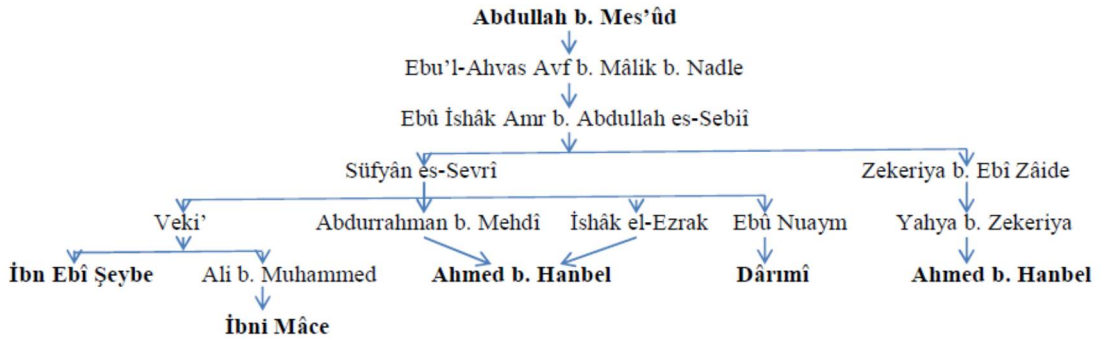
sağlamlığında ittifak etmişlerdir. Buhârî ve Muslim de kendisinden rivayette bulunmuştur.¹⁷⁸

Hevze b. Halife b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Bekra es-Sakafî (ö. 216/831)

Avf el-A'rabi ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebubekir b. Ebî Şeybe ve başkaları rivayet etmiştir. Ebû Hâtim onu *saduk* olarak değerlendirirken Nesâî *la be'se bih* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hıbbân da onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. İbn Main de onun hakkında "kimsenin rivayet etmediği hadisleri rivayet ederdi" diyerek eleştiride bulunmuştur.¹⁷⁹

Bu senetteki raviler hakkında yapılan değerlendirmelere bakıldığında genelde haklarında cerh ifade eden bir kavram kullanılmadığı söylenebilir. Ancak Hevze b. Halife hakkında İbn Main kimsenin rivayet etmediğini rivayet ederdi şeklinde bir eleştiride bulunmuştur. Bu eleştiriyi bu rivayet çerçevesinde değerlendirdiğimizde hadisin sıhhatine bir zarar vermediği ifade edilebilir. Çünkü bu hadis birçok tarikten rivayet edilmiş bir hadistir. Dolayısıyla bu hadis sahih olarak değerlendirilebilir.

1.2.5. Abdullah b. Mes'ûd'tan Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

¹⁷⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 258; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 58; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 147; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 296; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1156-1157; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 549; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXII, 437-440; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 433.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 339; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 246; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 118; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXX, 320-324; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 590; ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, IV, 311; el-Kâşif, II, 340; el-Muğnî fi'd-u'afâ, II, 713; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 287; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 420.

1.2.6. Abdullah b. Mes'ûd'tan Gelen Rivayetler

1- Abdullah b. Mes'ûd—Ebu'l-Ahvas Avf b. Mâlik—Ebû İshâk Amr b. Abdullah es-Sebiî—Süfyân es-Sevrî—Vekî'—İbn Ebî Şeybe

Abdullah b. Mes'ûd (ö. 33/653)

İslamın ilk yıllarında Mekke'de Müslüman oldu. İslam'ı kabul eden altıncı kişidir. Hz. Peygamber'den sonra, gelecek tepkilere aldırmadan, Kâbe'de ilk yüksek sesle Kur'an okuyan sahabidir. Mekke müşriklerinin eziyetlerine maruz kalmış ve Habeşistan'a hicret etmiştir. Medine'ye hicretten sonra Hz. Peygamber'in en yakınında bulunmuştur. Bedir ve diğer bütün savaşlara Hz. Peygamber'le katılmış, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde Kûfe kadılığı yapmıştır. Hicri 33'te Medine'de vefat etmiştir.¹⁸⁰

Ebu'l-Ahvas Avf b. Mâlik b. Nadle el-Kûfî (ö. ?)

Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Musa el-Eşari, Ebû Hureyre ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû İshâk es-Sebiî ve başkaları rivayet etmiştir. İbn Main, İbn Sa'd ve Nesâî onu *sika* olarak nitelemişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁸¹

Ebû İshâk Amr b. Abdullah es-Sebiî el-Kûfî (ö. 126/743)

Tâbiînden olan Ebû İshâk, Ebu'l-Ahvas ve birçoklarından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de es-Sevrî ve başkaları rivayette bulunmuştur. İbn Main, Nesâî, İclî ve Ebû Hâtim onu *sika* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta

¹⁸⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 150-158; İbn Hibbân, **es-Sikât**, III, 208-209; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 894; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 671-674; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 408; el-Mizzî, **a.g.e.**, XVI, 121-127; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 431-432; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 323; **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, IV, 233-235.

¹⁸¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VI, 181; Buhârî, **et-Tarîhu'l-Kebîr**, VII, 56-57; el-İclî, **a.g.e.**, II, 196; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 14; İbn Hibbân, **es-Sikât**, V, 274-275; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXII, 445-446; ez-Zehebî, **el-Kâşif**, II, 101; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 337; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 433.

zikretmiş ve *müdelles* olduğunu söylemiştir. Huseyn el-Kerabisî de onu müdellesler arasında saymıştır.¹⁸²

Senetteki ravilerden hakkında cerh ifade eden niteleme bulanan tek ravi Ebû İshâk Amr b. Abdullah'tır. Kendisi bazı münekkitlerce *sika* olarak nitelenmekle birlikte *tedlis* yaptığı da ifade edilmektedir. Bununla birlikte Ebû İshâk bu rivayette sema' ifade eden bir tabir de kullanmamıştır. Bu sebeple senedi muttasıl olarak nitelenmek mümkün gözükmemektedir.

2- Abdullah b. Mes'ûd—Ebu'l-Ahvas—Ebû İshâk—Süfyân es-Sevrî—Vekî'—Ali b. Muhammed—İbn Mâce

Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib el-Kuraşî el-Kûfi (ö. 258/871)

Vekî' ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Mâce ve başkaları rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim onun hakkında “Kûfe’de ondan hadis dinledim, durumu doğrudur” demiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*’ta zikretmiş ve” bazen hata ederdi” demiştir.¹⁸³

Bu senette de tedlisle nitelenmiş olan Ebû İshâk¹⁸⁴ yer almaktadır. Bu rivayette de Ebû İshâk sema'a delalet eden bir tabir kullanmamıştır. Dolayısıyla hadisin bu senedinin de sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade edebiliriz.

3- Abdullah b. Mes'ûd—Ebu'l-Ahvas—Ebû İshâk—Süfyân es-Sevrî—Abdurrahman b. Mehdî—Ahmed b. Hanbel

Ravileri daha önce incelenen bu hadisi de Ebû İshâk¹⁸⁵ dolayısıyla sahih olarak nitelenemeyeceğini söyleyebiliriz.

¹⁸² Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VI, 347-348; el-İclî, *a.g.e.*, II, 179; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 147-148; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 177; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1100-1101; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 735-736; ez-Zehabî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 486; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 86-87; *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 284-285; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 423; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 326.

¹⁸³ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 202; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 475; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXI, 123; ez-Zehabî, *el-Kâşif*, II, 46; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 191; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 405.

¹⁸⁴ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VI, 347-348; el-İclî, *a.g.e.*, II, 179; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 147-148; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 177; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1100-1101; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 735-736; ez-Zehabî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 486; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 86-87; *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 284-285; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 423; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 326.

4- Abdullah b. Mes'ûd—Ebu'l-Ahvas—Ebû İshâk—Süfyân es-Sevrî—
Abdurrahman b. Mehdî—Muhammed b. Beşşar—Tirmizî

Muhammed b. Beşşar b. Osman b. Dâvud el-Basrî Bundâr (ö. 252/866)

Bundâr olarak da bilinen bu zat Abdurrahman b. Mehdî ve birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de birçok kişi hadis rivayet etmiştir.

İclî, onu *sika*; Ebû Hâtim *saduk*; Nesâî, *sâlih*, *la be'se bih*; Dârakutnî, *sebt*, *hâfız* şeklinde nitelemişlerdir. İbn Seyyar da onun hakkında “Amr b. Ali’yi işittim Bundâr’ın Yahya’dan rivayetlerinde yalan söylediğini yemin ederek ifade ediyordu” demiştir. Mevkuf rivayetleri irsal ettiği de ifade edilmiştir. ez-Zehebi de “umarım ki *la be'se bih*’tir” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.¹⁸⁶

Bu senette Ebû İshâk’la beraber Muhammed b. Beşşar da yalan söylemekle ve mevkuf rivayetleri irsal etmekle suçlandığı için bu isnadın önceki isnadlardan daha zayıf bir konumda olduğunu söyleyebiliriz.

5- Abdullah b. Mes'ûd—Ebu'l-Ahvas—Ebû İshâk—Süfyân es-Sevrî—
İshâk el-Ezrak—Ahmed b. Hanbel

İshâk b. Yûsuf b. Mirdes el-Mahzumî el-Vasîti el-Ezrak (ö. 195/810)

es-Sevrî ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve başkaları rivayet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, İbn Main, İclî ve Bezzar onu *sika* olarak nitelemişlerdir. İbn Sa’d da onun hakkında “*sikadır* bazen hata ederdi” demiştir. Hatîb de onu *sika* ve

¹⁸⁵ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VI, 347-348; el-İclî, *a.g.e.*, II, 179; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 147-148; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 177; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1100-1101; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 735-736; ez-Zehebi, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 486; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 86-87; *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 284-285; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 423; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 326.

¹⁸⁶ el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 674; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXIV, 511-518; ez-Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 72; *el-Kâşif*, II, 159; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 519-520; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 469; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 353.

me'mun olarak nitelemiştir. Ebû Hâtim ise onu *saduk* ve *la be'se bih* şeklinde değerlendirmiştir.¹⁸⁷

Bu rivayette diğer raviler *sika* olmakla birlikte daha önce kendisi hakkında bilgi verilen ve tedlisle nitelendiği ifade edilen Ebû İshâk¹⁸⁸ dolayısıyla sahih olarak nitelenemez, diye düşünüyoruz. Buna mukabil Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikli baskısında hadisin senedinin sahih olduğu belirtiliyor. Kanaatimizce bu değerlendirmeyi yapanlar, yukarıda ifade ettiğimiz Ebû İshâk'ın *tedlis*le nitelendiğini ve hadisi alırken *sema'* ifade eden kavramlar kullanmadığını göz ardı etmişlerdir.

6- Abdullah b. Mes'ûd—Ebu'l-Ahvas—Ebû İshâk—Süfyân es-Sevrî—Ebû Nuaym—Dârimî

Ebû Nuaym el-Fadl b. Dukeyn el-Meleî el-Kûfî (ö. 218/833)

es-Sevrî ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî başta olmak üzere birçok kişi rivayet etmiştir.

Birçok âlimin kendisini övücü sözleri vardır. Onun hakkında Ya'kub b. Şeybe, *sika*, *sebt* ve *saduk*; İclî, *sika* ve *sebt*; İbn Sa'd, *sika*, *me'mun*, *hüccet* ve *kesiru'l-hadis*; Nesâî, *sika* ve *me'mun*; Hatîb de *sika* ve *me'mun* nitelemesinde bulunmuşlardır. İbn Şâhin, Ahmed b. Sâlih'in onun hakkında şöyle dediğini ifade etmiştir: "Ebû Nuaym'dan daha sağlam ravi görmedim ancak bazı *münker* hadislerde *tedlis* yapardı."¹⁸⁹

¹⁸⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 315; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 406; el-İclî, *a.g.e.*, I, 220; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 238; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 52; el-Bâcî, *a.g.e.*, I, 363; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 233; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 131; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 104.

¹⁸⁸ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VI, 347-348; el-İclî, *a.g.e.*, II, 179; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 147-148; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 177; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1100-1101; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Ësma ve'l-Lugât*, I, 735-736; ez-Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 486; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 86-87; *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 284-285; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 423; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 326.

¹⁸⁹ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 118; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 61-62; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 319; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1181-1182; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXIII, 197-219; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 273-374; *el-Kâşif*, II, 122; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 387-388; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 446; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 335.

Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram et-Temîmî ed-Dârimî (ö. 255/868)

Hadis ve tefsir alanında eserleri vardır. el-Müsned adlı hadis eserinin yazarıdır. Ahmed b. Hanbel onu *imam*; Ebû Hâtim, zamanının imamı; İbn Hıbbân, *hâfız* ve *vera sahibi*; Hatîb ve Ebû Hâtim de *sika* olarak değerlendirmişlerdir.¹⁹⁰

Bu senedin de tedlisle nitelenen Ebû İshâk¹⁹¹ ve *münker* rivayetleri *tedlis* etmekle suçlanan Ebû Nuaym dolayısıyla sahih olarak nitelenemeyeceğini ifade edebiliriz.

7- Abdullah b. Mes'ûd—Ebu'l-Ahvas—Ebû İshâk—Zekeriya b. Ebî Zâide—Yahya b. Zekeriya—Ahmed b. Hanbel

Zekeriya b. Ebî Zâide Halit b. Meymun b. Feyruz el-Kûfî (ö. 147/764)

el-Kattan onu *la be'se bih*, İbn Main, *sâlih*, Ebû Hâtim, *leyyinü'l-hadis*, *müdelis*; Ebû Dâvud, *sika*, *müdelis*, Nesâî, el-Bezzar ve İbn Sa'd, *sika* olarak nitelemişlerdir. Ebû Zur'a da onun hakkında “*Suveylihtir*, Şa'bî'nin rivayetlerinde çokça *tedlisi* vardır,” demiştir.¹⁹²

Yahya b. Zekeriya b. Ebî Zâide el-Kûfî (ö. 182/798)

Ahmed b. Hanbel, İbn Main ve İclî onu *sika*; Ebû Hâtim *sika* ve *saduk*; Nesâî de *sika* ve *sebt* olarak nitelemişlerdir. İbn Sa'd da umarım ki *sikadır* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbnü'l-Medinî de onun hakkında “*sikalardandır*, Sevrî'den sonra Kûfe'de ondan daha sağlamı yoktur” demiştir.¹⁹³

¹⁹⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 364; el-Mizzî, *a.g.e.*, XV, 210-216; ez-Zehabî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 90-91; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 373-374; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 311.

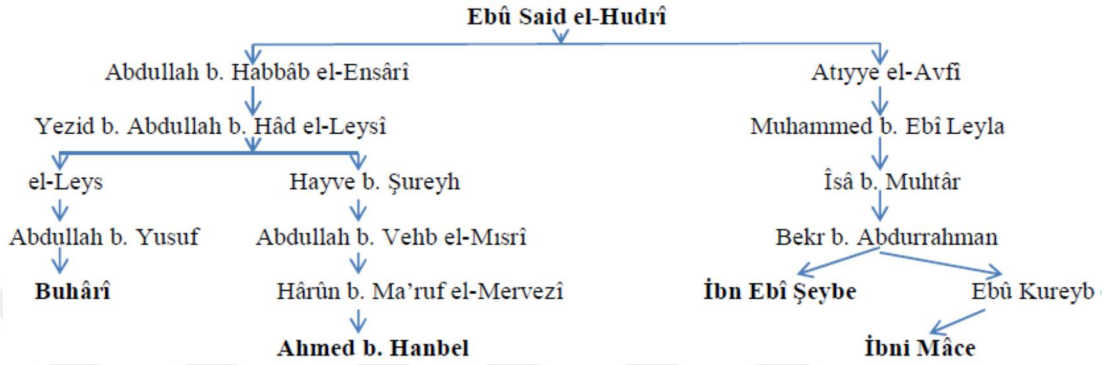
¹⁹¹ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VI, 347-348; el-İclî, *a.g.e.*, II, 179; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 147-148; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 177; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1100-1101; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 735-736; ez-Zehabî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 486; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 86-87; *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 284-285; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 423; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 326.

¹⁹² Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 174; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 593-594; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 262; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 6233-624; el-Mizzî, *a.g.e.*, IX, 359-362; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 631.

¹⁹³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 393; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 273-274; el-İclî, *a.g.e.*, II, 352; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 144-145; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 615; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1380; el-Mizzî,

Daha önce tedlisle suçlanan Ebû İshâk¹⁹⁴’la beraber Zekeriya b. Ebî Zâide de hem *tedlisle* hem de *leyyinu’l-hadis* olmakla nitelenmiştir. Bu sebeplerle bu hadis zayıf olarak nitelendirilebilir.

1.2.7. Ebû Saîd el-Hudrî’den Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

1.2.8. Ebû Saîd el-Hudrî’den Gelen Rivayetler

1- Ebû Saîd el-Hudrî—Abdullah b. Habbâb el-Ensârî—Yezid b. Hâd—Hayve b. Şureyh—Abdullah b. Vehb el Mısırî—Hârûn b. Ma’ruf el-Mervezî—Ahmed b. Hanbel

Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693)

Uhud savaşına yaşı küçük görüldüğü için katılamamışsa da bundan sonraki 12 gazveye katılmıştır. Rıdvan Biati’nda ilk biat edenler arasında yer almıştır. En çok hadis rivayet eden yedi sahabiden biridir. Fakih bir sahabi olan Ebû Saîd el-Hudrî, *imam* ve *Medine Müftüsü* lakaplarıyla anılmıştır. Hicri 74 yılında Medine’de vefat eden Ebû Saîd, Cennetü’l-Bâkî’ye defnedilmiştir.¹⁹⁵

a.g.e., XXXI, 305-311; ez-Zehebî, *el-Muğnî fi’l-Du’afâ*, II, 734; *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 196; *el-Kâşif*, II, 365; *Mizanu’l-İtidal*, IV, 374; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, IV, 353-354; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 590.

¹⁹⁴ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, VI, 347-348; el-İclî, a.g.e., II, 179; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., I, 147-148; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 177; el-Bâcî, a.g.e., III, 1100-1101; en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esma ve’l-Lugât*, I, 735-736; ez-Zehebî, *el-Muğnî fi’l-Du’afâ*, II, 486; *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 86-87; *el-Kâşif*, II, 82; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, III, 284-285; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 423; *Lisanu’l-Mizân*, VII, 326.

¹⁹⁵ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, IV, 44; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IV, 93; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 150; en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esma ve’l-Lugât*, I, 819-820; ez-Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 36 İbn

Abdullah b. Habbâb el-Ensârî en-Neccârî (ö.?)

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir. Kendisinden de Yezid b. Abdullah b. Hâd ve başkaları rivayet etmiştir.

Ebû Hâtim ve Nesâî onu *sika* olarak nitelemiştir. İbn Adiy de *saduk* ve *la be'se bih* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁹⁶

Yezid b. Abdullah b. Usâme b. Hâd el-Leysî (ö. 139/756)

Abdullah b. Habbâb ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Hayve b. Şureyh ve başkalarından rivayet etmiştir. İbn Main, Nesâî, İbn Ebî Hâtim, İbn Sa'd, İclî ve Ya'kub b. Süfyân onu *sika* olarak nitelemişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁹⁷

Hayve b. Şureyh b. Safvan b. Mâlik et-Tucîbî Ebû Musa el-Mısrî (ö. 158/774)

Yezid b. Abdullah b. Hâd ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Vehb ve başkaları rivayet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, İbn Main, İbn Ebî Hâtim, Ya'kub b. Süfyân, İclî ve İbn Sa'd onu *sika* olarak nitelemiştir. İbn Yûnus da âbit ve fazilet sahibi olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁹⁸

Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 696-697; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 232; *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 78.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 245; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, V, 78-79; el-İclî, *a.g.e.*, II, 26; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 43; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 11; İbnu'l-Esrî, *a.g.e.*, I, 601; el-Mizzî, *a.g.e.*, XIV, 446; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 548; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 325-326; *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 73.

¹⁹⁷ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 344; el-İclî, *a.g.e.*, II, 365; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 275; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 617; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1402-1403; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 890; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 169-171; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 385; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 418; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 602; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 441.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 515; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 120; el-İclî, *a.g.e.*, I, 328; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 306-307; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 246-247; el-Bâcî, *a.g.e.*, I, 540-541; el-Mizzî, *a.g.e.*, VII, 478-482; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 138-139; *el-Kâşif*, II, 359; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 508; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 185.

Hârûn b. Ma'rûf el-Mervezî Ebû Ali el-Hazzez (ö. 231/845)

İbn Vehb ve başkalarından hadis rivayet etmiş kendisinden de Muslim, Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel ve başkaları hadis almıştır.

İbn Main, İclî, Ebû Zur'a, Ebû Hâtim ve Sâlih b. Muhammed onu *sika* olarak nitelemiştir. İbn Kani' de onu *sika* ve *sebt* olarak nitelemiştir.¹⁹⁹

Senette yer alan ve hakkında daha önce bilgi verilen ravilerden Abdullah b. Vehb *tedlis* yapmak ve *leyyinu'l-hadis* olmakla suçlanmışsa bile âlimlerin çoğu onu *sika* olarak nitelemişlerdir.²⁰⁰ Dolayısıyla bu hadisin senedinin sahih olduğunu ifade edebiliriz.

2- Ebû Saîd el-Hudrî—Abdullah b. Habbâb el-Ensârî—Yezid b. Abdullah b. Hâd—el-Leys—Abdullah b. Yûsuf—Buhârî

el-Leys b. Sa'd b. Abdurrahman el-Fehmi Ebu'l-Haris (ö. 175/791)

Yezid b. Abdullah b. Hâd ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Abdullah b. Yûsuf ve birçokları rivayet etmiştir. İbn Sa'd onun hakkında *sika* ve *kesiru'l-hadis*; Ahmed b. Hanbel ve İbn Medini *sika* ve *sebt*; İbn Main, Ya'kub b. Şeybe, Nesâî ve İclî *sika*; Ebû Zur'a *saduk*; İbn Hıraş *saduk* ve *sahihu'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onun hakkında “Fıkıh, vera, ilim, fazilet ve cömertlikte kendi zamanının imamı idi” demiştir. Yahya b. Main ise “sema' ve hocalar konusunda tesahüllüydü” demiştir.²⁰¹

¹⁹⁹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 355; el-İclî, **a.g.e.**, II, 323; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, IX, 96; İbn Hibbân, **es-Sikât**, IX, 239; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1340; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXX, 107-109; ez-Zehebî, **el-Kâşif**, II, 331; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 256-257; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 569.

²⁰⁰ Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, V, 218; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VIII, 346; İbn Adıyy, **el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl**, IV, 202-204; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 945-946; el-Mizzî, **a.g.e.**, XVI, 277-286; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 222; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 453-454; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 328.

²⁰¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 517; Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 179-180; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VII, 360-361; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 664; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 596; ez-Zehebî, **Mizanu'l-İtidal**, III, 423; **el-Kâşif**, II, 251; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 481-482; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 464; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 347.

Abdullah b. Yûsuf Ebû Ahmed el-Kelâî (ö. 218/833)

el-Leys ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî ve başkaları rivayet etmiştir. İclî onun hakkında *sika*; İbn Adiy *saduk* ve *la be'se bih* değerlendirmesinde bulunmuştur. Buhârî onun hakkında “Şamlıların en sağlamlarından” derken Halîlî “*sikadır* bu konuda ittifak vardır” demiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.²⁰²

Yukarıdaki bilgiler incelendiğinde cerhe uğrayan bir ravi olmadığı gözükmektedir. Bundan dolayı bu hadisin senedinin sahih olduğunu ifade edebiliriz.

3- Ebû Saîd el-Hudrî—Atıyye el-Avfî—Muhammed b. Ebî Leyla—Îsâ b. Muhtâr—Bekr b. Abdurrahman—İbn Ebî Şeybe

Atıyye b. Sa’d b. Cunâde el-Avfî el-Cedelî el-Kûfî (ö. 111/729)

Ebû Saîd, Ebû Hureyre ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Abdurrahman ve başkaları rivayet etmiştir.

ed-Dûrî ve İbn Main onu *sâlih*; Ebû Zur’a *leyyin*; Ebû Hâtim, Nesâî ve İbn Adiy *zayıf* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân onu *ed-Duafa*’da zikretmiştir. Ebû Dâvud onun hakkında “Kendisine dayanılan güvenilen kimselerden değildi, Şülikle suçlanmıştır” demiştir. es-Seci de “*Hüccet değildir*, Hz. Ali’yi herkesten üstün görürdü” demiştir. İbn Sa’d ise “*Sika* olmasını umarım. İnsanlar kendisini delil kabul etmezdi,” demiştir.²⁰³

Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leyla el-Ensârî el-Kûfî (ö. 148/765)

Kûfe kadılığı yapmıştır. Atıyye ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Îsâ b. Muhtâr ve başkaları rivayet etmiştir.

²⁰² Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, V, 233; el-İclî, *a.g.e.*, II, 67; Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 205; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 349; İbn Adiy, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, IV, 205; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 947; el-Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 333-336; ez-Zehabî, *el-Muğni fi'd-Du'afâ*, I, 362; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 296; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II, 461; *Takrîbu't-Tehzib*, I, 330; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 274.

²⁰³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 304; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 8-9; Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 382; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 176-177; İbn Adiy, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, V, 369; el-Mizzî, *a.g.e.*, XX, 145-148; ez-Zehabî, *el-Kâşif*, II, 27; *el-Muğni fi'd-Du'afâ*, II, 436; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III, 114-115; *Takrîbu't-Tehzib*, I, 393; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 50; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 515.

et-Tayâlisî Şu'be'den rivayetle onun hakkında “ İbn Ebî Leyla'dan daha kötü hâfızasını görmedim” demiştir. Ebû Hâtim de “Doğru bir kişidir ancak hâfızası kötüydü. Yalancılıkla suçlanmamıştır, hataları bulunup reddedilirdi. Hadisi yazılır ancak delil alınmaz” demiştir. İbn Hibbân ise “Hadiste büyük hatalar yapardı. Hâfızası kötü idi. Rivayetlerinde çok münkerler vardır. Ahmed b. Hanbel ve Yahya onu terketti” demiştir. Ya'kub b. Süfyân da “ *sikadır, adildir* ancak rivayetleri hakkında bazı eleştiriler vardır. Onlara göre *leyyinü'l-hadistir*” demiştir. İclî'nin onun hakkındaki değerlendirmesi *fakih, sahibu's-sünne, saduk* ve *caizu'l-hadis* şeklindedir.²⁰⁴

İsâ b. el-Muhtâr b. Abdullah b. İsâ b. Abdurrahman b. Ebî Leyla el-Ensârî (ö. ?)

İbn Ebî Leyla'nın musannefini ondan işitmiştir. Kendisinden de sadece amcasının oğlu Bekr b. Abdurrahman rivayet etmiştir. İbn Main onu *sâlih*; İbn Şâhin ise *sika* olarak değerlendirmiştir.²⁰⁵

Bekr b. Abdurrahman b. Abdullah Ebû Abdurrahman el-Kûfî (ö. 212/827)

İsâ b. Muhtâr ve başkalarından rivayet etti. Kendisinden de İbn Ebî Şeybe, Ebû Kureyb ve başkaları rivayet etmiştir. Ebû Hâtim ve Ebû Zur'a “onu gördük ondan yazmadık” ifadelerini kullanırken, Dârakutnî onu *sika* olarak nitelemiştir.²⁰⁶

Bu senetteki ravilerden Atıyye, birçok münekkid tarafından cerhe uğramış, *zayf* ve *leyyinü'l-hadis* olmakla itham edilmiştir. Muhammed b. Ebî Leyla ise münekkidlerce hâfızasının kötü olması, çok hata etmesi ve *münker* hadisler rivayet

²⁰⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 358; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 162; el-İclî, *a.g.e.*, II, 243-245; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 151-152; İbn Adıyy, *el-Kâmil fi Du'afâ'r-Ricâl*, VI, 183-187; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 243; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 76; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 622-627; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 193; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 128-129; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 603; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 627-628; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 493; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 366.

²⁰⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 379; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXIII, 27; ez-Zehebî, *Mizanu'l-İtidal*, III, 323; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 367; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 440; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 332.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 406; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, II, 91; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 389; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 75; el-Mizzî, *a.g.e.*, IV, 219; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 244-245; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 127; *Lisanu'l-Mizân*, II, 55.

etmekle itham edilmiştir. Diğer raviler *sika* olmakla birlikte bu iki ravinin durumundan dolayı bu hadisin zayıf olarak nitelenebileceğini söyleyebiliriz.

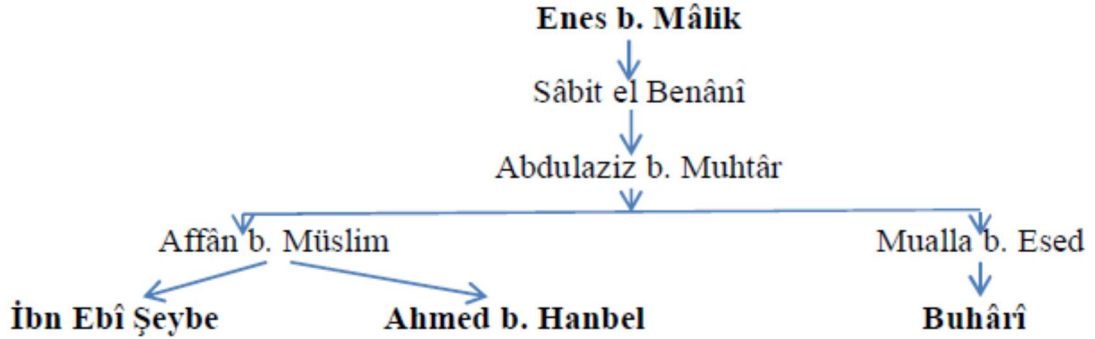
4- Ebû Saîd el-Hudrî—Atıyye el-Avfî—Muhammed b. Ebî Leyla—Îsâ b. Muhtâr—Bekr b. Abdurrahman—Ebû Kureyb—İbn Mâce

Ebû Kureyb Muhammed b. el-Ala' b. Kureyb el-Kûfî (ö. 248/862)

Ahmed b. Hanbel onun hakkında “şayet mihne konusunda konuşan birisinden rivayet etseydim Ebû Ma'mer ve Ebû Kureyb'ten rivayet ederdim” demiştir. Ebû Hâtim onu *saduk*; Nesâî bir yerde *la be'se bih* bir başka yerde de *sika* olarak değerlendirmiştir. İbn Hıbbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. Buhârî'nin ondan 75, Muslim'in de 556 rivayeti vardır.²⁰⁷

Bu hadisin senesinde de bir önceki hadisin senesinde yer alan Muhammed b. Ebî Leyla²⁰⁸ ve Atıyye²⁰⁹, den dolayı bu hadis de zayıf olarak nitelendirilebilir.

1.2.9. Enes b. Mâlik'ten Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

²⁰⁷ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 205-206; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 52; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 105; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 375; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 243-247; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 62; el-Kâşif, II, 208; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 667-668; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 500.

²⁰⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 358; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 162; el-İclî, *a.g.e.*, II, 243-245; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 151-152; İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, VI, 183-187; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 243; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 76; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 622-627; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 193; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 128-129; *el-Muğnî fî'd-Du'afâ*, II, 603; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 627-628; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 493; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 366.

²⁰⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 304; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 8-9; Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 382; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 176-177; İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, V, 369; el-Mizzî, *a.g.e.*, XX, 145-148; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, II, 27; *el-Muğnî fî'd-Du'afâ*, II, 436; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 114-115; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 393; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 50; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 515.

1.2.10. Enes b. Mâlik'ten Gelen Rivayetler

1- Enes b. Mâlik—Sâbit el-Benânî—Abdulaziz b. Muhtâr—Affân b. Muslim—İbn Ebî Şeybe

Enes b. Mâlik b. en-Nadr b. Damdam b. Zeyd el-Ensârî (ö. 90/708)

10 yaşındayken Hz. Peygamber'in Medineye hicretinden sonra annesi tarafından Hz. Peygamber'in hizmetine verilmiştir. Hz. Peygamber ve birçok sahabiden rivayet etmiştir. Kendisinden de Sâbit el-Benânî ve birçokları rivayet etmiştir. Kendi ifadesiyle Hz. Peygamber ile Hudeybiye'ye, Hz. Peygamber'in umresine, haccına, Mekke'nin fethine, Huneyn savaşına, Taif kuşatmasına ve Hayber'e katılmıştır.²¹⁰

Sâbit b. Eslem el-Benânî Ebû Muhammed el-Basrî (ö.127/744)

Enes ve başkalarından rivayet etmiştir. İclî onu *sika* ve *sâlih* bir insan olarak nitelerken Nesâî, *sika*; İbn Sa'd, *sika* ve *me'mun* nitelemesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da *es-Sikât*'ta onunla ilgili "Basra ehlinin en âbit kişisi" ifadesini kullanmıştır.²¹¹

Abdulaziz b. el-Muhtâr Ebû İshâk el-Ensârî (ö. ?)

Sâbit el-Benânî ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Mualla b. Esed ve başkaları rivayet etmiştir.

Hakkında çok farklı değerlendirmeler bulunan ravi ile ilgili olarak İclî, İbnu'l-Berkî, Derakutnî ve İbn Main *sika* derken Ebû Zur'a ve Nesâî, *la be'se bih*; Ebû Hâtim, *sâlihu'l-hadis, müsteve'l-hadis* ve *sika* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiş ve "hata ederdî" demiştir. Ebû Heysame de

²¹⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 17-30; el-İclî, **a.g.e.**, I, 236; İbn Hibbân, **es-Sikât**, III, 4; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 371-372; İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 79-80; el-Mizzî, **a.g.e.**, III, 353; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 44-45; İbn Hacer, **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, I, 126-128.

²¹¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 232; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, II, 159; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, II, 449; İbn Hibbân, **es-Sikât**, IV, 89; İbn Adiy, **el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl**, II, 100; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 440; el-Mizzî, **a.g.e.**, IV, 342; ez-Zehebî, **Mizanu'l-İtidal**, I, 362-363; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 94; **el-Kâşif**, I, 281; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I, 262; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 132; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 187.

İbn Main'den rivayetle cerh tabirlerinden olan *leyse bi şey'* değerlendirmesinde bulunmuştur.²¹²

Hadisin ravilerinden Sâbit el-Benânî ve Affân b. Muslim *sika* olarak değerlendirilirken Abdulaziz b. Muhtâr hakkında hem ta'dil ifade eden *sika*, hem de cerh ifade eden *leyse bi şey'* lafızları kullanılmıştır. Her ne kadar Abdulaziz b. Muhtar zabt yönünden cerhe uğramışsa da birçok tarikten gelen bu hadis için, bu durumun hadisin sıhhatine etki etmediği söylenebilir. Bu çerçevede hadisin senedi sahih olarak değerlendirilebilir.

2- Enes b. Mâlik—Sâbit el-Benânî—Abdulaziz b. Muhtâr—Affân b. Muslim—Ahmed b. Hanbel

Bir önceki hadisle bu hadisin senedindeki raviler çoğu aynı olduğu için bu hadisin senedini de sahih olarak nitelendirebiliriz.

3- Enes b. Mâlik—Sâbit el-Benânî—Abdulaziz b. Muhtâr—Mualla b. Esed—Buhârî

Mualla b. Esed el-Amiy Ebû Heysem el-Basrî (ö. 218/833)

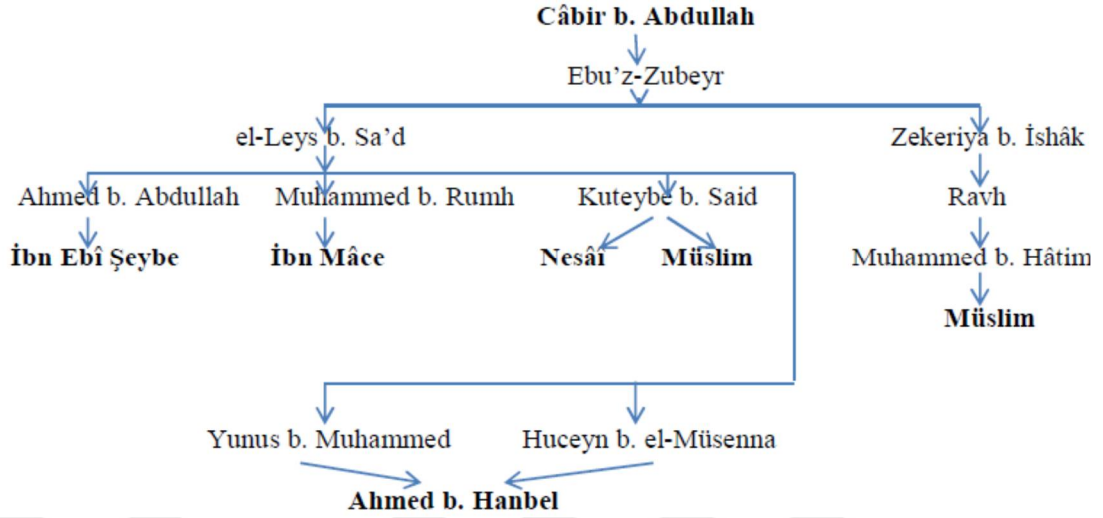
Abdulaziz ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî ve başkaları rivayet etmiştir. İclî onun hakkında *sika* ve *sebt* değerlendirmesinde bulunurken Ebû Hâtim ve Mesleme b. Kasım *sika*; Mesud b. Hakem ise *sika* ve *me'mun* nitelemesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²¹³

Bu hadisin senedindeki ravilerin çoğu bir önceki hadiste değerlendirilip *sika* oldukları tespit edilmişti. Buna ek olarak Mualla b. Esed'in *sika* olduğu konusunda ittifak olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında hadisin senedinin sahih olduğu ifade edilebilir.

²¹² Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VI, 24; el-İclî, **a.g.e.**, II, 98; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, V, 393; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VII, 115; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 997; el-Mizzî, **a.g.e.**, XVIII, 195-196; ez-Zehebî, **Mizanu'l-İtidal**, II, 634; el-Kâşif, I, 658; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 593-594; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 359; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 289.

²¹³ Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VII, 395; el-İclî, **a.g.e.**, II, 289; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VIII, 334; İbn Hibbân, **es-Sikât**, IX, 182; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 813; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, II, 38; **el-Kâşif**, II, 281; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 121-122.

1.2.11. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

1.2.12. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayetler

1- Câbir b. Abdullah—Ebu'z-Zübeyr—el-Leys b. Sa'd—Muhammed b. Rumh—İbn Mâce

Câbir b. Abdullah b. Amr b. Haram el-Hazrecî (ö. 78/697)

Küçük yaşta babasıyla ikinci Akabe biatına katılmıştır. Muksiründandır. Hz. Peygamber ile 17 veya 19 gazveye katıldığı ifade edilmiştir. Câbir, Hz. Peygamber'in Yevmu baîr günü²¹⁴, kendisine 25 defa Allah'tan mağfiret dilediğini ifade etmiştir. 94 yaşında, hicri 74 veya 77 yılında Medine'de vefat etmiştir. Cenaze namazını Medine Emiri Eban b. Osman kıldırmıştır.²¹⁵

Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Muslim b. Tedrus el-Esedî el-Mekkî (ö. 126/743)

Câbir b. Abdullah, Hz. Aişe ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de birçokları rivayet etmiştir. Hakkında çok farklı değerlendirmeler bulunan Ebu'z-Zübeyr'i Ya'kub ve İbn Uyeyne *zayıf* görmüştür. Tartıda hile yapmak ve insanlara

²¹⁴ Yevmu Baîr, Câbir b. Abdullah'ın bir sefer sırasında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) devesini sattığı gün veya gece.

²¹⁵ Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, I, 53; el-İclî, **a.g.e.**, I, 263; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, II, 492; İbn Hibbân, **es-Sikât**, III, 51; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 455; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 162; el-Mizzî, **a.g.e.**, IV, 443; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 35-36; İbn Hacer, **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, I, 434.

iftira etmek gibi bazı ahlaki zaaflarından dolayı bazı muhaddislerin rivayetlerini terkettikleri belirtilmişse de onu *sika*, *sebt*, *sâlihu'l-hadis*, *saduk* ve *hüccet* gibi kavramlarla niteleyerek tadil edenler de olmuştur. İbn Hıbbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. Mâlik b. Enes'in kendisinden rivayeti *sika* olduğuna bir delil kabul edilmiştir. Ebû Hâtim ise hadisi yazılır ancak *hüccet değildir* değerlendirmesinde bulunmuştur.²¹⁶

Muhammed b. Rumh b. Muhacir b. Muharrar b. Salim Ebû Abdullah el-Mısrî (ö. 243/857)

el-Leys b. Sa'd ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Mâce ve başkaları rivayet etmiştir.

Ebû Dâvud *sika*; İbn Mâkûlâ *sika* ve *me'mun*; İbn Yûnus *sika* ve *sebt* olarak kendisini nitelemiştir. İbn Hıbbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²¹⁷

Senette yer alan Muhammed b. Rumh ve daha önce hakkında bilgi verilen el-Leys hakkında genelde ta'dil ifade eden nitelemeler yapılmıştır. Ancak Ebu'z-Zübeyr hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Kimi münekkidler onu *sika* olarak değerlendirirken kimi münekkidler ise *zayıf* olarak nitelemiş ve tartıda hile yapmak ve insanlara iftira etmek gibi bazı ahlaki zaaflarından dolayı ondan rivayeti terkemişlerdir. Bu sebeple hadisin sıhhati konusunda ihtiyatlı olunması gerektiği ifade edilebilir.

2- Câbir b. Abdullah—Ebu'z-Zübeyr—el-Leys b. Sa'd—Ahmed b. Abdullah—İbn Ebî Şeybe

²¹⁶ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 481; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, I, 221-222; el-İclî, **a.g.e.**, II, 253; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, I, 151; İbn Hıbbân, **es-Sikât**, V, 351; İbn Adıyy, **el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl**, VI, 121-125; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 698; İbnu'l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 100; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 813-814; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXVI, 402; ez-Zehebî, **Zikru Men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun**, s. 170; **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, II, 632; **Mizanu'l-İtidal**, IV, 37-40; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 95; **el-Kâşif**, II, 216; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 694-695; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 506; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 375; **Tabakâtu'l-Mudellisîn**, s. 45.

²¹⁷ İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 254-255; İbn Hıbbân, **es-Sikât**, IX, 97; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXV, 203-206; ez-Zehebî, **el-Kâşif**, II, 171; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 562; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 478.

Ahmed b. Abdullah b. Yûnus b. Abdullah b. Kays et-Temîmî el-Kûfî (ö. 227/841)

el-Leys ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Ebî Şeybe, Buhârî, Muslim, Ebû Dâvud ve başkaları rivayet etmiştir.

Ebû Hâtim, Nesâî ve İclî kendisini *sika* olarak nitelerken İbn Sa'd *sika* ve *saduk*; İbn Kani' *sika sebt* ve *me'mun* nitelemesinde bulunmuştur. İbn Hibbân kendisini *es-Sikât*'ta zikretmiştir. Osman b. Şeybe ise onun hakkında "*sikadır ama hüccet değildir*" değerlendirmesinde bulunmuştur.²¹⁸

Bir önceki senette hakkında bilgi verilen Ebu'z-Zübeyr²¹⁹, den dolayı hadisin sihatini ihtiyatla karşılamak gerektiğini ifade edebiliriz.

3- Câbir b. Abdullah—Ebu'z-Zübeyr—el-Leys b. Sa'd—Kuteybe b. Saîd—Nesâî

Kuteybe b. Saîd b. Cemil b. Tarif b. Abdullah es-Sakafî (ö. 240/854)

el-Leys ve birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Nesâî ve birçokları rivayet etmiştir. İbn Main, Ebû Hâtim, Nesâî ve Mesleme b. Kasım onu *sika* olarak değerlendirirken bir başka yerde Nesâî ve el-Ferheyânî onu *saduk* olarak nitelemiştir. Hâkim de onu *sika* ve *me'mun* olarak nitelerken el-Mervezî onu *sebt* olarak nitelemiştir.²²⁰

²¹⁸ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VI, 405; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, II, 5; el-İclî, **a.g.e.**, I, 193; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, II, 57; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VIII, 9; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 306-307; el-Mizzî, **a.g.e.**, I, 375-378; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 293; **el-Kâşif**, I, 198; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I, 32; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 81.

²¹⁹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 481; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, I, 221-222; el-İclî, **a.g.e.**, II, 253; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, I, 151; İbn Hibbân, **es-Sikât**, V, 351; İbn Adiy, **el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl**, VI, 121-125; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 698; İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 100; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 813-814; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXVI, 402; ez-Zehebî, **Zikru Men Tukullime fihî ve Huve Muvessekun**, s. 170; **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, II, 632; **Mizanü'l-İtidal**, IV, 37-40; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 95; **el-Kâşif**, II, 216; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 694-695; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 506; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 375; **Tabakâtu'l-Mudellisîn**, s. 45.

²²⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 379; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VII, 195; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 140; İbn Hibbân, **es-Sikât**, IX, 20; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1212; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXIII, 523-537; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, II, 26-27; **el-Kâşif**, II, 134; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 431-432; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 454.

Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bakır b. Sinan b. Dinar en-Nesâî (ö. 303/915)

es-Sünen adlı eserin yazarıdır. Kendisiyle ilgili birçok âlimin övücü sözleri vardır. İbn Yûnus kendisini hadiste *imam*, *sika*, *sebt* ve *hâfiz* olarak nitelemiştir.²²¹

Diğer raviler *sika* olmakla beraber Ebu'z-Zübeyr²²²'den dolayı bu hadisin sıhhatine de ihtiyatla yaklaşılması gerektiği ifade edilebilir.

4- Câbir b. Abdullah—Ebu'z-Zübeyr—el-Leys b. Sa'd—Muhammed b. Rumh--Kuteybe b. Saîd—Müslim

Diğer raviler *sika* olmakla beraber Ebu'z-Zübeyr²²³'den dolayı bu hadisin sıhhatine de ihtiyatla yaklaşılması gerektiği ifade edilebilir.

5- Câbir b. Abdullah—Ebu'z-Zübeyr—el-Leys b. Sa'd—Yûnus b. Muhammed—Ahmed b. Hanbel

Yûnus b. Muhammed b. Muslim el-Bağdâdî (ö. 207/822)

el-Leys b. Sa'd ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve başkaları rivayet etmiştir. İbn Main kendisini *sika*; Ya'kub b. Şeybe *sika sika* olarak nitelemiştir. Ebû Hâtim ise onu *saduk* olarak nitelemiştir. İbn Hıbbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²²⁴

²²¹ el-Mizzî, *a.g.e.*, I, 328-340; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 194-195; el-Kâşif, I, 195; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 26; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 80.

²²² İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 481; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 221-222; el-İclî, *a.g.e.*, II, 253; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 351; İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, VI, 121-125; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 698; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 100; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 813-814; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 402; ez-Zehebî, *Zikru Men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun*, s. 170; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 632; *Mizanu'l-İtidal*, IV, 37-40; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 95; *el-Kâşif*, II, 216; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 694-695; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 506; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 375; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 45.

²²³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 481; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 221-222; el-İclî, *a.g.e.*, II, 253; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 351; İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, VI, 121-125; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 698; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 100; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 813-814; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 402; ez-Zehebî, *Zikru Men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun*, s. 170; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 632; *Mizanu'l-İtidal*, IV, 37-40; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 95; *el-Kâşif*, II, 216; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 694-695; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 506; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 375; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 45.

²²⁴ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 410; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 246; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 289; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1417; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 540; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 264; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 473; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 614.

Diğer raviler sika olmakla beraber Ebu'z-Zübeyr'den dolayı bu hadisin sıhhatine de ihtiyatla yaklaşılması gerektiği ifade edilebilir.

6- Câbir b. Abdullah—Ebu'z-Zübeyr—el-Leys b. Sa'd—Huceyn b. el-Müsenna—Ahmed b. Hanbel

Huceyn b. el-Müsenna el-Yemâmî (ö. 250/864)

Horasan kadılığı yapmıştır. el-Leys ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve başkaları rivayet etmiştir. Muhammed b. Rafi', Sâlih b. Muhammed ve İbn Sa'd onu *sika* olarak nitelemiştir. Ebubekir el-Cârudî ise onu *sika sika* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²²⁵

Diğer raviler sika olmakla beraber Ebu'z-Zübeyr²²⁶'den dolayı bu hadisin sıhhatine de ihtiyatla yaklaşılması gerektiği ifade edilebilir.

7- Câbir b. Abdullah—Ebu'z-Zübeyr—Zekeriya b. İshâk—Ravh—Muhammed b. Hâtim—Müslim

Zekeriya b. İshâk el-Mekki (ö. ?)

Ebu'z-Zübeyr ve başkalarından rivayet etti. Kendisinden de Ravh b. Ubade ve başkaları rivayet etti. Ahmed b. Hanbel, İbn Main, İbn Sa'd, Zekeriyya, el-Bekrî ve el-Hâkim onu *sika* olarak nitelemiştir. Ebû Zur'a, Ebû Hâtim ve Nesâî onu *la be'se bih* şeklinde nitelemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. Ayrıca kaderi olmakla da suçlanmıştır. Buna rağmen *sika* olarak nitelenmiştir.²²⁷

²²⁵ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 134; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 319; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 219; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 553; el-Mizzî, *a.g.e.*, V, 483-485; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 315; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 365-366; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 154.

²²⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 481; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 221-222; el-İclî, *a.g.e.*, II, 253; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 351; İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, VI, 121-125; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 698; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 100; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 813-814; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 402; ez-Zehebî, *Zikru Men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun*, s. 170; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 632; *Mizanu'l-İtidal*, IV, 37-40; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 95; *el-Kâşif*, II, 216; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 694-695; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 506; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 375; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 45.

²²⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 493; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 423; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 336; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 623; el-Mizzî, *a.g.e.*, IX, 356; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 405; *el-Muğnî fi'd-u'afâ*, I,

Ravh b. Ubade b. el-Ala' b. Hassan el-Kaysî el-Basrî (ö. 205/820)

Hatîb ve Halîlî onu *sika*; İbn Main bir yerde *la be'se bih* ve *saduk*; başka bir yerde *sika* ve *saduk*; Bezzar *sika* ve *me'mun* şeklinde nitelerken, İbn Sa'd "sika olmasını umarım" demiştir. İbn Mehdî, Ravh'ın eleştirildiğini ifade ederken "*la be'se bih*"tir, herhangi birşeyle suçlanmamıştır" değerlendirmesinde bulunmuştur.²²⁸

Muhammed b. Hâtim b. Meymun el-Bağdâdî (ö. 235/849)

Ravh ve başkalarından rivayet etmiştir. Hakkında çok değişik değerlendirmeler bulunan ravi hakkında İbn Main *yalancı*; Amr b. Ali *leyse bi şey'* derken İbn Adiy ve Dârakutnî *sika*; İbn Kani' ise kendisini *saduk* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²²⁹

Senette yer alan ravilerden Ebu'z-Zübeyr hakkında cerh ifade eden nitelermelerin yapıldığı ifade edilmişti.²³⁰ Aynı şekilde Muhammed b. Hâtim hakkında da *yalancı* ve *leyse bi şey'* şeklinde cerh ifade eden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu iki ravi hakkındaki bu nitelermelerden dolayı hadisin zayıf olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilebilir.

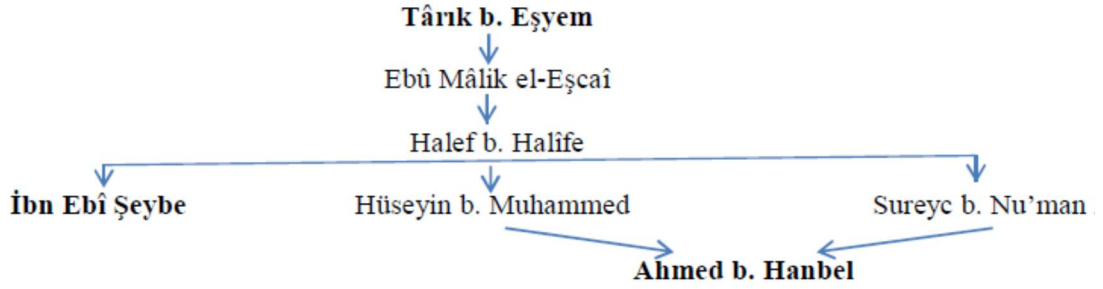
239; *Mizanu'l-İtidal*, II, 71; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 630; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 215; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 220.

²²⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 296; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 309; el-İclî, *a.g.e.*, I, 356; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 498-499; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 243; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 599; el-Mizzî, *a.g.e.*, IX, 238-245; ez-Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, I, 233; *Mizanu'l-İtidal*, II, 58-60; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 256; *el-Kâşif*, I, 398; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 614-615; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 211; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 217.

²²⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 359; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 70; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 237; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 86; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 684; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 47; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 20-23; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 33; *el-Kâşif*, II, 162; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 534; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 472; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 354.

²³⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 481; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 221-222; el-İclî, *a.g.e.*, II, 253; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 351; İbn Adiy, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, VI, 121-125; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 698; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 100; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 813-814; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 402; ez-Zehebî, *Zikru Men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun*, s. 170; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 632; *Mizanu'l-İtidal*, IV, 37-40; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 95; *el-Kâşif*, II, 216; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 694-695; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 506; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 375; *Tabakâtu'l-Mudellisîn*, s. 45.

1.2.13. Târik b. Eşyem'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

1.2.14. Târik b. Eşyem'den Gelen Rivayetler

1- Târik b. Eşyem – Ebû Mâlik el-Eşcaî—Halef b. Halife—İbn Ebî Şeybe

Târik b. Eşyem b. Mes'ûd el-Eşcaî (ö.?)

Hz. Peygamber ve dört halifeden rivayet etmiştir. Ondan da oğlu Ebû Mâlik rivayette bulunmuştur. Kasım b. Ma'n, Ebû Mâlik'in ailesine babanız Hz. Peygamber'den işitti mi diye sorduğunu ve hayır cevabını aldığını ifade etmiştir. Hatîb de *el-Kunût* adlı kitabında Târik'in sahabiliğinin tartışmalı olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber âlimlerin çoğu, Târik'in sahabi olduğunu ifade etmişlerdir.²³¹

Ebû Mâlik Sa'd b. Târik b. Eşyem el-Eşcaî el-Kûfî (ö. ?)

Babasından ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Halef b. Halife ve başkaları rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Main ve İclî kendisini *sika* olarak nitelerken Ebû Hâtim *sâlihu'l-hadis*; Nesâî de *la be'se bih* şeklinde nitelemiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. İbn Abdilber de "*sikadır, âlimdir. Onun sika olması konusunda bir ihtilaf olduğunu bilmiyorum*" demiştir.²³²

²³¹ İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, IV, 484; İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 536; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 351; el-Mizzî, **a.g.e.**, XIII, 333; ez-Zehebî, **el-Kâşif**, I, 511; İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, III, 507; **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 232; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 281.

²³² İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 284; Buhârî, **et-Tarihü'l-Kebîr**, IV, 58; el-İclî, **a.g.e.**, I, 391; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, IV, 86-87; İbn Hibbân, **es-Sikât**, IV, 294; el-Mizzî, **a.g.e.**, X, 269-270; ez-Zehebî, **Mizanu'l-İtidal**, II, 122; **el-Kâşif**, II, 428; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I, 693; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 231; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 226.

Halef b. Halife b. Saîd el-Eşcaî (ö. 181/797)

Ebû Mâlik el-Eşcaî ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Sureyc b. Nu'man, Ebu Bekir b. Ebî Şeybe ve başkaları rivayet etmiştir. İbn Sa'd ve İclî onu *sika* olarak nitelerken İbn Main ve Nesâî *la be'se bih*; bir başka rivayette İbn Main ve Ebû Hâtim *saduk* olarak nitelemişlerdir. İbn Adiy de onun hakkında "Umarım ki *la be'se bih*'tir. Ancak bazı rivayetlerinde hata etmediğini de söyleyemem" demiştir. Hayatının sonlarına doğru felç olduğu ve ihtilat ettiği de ifade edilmiştir.²³³

Senette yer alan ravilerden Ebû Mâlik ve Halef b. Halife hakkında genelde münekkidler olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ancak Halef b. Halife'nin bazı rivayetlerinde hata ettiği ve hayatının sonlarına doğru ihtilat ettiği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak bu tür zabt kusurlarının bu türden çok tarikle gelen hadisler için problem teşkil etmeyeceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla hadisin senedinin sahih olduğu ifade edilebilir.

2- Târik b. Eşyem—Ebû Mâlik el-Eşcaî—Halef b. Halife—Hüseyn b. Muhammed—Ahmed b. Hanbel

el-Hüseyn b. Muhammed b. Behram et-Temîmî (ö. 213/828)

Halef b. Halife ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve başkaları rivayet etmiştir. İbn Sa'd, İbn Kani', Muhammed b. Mes'ûd ve İclî onu *sika* olarak değerlendirirken İbn Numeyr onu *sika*; Nesâî *la be'se bih* şeklinde değerlendirmişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²³⁴

Bir önceki senede ek olarak bu senette yer alan el-Hüseyn b. Behram'ın da *sika* olduğu ifade edildiği için hadisin senedini sahih olarak niteleyebiliriz.

²³³ Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, III, 194; el-İclî, **a.g.e.**, I, 336; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, III, 369; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VI, 269; İbnu'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 255; ez-Zehebî, **Mizanu'l-İtidal**, I, 659; **el-Kâşif**, I, 374; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I, 547; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 194.

²³⁴ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 338; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, II, 390; el-İclî, **a.g.e.**, I, 303; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 495; İbnu'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 217; el-Mizzî, **a.g.e.**, VI, 471; ez-Zehebî, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, I, 175; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 297; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I, 435; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 168; **Lisanu'l-Mizân**, II, 310.

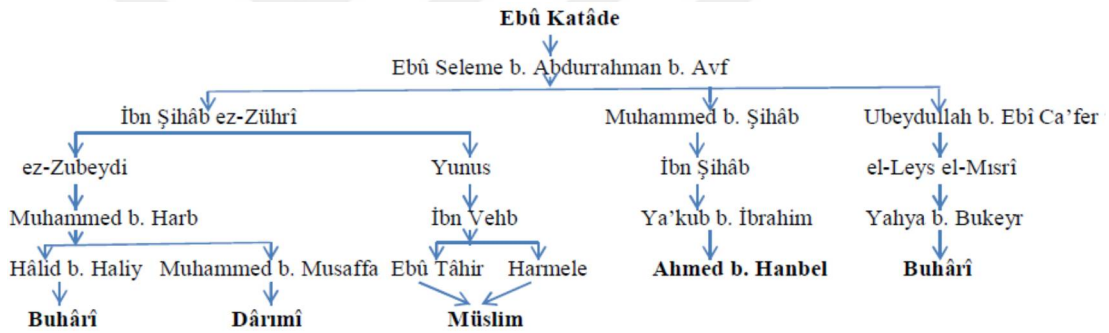
3- Târik b. Eşyem—Ebû Mâlik el-Eşcaî—Halef b. Halîfe—Hüseyn b. Muhammed ve Sureyc b. en-Nu'man —Ahmed b. Hanbel

Sureyc b. en-Nu'man b. Mervan el-Cevheri (ö. 217/832)

İbn Main, İclî, Ebû Dâvud ve İbn Sa'd onu *sika* olarak nitelemiştir. Dârakutnî de onu *sika* ve *me'mun* olarak nitelemiştir. Bunun yanında *sika* olduğunu ifade eden Ebû Dâvud birkaç hadiste hata ettiğini de ifade etmiştir.²³⁵

Sahih olduğu ifade edilen bir önceki hadisten farklı olarak bu hadiste *sika* olduğu ifade edilen Sureyc b. en-Nu'man yer almaktadır. Bu çerçevede hadisin senedinin sahih olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.15. Ebû Katâde'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

1.2.16. Ebû Katâde'den Gelen Rivayetler

1- Ebû Katâde—Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf—İbn Şihâb ez-Zühri—ez-Zübeydî—Muhammed b. Harb—Halit b. Haliy—Buhârî

Ebû Katâde el- Ensârî es-Sulemî Haris b. Rabî' (ö. 54/673)

Nebi (s.a.v.), Muaz b. Cebel ve Ömer b. Hattab'tan rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf ve başkaları rivayet etmiştir.

²³⁵ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, IV, 205; el-İclî, *a.g.e.*, I, 388; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 304; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 306-307; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1294; el-Mizzî, *a.g.e.*, X, 218-220; ez-Zehebî, *Mizanu'l-İtidal*, II, 116; el-Kâşif, I, 426; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 686; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 229; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 225.

Uhud ve sonrasındaki savaflara katılmıştır. Hicri 54 yılında Medine’de vefat etmiştir.²³⁶

Muhammed b. el-Velid ez-Zubeydî Ebu’l-Huzeyl el-Humsî (ö. 148/765)

ez-Zührî ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Harb ve başkaları rivayet etmiştir. İbn Sa’d, İclî, Ebû Zur’a, Nesâî ve Muhammed b. Avf onu *sika* olarak nitelemişlerdir. İbnu’l-Medînî onun için *sika* ve *sebt* derken Halîl de kendisi için *sika* ve *hüccet* kavramlarını kullanmıştır. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.²³⁷

Muhammed b. Harb el-Hûlânî Ebû Abdullah el-Hımsî (ö. 192/807)

Zübeydi’nin kâtipliğini yapmış ondan ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Halid b. Haliy ve başkaları rivayet etmiştir. Şam kadılığı da yapmıştır. İclî, Muhammed b. Avf ve Nesâî kendisini *sika* olarak değerlendiren Ebû Hâtim onun için *sâlihu’l-hadis* nitelemesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.²³⁸

Hâlid b. Haliy el-Kelâî Ebu’l-Kâsım el-Hımsî (ö. ?)

Muhammed b. Harb ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî ve başkaları rivayet etmiştir. Buhârî onu *saduk* olarak değerlendirirken, Nesâî *la be’se bih*, Halîl de *sika* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ta zikretmiştir.

²³⁶ İbn Sa’d, **a.g.e.**, VI, 15; Buhârî, **et-Tarihu’l-Kebîr**, II, 258; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, III, 74; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 514; İbnu’l-Esîr, **a.g.e.**, I, 1229-1230; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 194; ez-Zehebî, **el-Kâşif**, II, 451; İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe**, VII, 327; **Tehzîbu’t-Tehzîb**, IV, 573-574; **Takrîbu’t-Tehzîb**, I, 666.

²³⁷ İbn Sa’d, **a.g.e.**, VII, 465; Buhârî, **et-Tarihu’l-Kebîr**, I, 254; el-İclî, **a.g.e.**, II, 255; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VIII, 111; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 748; ez-Zehebî, **Tezkiretu’l-Huffâz**, I, 228; **el-Kâşif**, II, 228; İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, III, 723-724; **Takrîbu’t-Tehzîb**, I, 511; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXVI, 586.

²³⁸ İbn Sa’d, **a.g.e.**, VII, 470; Buhârî, **et-Tarihu’l-Kebîr**, I, 69; el-İclî, **a.g.e.**, II, 234; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 237; İbn Hibbân, **es-Sikât**, IX, 50; el-Bâcî, **a.g.e.**, II, 681-682; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXV, 44; ez-Zehebî, **Tezkiretu’l-Huffâz**, I, 226; **el-Kâşif**, II, 163; İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, III, 537; **Takrîbu’t-Tehzîb**, I, 473.

Dârakutnî de onunla ilgili “münker rivayeti yoktur” değerlendirmesinde bulunmuştur.²³⁹

Hadisin ravileri değerlendirildiğinde ravilerinin tamamının *sika* olarak değerlendirildiği gözükmektedir. Sadece İbn Şihâb hakkında irsal yaptığı yönünde bir eleştiri vardır. Ancak bu hadiste öyle bir durum olmadığı için bu hadis için sahih hükmü verilebilir.

2- Ebû Katâde—Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf—İbn Şihâb ez-Zührî—ez-Zübeydî—Muhammed b. Harb—Muhammed b. Musaffa—Dârimî

Muhammed b. Musaffa b. Buhlûl el-Kuraşî Ebû Abdullah el-Hımsî (ö. 246/860)

Muhammed b. Harb ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû Dâvud, Nesâî ve başkaları rivayet etmiştir. Ebû Hâtim onu *saduk*; Nesâî *sâlih* ve *saduk*; Mesleme b. Kasım da *sika* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiş ve “bazen hata ederdî” demiştir. Sâlih b. Muhammed de onun hakkında “hadislerde ihtilatı vardı, *saduk* olmasını umarım ancak *münker* hadisler rivayet etmiştir” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Ebû Zur'a da *tesviye tedlisi* yaptığını ifade etmiştir.²⁴⁰

Hadisin ravileri değerlendirildiğinde bir önceki senetten farklı olarak Muhammed b. Musaffa'nın bu senette yer aldığı gözükmektedir. Muhammed b. Musaffa hakkında ise farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı münekkidler onu *sika* olarak değerlendirirken bazıları da onu hadisleri *ihtilatla*, *münker* hadisler rivayet etmekle ve *tedlis* yapmakla suçlamışlardır. Dolayısıyla bu hadisin sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade edebiliriz.

²³⁹ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, III, 146; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 327; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 563; el-Mizzî, *a.g.e.*, VIII, 50-53; ez-Zehabî, *el-Kâşif*, I, 363; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 517; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 187.

²⁴⁰ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 246; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 104; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 100-101; ez-Zehabî, *Mizanu'l-İtidal*, IV, 43; *el-Kâşif*, II, 222; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 703; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 507; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 376.

3- Ebû Katâde—Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf—İbn Şihâb ez-Zührî—Yûnus—İbn Vehb—Ebû Tâhir ve Harmele—Müslim

Ebû Tâhir Ahmed b. Amr b. Abdullah b. Amr b. es-Serh el-Mısırî (ö. 250/864)

İbn Vehb'ten çok rivayetleri vardır. Kendisinden de Müslim ve diğerleri rivayet etmiştir. İbn Yûnus onu *sâlih*, *sebt* ve fakih olarak nitelerken Nesâî de onu *sika* olarak nitelemiştir.²⁴¹

Senette yer alan Ebû Tahir, Ebû Seleme ve İbn Şihâb genelde *sika* olarak değerlendirilirken daha önce hakkında bilgi verilen Yûnus b. Yezid ve Harmele hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Harmele bazılarınca *sika* olarak değerlendirmekle beraber bazı münekkidler de *zayıf* olduğunu ifade etmişlerdir.²⁴² Yûnus b. Yezid'in de İbn Şihâb'tan *münker* rivayetleri olduğu ifade edilmiştir.²⁴³ Bu çerçevede hadisin sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade edebiliriz.

4- Ebû Katâde—Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf—Ubeydullah b. Ebî Ca'fer—el-Leys—Yahya b. Bukeyr—Buhârî

Ubeydullah b. Ebî Ca'fer el-Mısırî (ö. 132/749)

Ebû Seleme ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de el-Leys ve başkaları rivayet etmiştir. Ebû Hâtim, Nesaî, İbn Sa'd ve İclî kendisini *sika* olarak değerlendirirken Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sakıncası yok* ifadesini kullanmıştır. İbn Hıraş onu *saduk* olarak değerlendirirken İbn Yûnus, onun hakkında

²⁴¹ İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, II, 65; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VIII, 29; el-Bâcî, **a.g.e.**, I, 312; el-Mizzî, **a.g.e.**, XVII, 250; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, II, 67; el-Kâşif, I, 200; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I, 38-39; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 83.

²⁴² Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, III, 69; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VI, 233; İbn Adıyy, **el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl**, II, 458; el-Mizzî, **a.g.e.**, V, 548-552; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, II, 55; **Mizânu'l-İ'tidâl**, I, 472; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I, 372; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 156.

²⁴³ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 520; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VIII, 405; el-İclî, **a.g.e.**, II, 379; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VII, 648-649; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1419-1420; ez-Zehebî, **el-Kâşif**, II, 404; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 122; **Mizânu'l-İ'tidâl**, IV, 484; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 474; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 614; **Lisanu'l-Mizân**, VII, 449.

“Âlim, zahid ve âbid bir kişiydi” ifadesini kullanmıştır. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²⁴⁴

Yahya b. Abdullah b. Bukeyr el Kuraşî el-Mahzumî Ebû Zekeriya el-Mısri (ö. 231/845)

el-Leys ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Muslim, İbn Mâce ve başkaları rivayet etmiştir. Hakkında farklı değerlendirmelerin olduğu ravi hakkında Ebû Hâtim “hadisi yazılır delil alınmaz” derken Halîlî “*sikadır* ancak Mâlik'ten bazı rivayetlerinde tek kalmıştır” değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Kani' onu *sika* olarak değerlendirirken Nesaî, *zayıftır sika değildir* değerlendirmesinde bulunur. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²⁴⁵

Bu senette yer alan ravilerin geneli *sika* olarak değerlendirilirken Yahya b. Bukeyr hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı Münekkidler onu *sika* olarak değerlendirirken bazıları da onu *zayıf* ve *sika* olmamakla itham etmişlerdir. Bu ravi dolayısıyla hadisin sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gerektiği ifade edilebilir.

5- Ebû Katâde—Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf—Muhammed b. Şihâb—İbn Şihâb ez-Zührî—Ya'kub—Ahmed b. Hanbel

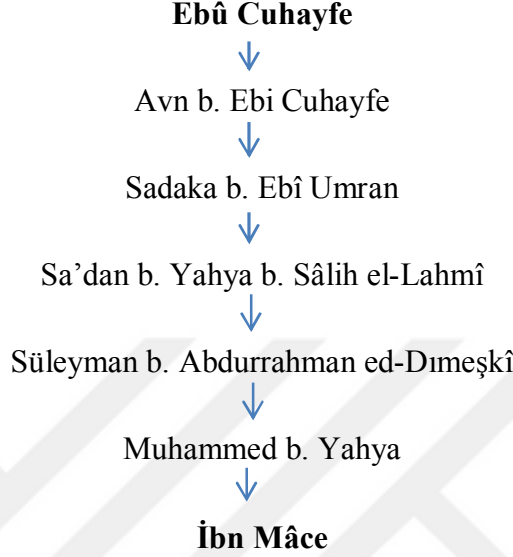
Bu hadisin senedindeki raviler hakkındaki değerlendirmeler genellikle olumludur. Ancak daha önce hakkında bilgi verilen Muhammed b. Abdullah hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı münekkidler onu *sâlihu'l-hadis* olarak değerlendirirken bazı münekkidler onu *zayıf* ve *leyse bi kaviyy* şeklinde

²⁴⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 514; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 310; el-İclî, *a.g.e.*, II, 108; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 142-143; el-Mizzî, *a.g.e.*, IXX, 18-21; ez-Zehabî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 102; el-Kâşif, I, 679; *Mizanu'l-İtidal*, III, 4; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 994; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 161; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III, 6-7; *Takrîbu't-Tehzib*, I, 370; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 296.

²⁴⁵ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 285; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 165; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1385-1386; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 262; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 198; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXI, 401-403; ez-Zehabî, *el-Kâşif*, II, 369; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 17-8; *el-Muğnî fi'd-u'afâ*, II, 739; en-Nevevî, *Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 715; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IV, 368; *Takrîbu't-Tehzib*, I, 592; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 434.

nitelemiştir.²⁴⁶ Dolayısıyla bu hadisin sıhhatine de ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade edebiliriz.

1.2.17. Ebû Cuhayfe'den Gelen Rivayetlerin Sened Ağı

1.2.18. Ebû Cuhayfe'den Gelen Rivayetler

Ebû Cuhayfe—Avn b. Ebî Cuhayfe—Sadaka b. Ebî Umran—Sa'dan b. Yahya b. Sâlih el-Lehmî—Süleyman b. Abdurrahman ed-Dimeşkî—Muhammed b. Yahya—İbn Mâce

Vehb b. Abdullah Ebû Cuhayfe es-Suvâ'î (ö. 74/693)

Nebi (s.a.v.), Hz. Ali ve Bera b. Âzib'ten rivayet etmiştir. Kendisinden de oğlu Avn ve başkaları rivayet etmiştir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde buluş çağına yeni ulaşmıştı. Hz. Ali döneminde zabıtalardan başı olarak görev yapmıştır.²⁴⁷

²⁴⁶ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, I, 131; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 304; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 249; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 710-711; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 81; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 554-559; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 490; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 364; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 616-617.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 63; ; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VIII, 162; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 22; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1360; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 775; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 1150-1151; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXXI, 132; ez-Zehabî, *el-Kâşif*, II, 357; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VI, 626; *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 331; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 585.

Avn b. Ebî Cuhayfe Vehb b. Abdullah es-Suvâ'î el-Kûfî (ö. 116/734)

Babasından ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Sadaka b. Ebî İmrân ve başkaları rivayet etmiştir. İbn Main, Ebû Hâtim ve Nesâî kendisini *sika* olarak nitelemiş, İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.²⁴⁸

Sadaka b. Ebî İmrân el-Kûfî (ö. ?)

Ahvez kadılığı yapmıştır. Avn b. Ebî Cuhayfe ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Saîd b. Yahya ve başkaları rivayet etmiştir. Yahya b. Main onun hakkında *leyse bi şey*' derken Ebû Hâtim onu *saduk* olarak nitelemiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikrederken Dârakutnî *meçhul* ve *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁹

Saîd b. Yahya b. Sâlih el-Lehmî Ebû Yahya el-Kûfî (Sa'dan) (ö. ?)

Sadaka b. Ebî İmrân ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Süleyman b. Abdurrahman ve başkaları rivayet etmiştir. Ebû Hâtim onun için *mehelluhu's-sıdk* derken, İbn Hibbân "*sikadır, me'mundur*, hadiste durumu iyidir" değerlendirmesinde bulunmuştur. Dârakutnî ise o kadar iyi olmadığını ifade etmiştir.²⁵⁰

Süleyman b. Abdurrahman b. İsâ b. Meymun et-Temîmî ed-Dımeşkî (ö. 232/846)

Sa'dan b. Yahya ve başkalarından rivayet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Yahya ez-Zuhlî ve başkaları rivayet etmiştir. Kendisi hakkında İbn Main *la be'se bih* derken el-Ecrî "Ebû Dâvud'a sordum *sikadır* insanların hata ettiği gibi hata eder dedi" şeklindeki değerlendirmeyi aktarmıştır. İbn Main de "sikalardan

²⁴⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 319-320; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 15; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 385; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 263; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1175; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXII, 447-448; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 338; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 433.

²⁴⁹ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, IV, 294; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 432; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 467; el-Mizzî, *a.g.e.*, XIII, 139-143; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 502; *Mizanu'l-İtidal*, II, 311-312; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 207; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 275; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 247.

²⁵⁰ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, IV, 196; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 289-290; el-Mizzî, *a.g.e.*, XI, 106; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 446; *Mizanu'l-İtidal*, II, 162-163; *Zikru Men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun*, s. 89; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 50; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 242.

rivayet ettiğinde *sikadır*” demiştir. Sâlih b. Muhammed “*la be’se bih*’tir ancak zayıflardan rivayet ederdi” demiştir. İbn Hibbân “meşhur sikalardan rivayet ettiğinde hadisi itibara alınır ancak tanınmayanlardan rivayet ettiğinde içinde münkerler vardır,” derken Dârakutnî “ zayıflardan rivayeti vardır ama kendisi *sikadır*,” değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁵¹

Muhammed b. Yahya b. Abdullah b. Hâlid b. Fâris ez-Zühî Ebû Abdullah en-Neysâbûrî (ö. 256/869)

Ahmed b. Hanbel’in kendisiyle ilgili birçok övücü sözü vardır. Aynı şekilde hadis münekkidlerince de *sika*, *sebt*, *me’mun*, *imam*, *hadiste emiru’l-mu’minin*, *hadiste imam* gibi ta’dil kavramlarıyla nitelenmiştir.²⁵²

Hadisteki ravilerden Sadaka b. Ebî Umran ve Sa’dan b. Yahya dışındakiler hakkında genelde olumlu değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak bu iki ravi hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Sadaka b. Ebî Umran için olumlu nitelermeler yanında *leyse bi şey*’, *meçhul* ve *zayıf* nitelermeleri de yapılmıştır. Aynı şekilde Sa’dan b. Yahya hakkında da olumlu değerlendirmeler yanında cerh ifadelerinden *leyse bi kaviyy* nitelermesi de yapılmıştır. Bu iki ravinin durumundan dolayı bu hadisin sıhhatiyle ilgili değerlendirmeleri ihtiyatla karşılamak gerekir diye düşünüyoruz.

1. 2.19. İbn Şihâb’tan Gelen Rivayetin Sened Ağı

İbn Şihâb ez-Zührî

↓
Ma’mer b. Râşit

↓
Abdurrezzak b. Hemmâm

²⁵¹ Buhârî, *et-Tarîhu’l-Kebîr*, IV, 24; el-İclî, *a.g.e.*, I, 430; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 128; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 278; el-Bâcî, *a.g.e.*, III, 1264-1265; el-Mizzî, *a.g.e.*, XII, 26-31; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I, 462; *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 20-21; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 102; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 253; *Lisanu’l-Mizân*, VII, 237.

²⁵² el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 752-753; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 617-631; ez-Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 87-88; *el-Kâşif*, II, 229; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, III, 728-730; *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 512; *Lisanu’l-Mizân*, VII, 507.

1.2.20. İbn Şihâb'tan Gelen Rivayet

İbn Şihab ez-Zührî – Ma'mer b. Râşit – Abdurrezzak b. Hemmam

Ma'mer b. Raşit el Ezdî el Huddani (ö. 152/769)

Yemen'de ikamet etti. Hasan'ı Basrî'nin cenazesine şahit oldu. Hicri 152 veya 153 te 58 yaşındayken vefat etmiştir.

Sâbit el-Benânî, Katâde, Zührî ve daha birçoklarından rivayet etmiştir. Kendisinden de hocası Yahya b. Ebî Kesir, Abdurrezzâk ve daha birçokları rivayette bulunmuştur.

Kendisi hakkında söylenenlere gelince, İbn Main: *sikadır*, Zührî'den rivayet edenlerin en sağlamı Mâlik ve Ma'mer'dir. İclî: *sikadır*, *sâlih* bir insandır. Nesâî: *sikadır*. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'inde fâkih, *hâfiz*, mutkin ve vera sahibi biri olarak tanıtmıştır. Ebû Hâtim ise Basra'da rivayet ettiklerinde hatalar bulunduğunu belirtmekle beraber *sâlihul hadistir*, demiştir.²⁵³

Hakkında söylenenlere bakılırsa birçok hadisçinin kendisini *sika* gördüğünü söyleyebiliriz. Kendisine hata izafe edenler de genelde bu hatalarda Zührî'den yaptığı rivayetleri hariç tutmuşlardır. Bu sebeple bu hadis özelinde kendisiyle ilgili bir şüphe kalmamaktadır.

Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nafi el Himyerî (ö. 211/826)

Kütüb-i Sitte eserlerinin kaynakları arasında yer alan Musannef'in müellifi Abdurrezzâk, hicri 126-211 yılları arasında yaşamıştır. Hicaz, Şam ve Irak gibi ilim merkezlerine yaptığı seyahatlerde Ma'mer b. Râşid, Süfyân, Mâlik ve başkalarından hadis dinlemiştir. Hadisleri yazılı kaynaklardan almaya özen göstermiştir. Hepsini arz ve sema yoluyla aldığını söylediği on yedi bin hadisi ezbere bildiği

²⁵³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 546; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, VII, 378-379; el-İclî, *a.g.e.*, II, 290; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 255-257; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 484; el-Bâcî, *a.g.e.*, II, 817-818; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, I, 643-644; el-Mizzî, *a.g.e.*, XXVIII, 303-311; ez-Zehbî, *el-Kâşif*, II, 282; *Mizanu'l-İtidal*, IV, 154; *Zikru Men Tukullime fihî ve Huve Muvessekun*, s. 179; *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, II, 671; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 142; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 125-126; *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 541; *Lisanu'l-Mizân*, VII, 394.

zikredilmektedir. Bazıları onu yalancılıkla suçlasa bile ez-Zehebi'nin de belirttiği gibi muhaddisler bu görüşü benimsememiştir. Hz. Ali'ye muhabbet beslemesinden dolayı Şii olmakla suçlanmıştır. Ahmed b. Hanbel, yanında bir yıl kalmış ve onda bu yönde bir işarete rastlamadığını ifade etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru âmâ olmuş, bu yüzden hadisçiler, âmâ olduktan sonraki rivayetlerini ihtiyatla karşılamışlardır.²⁵⁴

Bütün bu bilgiler ışığında muhaddislerin çoğunluğunun güvenilir kabul ettiği *sika* bir ravi olduğu söylenebilir.

Hadisin ravileri incelendiğinde daha önce hakkında bilgi verilen İbn Şihâb hakkında farklı değerlendirmeler yapıldığı görülür. Bazı münekkidler kendisini *sika* olarak değerlendirirken bazı münekkidler ise kendisini hadisleri irsal etmekle ve tedlis yapmakla suçlamışlardır.²⁵⁵ Bununla beraber hadisin senedinde de bir inkita söz konusudur. Hadisi Hz. Peygamber'den rivayet eden İbn Şihâb tâbîîndendir. Dolayısıyla hadis mürseldir.

1.2.21. Katâde'den Gelen Rivayetin Sened Ağı

Katâde b. Diame

↓
Ma'mer b. Râşit

↓
Abdurrezzak b. Hemmâm

1.2.22. Katâde'den Gelen Rivayet

Katâde – Ma'mer – Abdurrezzâk

Hadisin ravilerinden Katâde hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı münekkidler onu *sika*, *sebt*, *hâfiz* olarak değerlendirirken bazı münekkidler ise onu *hâtibu'l-leyl* ve *müdeellis* olmakla nitelemişlerdir. Bununla beraber bu hadisi Katâde mürsel olarak rivayet etmiştir. Yahya b. Saîd'in de Katâde'nin mürsellerine

²⁵⁴ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 548; Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VI, 130; el-İclî, **a.g.e.**, II, 93; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VI, 38; İbn Hibbân, **es-Sikât**, VIII, 412; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1039-1040; İbnu'l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 104; el-Mizzî, **a.g.e.**, XVIII 52-61; ez-Zehebî, **el-Kâşif**, I, 651; **Mizanul-İtidal**, II, 609; **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, II, 393; **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 266; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 572-574; **Takrîbu't-Tehzîb**, I, 354; **Tabakâtu'l-Mudellisîn**, s. 34.

²⁵⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 696-699.

değer vermediği ifade edilmiştir.²⁵⁶ Bütün bu özelliklerinden dolayı hadisin bu senedinin sahih olarak değerlendirilemeyeceğini düşünüyoruz.

1.3. İSNADLARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

İncelediğimiz on dört kaynaktan Enes b. Mâlik'in (ö. 179/795) Muvattar'nda, Humeydi (ö. 219/834) ve İbn Ca'd'ın (ö. 230/844) el-Müsned'lerinde konuyla ilgili hadis tespit edilemedi. Geriye kalan on bir kaynakta ilgili hadisler toplamda dokuz sahabiden muttasıl olarak iki tâbîinden de mürsel olarak rivayet edilmiştir. Ebû Hureyre'den gelen on altı rivayetten dokuz tanesinin sahih olduğu, yedi tanesinin ise sahih olarak nitelenemeyeceği ve ihtiyatla karşılanması gerektiği; Abdullah b. Abbâs'tan gelen üç rivayetten ikisinin zayıf bir tanesinin sahih olduğu; Abdullah b. Mes'ûd'tan gelen yedi rivayetin tamamının ihtiyatla karşılanması gerektiği; Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen dört rivayetin bir tanesinin sahih olduğu, üçünün sahih olarak nitelenemeyeceği; Enes b. Mâlik'ten gelen üç rivayetin de sahih olduğu; Câbir b. Abdullah'tan gelen yedi rivayetin tamamının ihtiyatla karşılanması gerektiği; Târik b. Eşyem'den gelen üç rivayetin sahih olduğu; Ebû Katâde'den gelen dört rivayetin, birinin sahih olduğu; Ebû Cuhayfe, İbn Şihâb ez-Zührî ve Katâde'den gelen birer rivayetinde ihtiyatla karşılanması gerektiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla elli rivayetten sadece on sekiz tanesinin senedinin sahih olarak nitelenebileceği değerlendirilmiştir.

Hadislerin ravileriyle ilgili yapılan değerlendirmelere dayanarak her bir sened için kanaatimizi belittik. Fakat toplu halde değerlendirildiğinde, sahih senetlerle gelen hadislerin metinleriyle, zayıf olduğunu belirttiğimiz hadislerin metinleri aynı olduğundan, ravilerin kusurlarının rivayetlere etki etmediği de düşünülebilir.

Bu kaynaklar ve hadisler konusunda dikkatimizi çeken durumlardan biri de bu şekilde dokuz sahabiden rivayet edilen bir hadisin nispeten daha önce yazılmış olan bazı kaynaklarda hiç yer almaması, hadisin içerisinde yer aldığı ilk kaynak olan Mamer b. Râşid'in *el-Cami*'inde ise iki tâbîinden mürsel olarak rivayet edilmesidir.

²⁵⁶ Buhârî, **et-Tarihu'l-Kebîr**, VII, 185; İbn Ebî Hâtim, **a.g.e.**, VII, 133-135; İbn Hibbân, **es-Sikât**, V, 321-322; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, 1201-1204; en-Nevevî, **Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât**, I, 573-574; el-Mizzî, **a.g.e.**, XXIII, 498-517; ez-Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 92-93; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV, 428-430.

İKİNCİ BÖLÜM

KONUyla İLGİLİ HADİSLERİN MUHTEVA TAHLİLİ

2.1. METİN TENKİDİ YÖNÜNDEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1.1. İlgili Hadislerin Dil Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi

Hadis ilminin önemli konularından biri de lafzen rivayet ve manen rivayet değerlendirmeleridir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar, hadislerin çoğunun manen rivayet edildiğini göstermektedir. Rivayetler kitaplara geçinceye kadar sözlü olarak aktarılmıştır. Bu aktarmalar sırasında manen rivayetten dolayı aynı rivayetin çok farklı versiyonları kaynaklarda yer alabilmekte eksik duyma, yanlış anlama, tam hatırlamama gibi durumlardan dolayı rivayetlerde bazı sıkıntılar doğabilmektedir. İlk dönem muhaddisleri de bu tür olumsuzlukları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için hadislerin farklı versiyonlarının toplanmasına önem vermişler ve büyük gayretler göstermişlerdir. Hatîb Bağdâdî, Yahya b. Maîn'in konuyla ilgili şu sözünü nakletmektedir: “Şayet biz bir hadisi otuz vecihten yazmazsak, onun ne ifade ettiğini anlayamazdık.”²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel de “Bir hadisin bütün tariklerini bir araya getirmediğiniz sürece, onu anlayamazsınız. Hadisin farklı tarikleri, birbirini

²⁵⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, II, 370. Krş. Coşkun, *a.g.e.*, s. 120.

tefsir eder, açıklar” demiştir.²⁵⁸ Biz de bu çalışmamızda konuyla ilgili hadisleri bir araya getirerek buradan ortak bir metne ulaşmaya çalışacağız.

Konumuzla ilgili hadislerin metinlerini gözden geçirdiğimizde bu metinleri üç grupta değerlendirebileceğini ifade edebiliriz. Her bir grup içerisindeki hadisler arasında da bir takım lafız farklılıkları bulunmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde ilgili hadisler üç grupta değerlendirilecek, aradaki lafız farklılıkları ve hadisin anlamında değişikliğe sebebiyet verip vermediği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Birinci Grup Rivayetler

Birinci grup rivayetler Hz. Peygamberi rüyada görenin gelecekte uyanırken de göreceğini ifade eden rivayetlerdir. Bu şekildeki rivayetler sadece Ebû Hureyre'den rivayet edilmiş ve Buhârî ve Muslim'in *Sahih*'leri Ebû Davud'un *Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almıştır. Muslim, Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerindeki metinler aynı olup şu şekildedir. “Beni rüyada gören beni uyanırken de görecektir veya sanki uyanırken görmüş gibidir. Şeytan benim suretime giremez.” Buhârî'nin *Sahih*'inde ise hadisin sadece birinci bölümü yer almakta “veya” dan sonraki şüphe ifade eden bölüm yer almamaktadır. Dört rivayette de herhangi bir lafız farklılığı bulunmamaktadır. Ancak bu dört rivayetin senetlerinde cerhe uğramış raviler bulunduğu için tarafımızdan sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gereken rivayetler olarak değerlendirilmiş rivayetlerdir.

İkinci Grup Rivayetler

İkinci grup rivayetler Hz. Peygamber'i rüyada görenin onu uyanırken görmüş gibi olduğunu ve şeytanın onun suretime giremeyeceğini ifade eden hadislerdir. Ebû Katâde hariç söz konusu bütün sahabilerden bu tür rivayetler gelmiştir. Bu gruptaki hadislerin metinleri manasına etki etmeyen lafız farklılıklarıyla beraber şu üç rivayette temsil edilebilir. 1.”Beni rüyada gören kesinlikle beni uyanırken görmüş gibidir. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.” 2. “Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.” 3. “Beni

²⁵⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî li Ahlâki'r-Râvî ve âdâbi's-Sâmi*, II, 370. Krş. Coşkun, a.g.e., s. 120.

rüyada gören kesinlikle beni görmüştür.” Bu rivayetlerdeki lafız farklılıkları genellikle hadisin ikinci bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde şeytanın Hz. Peygamber’in suretine giremeyeceğini ifade etmek için *lâ yetesavveru bî*²⁵⁹, *lâ yetemesselu fî sûratî*²⁶⁰, *lâ yetemesselu alâ sûratî*²⁶¹, *lâ yetemesselu bî*²⁶², *lâ yeteşebbehu bî*²⁶³, *le yestetîu en yeteşebbehe bî*²⁶⁴, *le yetemesselu bi meseli*²⁶⁵, *le yeteheyvelu bî*²⁶⁶, *le yenbeği lehu en yetemesselu bi meseli*²⁶⁷, *le yetekvennu bî*²⁶⁸, *le yetekvennuni*²⁶⁹, *le yestetiu en yetemesselu bî*²⁷⁰ şeklindeki kalıplarla ifade edilmiştir. Bu lafızlar aynı anlamı ifade etmektedir. Abdullah b. Abbâs’tan gelen bir rivayette ise metnin birinci bölümü ile ikinci bölümü yer değiştirmiştir. Ancak bu da hadisin anlamında bir değişiklik yapmamaktadır. Bazı rivayetlerde de hadisin ikinci bölümü yer almamaktadır. Bu türden rivayetlerin de sıhhatine ihtiyatla yaklaşılması gereken rivayetler olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla iki bölümden oluşan yani ilk iki gruba giren rivayetlerin dikkate alınmasının daha doğru olacağı ifade edilebilir.

Üçüncü Grup Rivayetler

Bu gruptaki hadisler üç sahabiden gelmiştir. Bunlar Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Katâde’dir. İlgili hadisler şu iki metin de temsil edilebilir. “Beni rüyada gören gerçeği görmüştür. Şeytan benim suretime giremez.” Ve “Beni gören muhakkak ki gerçeği görmüştür.” Bu tür rivayetlerde kullanılan “hakk” kavramı bazı şarihler tarafından bu rüyanın sadık rüya olduğu şeklinde yorumlandığı için bunları ayrı bir grup olarak ifade ettik. Elli rivayetin sekiz tanesini bu gruptaki rivayetler oluşturmaktadır. Bunların da yarısında hadisin ikinci bölümü yer almamaktadır. Bu rivayetler arasında da bazı lafız farklılıkları vardır. Örneğin bazı

²⁵⁹ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XV, 182; XVI, 89.

²⁶⁰ et-Tayâlisî, **a.g.e.**, IV, 170; İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 33, 34.

²⁶¹ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VI, 347.

²⁶² İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 34-35; Buhârî, **es-Sahih**, 91, Ta’bir, 10, (IX, 33); Müslim, **es-Sahih**, 42 Rûya 10, (931,932)

²⁶³ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XII, 513; XV, 182; XVI, 89,115.

²⁶⁴ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, XVI, 33-34; Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XV, 296.

²⁶⁵ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VII, 249; XVI, 44.

²⁶⁶ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, IV, 318; VII, 331; Buhârî, **a.g.e.**, 91, Ta’bir, 10, (IX, 33)

²⁶⁷ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VI, 24; XXIII, 93; Müslim, **a.g.e.**, 42 Rûya 12, (932); İbn Mâce, **a.g.e.**, 35, Ta’biru’r-ru’yâ, 2, (II, 1284) ; Nesai, **a.g.e.**, 43, Tabir, 5, (VII, 106).

²⁶⁸ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, XVIII, 83.

²⁶⁹ Buhârî, **es-Sahih**, 91, Ta’bir, 10, (IX, 33).

²⁷⁰ Abdurrezzak b. Hemmam, **a.g.e.**, XI, 215-216.

hadis metinlerinde “beni rüyada gören” yerine “beni gören” ifadesi kullanılmıştır. Aynı şekilde bazı hadis metinlerinde “gerçeği görmüştür” ifadesi yerine “beni gerçekten görmüştür” ifadesi kullanılmıştır. Bu rivayetlerden de Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Katâde’den gelen birer rivayet ile Buhârî tarafından nakledilen iki rivayetin senedinin sahih seviyesinde olduğu görülmektedir.

2.1.2. Metin İnşası

Bu üç çeşit rivayet grubunu ayrı ayrı ele aldıktan sonra birinci gruptaki rivayetlerle ikinci ve üçüncü gruptaki rivayetler arasında Hz. Peygamber’in gelecekte görülmesi şeklinde açık bir fark olduğu gözükmemektedir. Aynı şekilde birinci gruptaki rivayetlerin sahih hadis seviyesine çıkamadığı da tespit edilmiştir. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü gruptaki sahih rivayetler dikkate alınarak şöyle bir ortak metne ulaşılabilir: “Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez.”

2.2. HADİSLERİN DİĞER HADİSLERE ARZI

Temel hadis kaynaklarımızın çoğunda rüya konusuna özel bölümler ayrılarak rüya ile ilgili rivayetler buralarda zikredilmiştir. Bu bölümlerde yer alan rivayetlerde rüyayla ilgili birçok konuya değinildiğini görüyoruz. Yüksek lisans tezinde bu hadisleri işleyen Serkan Başaran bu konuları, *rüyanın peygamberliğin bir parçası oluşu, rüyanın çeşitlerine dair hadisler, rüyanın görüldüğü vakitler, rüyanın kimlere hangi durumlarda anlatılabileceği, rüyanın yorumlanması ile ilgili konular, rüyada Allah’ın cc görülmesi, rüyada Hz. Peygamber’in görülmesi, kadının yıkanmayı gerektiren rüya görmesi, Hz. Peygamber’in bizzat gördüğü rüyalar ile sahabilerin gördüğü rüyaları yorumlaması* başlıkları altında zikretmektedir.²⁷¹

Rüyayla ilgili gelen bu rivayetler içerisinde bizim konumuzu teşkil eden, Hz. Peygamber’in rüyada görülmesi ile ilgili hadisler insanların zihninde birçok soru oluşturmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber’i rüyada görmenin önemi ve değeri nedir? Şayet Hz. Peygamber bu rüyalarda insanlara bir takım şeyler emrederse bunların bağlayıcılığı olacak mıdır? Bu çerçevede Hz. Peygamber’in ümmetini yönlendirmesi

²⁷¹ Serkan Başaran, “Sünnette Rüya”, (Yüksek Lisans Tezi, SÜSB, Sakarya 2003), s. 48-88.

devam edecek midir? Şeytanın onun suretine girememesinin faydası nedir? Buna mukabil Hz. Peygamber'in hadislerinde bu sorulara cevap oluşturacak rivayetlerin olmaması düşündürücüdür. Ümmetini her konuda aydınlatan Hz. Peygamber'in böyle önemli bir konuda insanları soru ve sorunlarıyla başbaşa bırakması düşünülemez. Aynı şekilde Hadis kitaplarında rüya ve rüya tabiri ile ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber, zaman zaman sabah namazından sonra cemaatten rüya görenleri sormuş ve anlatılan rüyaları yorumlamıştır. Bazen de kendi gördüğü rüyaları anlatmış ve bunları ta'bir etmiştir. Bu rivayetlerde konumuzla bağlantılı olarak dikkati çeken durum Hz. Peygamber'in kendisinin rüyada görülmesinden bahsetmemesidir. Aynı şekilde sahabilerden de hiçbirinin Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğüne ve Hz. Peygamber'in bununla ilgili değerlendirme yaptığına dair bir ifade yer almamaktadır. Rüya ile ilgili hadislerin konularının derlendiği çalışmalara²⁷² ve ilgili hadislerin şerhlerine²⁷³ bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir.

Rüya ve yorumu gibi dikkat çeken ve merak uyandıran bir konuda sahabilerin Hz. Peygamber'e kendisinin görülmesi ile ilgili soru sormaması açıklama istememesi, kendisini rüyada görme ile ilgili arzularının dile getirilmemesi de dikkati çeken bir diğer durumdur. Sahabiler sormasa bile böylesine önemli sonuçları olabilecek bir konuda Hz. Peygamber'in kendisinin açıklama yapması bu konudaki istifhamları gidermesi beklenirdi. Ancak bu konuda da ilgili rivayetlerde bir açıklama bulunmamaktadır.

Konuyla ilgili olabilecek hadisleri değerlendirdiğimizde Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ile ilgili rivayetler ile rüya ve yorumu ile ilgili hadislerin birbirini destekleyecek şekilde gelmediğini ifade edebiliriz.

²⁷² Başaran, a.g.e, s. 48-88.

²⁷³ İbn Battâl Ebu'l-Hasen Ali b. Halef, **Şerhu Sahîh'i Buhârî**, Thk. Ebu Temim Yâsir b. İbrahim, Mektebu'r-Rüşd, Riyad 2003, IX, 527; Nevevî Ebû Zekeriyâ Yahya, **Şerhu Sahîh'i Müslim**, Dâru'l İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392, I, 115; Aynî Bedruddin, **Umdetu'l-Kârî**, Thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, XXIV, 210-216; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, XII, 383-389.

2.3. HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI

Metin tenkidinin en başta gelen kriterlerinden biri Kur'an'a uygunluktur. İlgili hadiste bir insanın muhakeme ile ulaşamayacağı, ancak Allah'ın haber vermesiyle bilinebilecek bir bilgi verilmektedir. Kur'an'da rüya ile ilgili ayetleri gözden geçirdiğimizde Hz. Peygamber ile ilgili böyle bir bilgi göremiyoruz. Yine Kur'an'dan şeytanların Hz. Peygamber'in aldığı vahye vesvese karıştırmaya çalıştıkları ve bu durumdan Allah'ın görevlendirdiği gözcüler sayesinde kurtulabildiği ifade edilmektedir. İlgili ayetler şöyledir. *“Senden önce gönderdiğimiz bir tek nebi ve elçi yoktur ki, bir şeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmış olmasın. Allah şeytanın karıştırdığını giderir, sonra Allah kendi ayetlerini pekiştirir. Allah bilendir, hakîmdir.”*²⁷⁴ *“Allah bütün gaybı bilir, gaybını kimseye açıklamaz. Dilediği peygamber bunun dışındadır. Onun da önüne ve arkasına gözcüler diker. Böylece o (peygamber) bilsin ki, onlar Allah'ın gönderdiklerini tastamam ulaştırmış, (kendisi de) onların yanında olanı kavramış ve her şeyi bir bir saymıştır.”*²⁷⁵ Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere gaybı sadece Allah bilir ve gayb bilgisini de sadece peygamberlere açıklar. Meleklerin gözcü dikilmesi, o bilgilerin Allah'tan olduğu konusunda, peygamber kuşku duymasın, diyedir. Hz. Peygamber hayatta olduğu süre içerisinde şeytanın vesveselerinden ancak Allah'ın yardımıyla kurtulabilirken nasıl olurda onun rüyada görülmesi şeytanın tasallutundan bu rüyayı kurtarabilir. Hadis edebiyatını incelediğimizde Hz. Peygamberi aşırı yücelten, insanüstü meziyetlere sahip bir varlık olduğunu ihsas ettiren ve muhtemelen Hz. Peygamber'in çok sevilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir anlayış olduğunu görebiliyoruz. Muhtemelen bu hadis de böyle bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir. Yukarıda ifade ettiğimiz ayette de görüldüğü gibi Hz. Muhammed Allah'ın bir kulu olarak diğer insanlar gibi şeytanın vesveselerine muhatap olmuş, vahiy konusunda Allah'ın koruması, diğer durumlarda iman ve takvasıyla ondan kendisini koruyabilmiştir. Nitekim Allah'u Teâla bir ayette sakın şeytanın yoluna uymayın diye mü'minleri dolayısıyla peygamberini de uyarmıştır. Bu ayet Hz. Peygamber'in uyanık olduğu halde şeytanın vesveselerine, saptırmalarına maruz kaldığını göstermektedir. Hz. Peygamber uyanırken bile

²⁷⁴ Hacc Suresi, 22/52.

²⁷⁵ Cin Suresi, 72/26-28.

şeytanın vesveselerine maruz kalıyorsa, diğer insanların, üstelik uykuda rüya görürken şeytanın vesveselerine maruz kalmayacağına hiçbir garantisi olmamalıdır. Kaldı ki şeytan Allahu Teâla'dan kıyamete kadar insanları saptırmak için izin almış ve kendisine bu izin verilmiştir.²⁷⁶ Ama Allah'ın ihlaslı kullarına etki edemeyeceği de Kur'an'da belirtilmiştir.²⁷⁷ Bu açıdan bakıldığında ilgili hadisin Kur'an'da verilen bilgilerle tam uyuşmadığı şüphesi doğmaktadır. Aynı şekilde hadislerdeki, şeytanın, Hz. Peygamber'in suretine girememesi ifadeleri, bu rüyalarda Hz. Peygamber'den bilgi alınabileceği şeklinde yorumlanırsa dinin tamamlandığına²⁷⁸ ve Hz. Peygamber'in vefat ettiğine²⁷⁹ dair ayetlerle bir çelişki oluşturacağı açıktır.

2.4. HADİSLERİN TARİHİ VERİLERE UYGUNLUĞU

Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ile ilgili hadislerin lafızlarından ve hakkında yapılan yorumlarından anlaşılan Hz. Peygamber bu rüyalar vasıtasıyla insanlarla iletişim kurabilmekte ve onları yönlendirebilmekte olduğudur. Aksi halde şeytanın onun (s.a.v.) suretine girememesinin bir anlamı kalmamakta, gereksiz bir vurgu olmaktadır. Eğer Hz. Peygamber sadece görünmekle kalacaksa, bu rüyanın pratik bir faydası ve kimin tarafından oluşturulduğunun bir anlamı kalmamaktadır. Ancak gerek Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde gerek vefatından sonraki süreçte Müslümanlar çok zor zamanlar geçirdiği halde Hz. Peygamber'in ashabını veya diğer insanları rüyalarına girerek uyardığı veya iletişim kurduğu tarihen bilinen bir husus değildir. Aksine Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında birçok ihtilaf çıkmış bu ihtilaflar sonucunda onbinlerce sahabe-tabii hayatını kaybetmiştir. Şayet Hz. Peygamber'in bu hadislerde ifade edildiği gibi bir etkinliği olabilseydi, bunu bu tür durumlarda kullanması rahmet peygamberinden beklenen bir husus olurdu. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in uzak diyarlara gönderdiği ordu komutanlarına mesajlarını haberciler vasıtasıyla ulaştırdığı da tarihen sabit bir husustur. İfade edildiği gibi Hz. Peygamber'in rüya yoluyla iletişime girmesi mümkün olsaydı elbette daha hızlı ve kolay olan bu yöntemi kullanır ve bu da

²⁷⁶ Araf Suresi, 7/14-15. (Şeytan dedi ki: “ (Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver. ” Allah da, “Sen süre verilenlerdensin” dedi.)

²⁷⁷ Hicr Suresi, 15/36-40; Sad Suresi, 38/78-83.

²⁷⁸ Mâide Suresi, 5/3.

²⁷⁹ Zümer Suresi, 39/30.

müslamanların çok büyük bir kısmının bildiği ve değer verdiği bir iletişim yöntemi olurdu.

Bütün bu değerlendirmelerde göstermektedir ki söz konusu rivayetler tarihi verilere aykırı düşmektedir. Aksine tarihen sabit olan şey Hz. Peygamber'in vefatından sonra insanlarla olan bağının Ümmetine bıraktığı kitap ve sünnetiyle devam etmesidir ki sahabiler ve onlardan sonra gelenler bu bağı korumak için büyük gayretler göstermişlerdir.

2.5. HADİSLERİN İÇERİĞİNİN AKLA UYGUNLUĞU

Konumuzu teşkil eden hadislerde Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi durumunda kendisinin görülmüş olacağı ve şeytanın kendi suretine giremeyeceği ifade edilmektedir. Burada Hz. Peygamber'in suretinin eşsiz olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Oysa insanların birbirine benzeyebilecekleri bilinen bir husustur. Hz. Peygamber de Kur'an'ın ifadesiyle vahiy alma dışında bizim gibi bir insan olması dolayısıyla ona benzeyebilecek insanların varlığından bahsedebiliriz ki tarih kaynaklarımızda Mus'ab b. Umeyr'in Hz. Peygamber'e çok benzediği ifade edilmektedir. Uhut Savaşında şehit olan Mus'ab b. Umeyr'i müşrikler bu benzerliğinden dolayı Hz. Peygamber zannederek sevinmişler ancak daha sonra yanlış olduklarını anlamışlardır.²⁸⁰ Kureyşli müşriklerin, hayatının elli üç senesini aralarında geçirdiği Hz. Muhammed'i bu tür bir benzerlikten dolayı karıştırdıkları anlaşılmaktadır. Gerçek hayatta durum bu iken rüyada görülenin Hz. Peygamber mi yoksa ona benzeyen başka biri mi olduğu konusunda daha büyük bir sıkıntı yaşanacağı açıktır.

Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar için durum bu iken Hz. Peygamber'i görmeyenler için şarihler Hz. Peygamber'in şemali ile ilgili rivayetleri işaret etmektedirler. Hz. Peygamber'in dış görünüşünden bahseden şemal ile ilgili rivayetlere baktığımızda Hz. Peygamber'in orta boylu, normal yapılı, kırmızıya çalan beyaz tenli, yüzü tam yuvarlak olmayan, omuzlarının arası geniş, gözleri siyah,

²⁸⁰ et-Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Târihu'l-Umem ve'l-Müluk**, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Maârif, Mısır ts., II, 516; Hüseyin Algül, **İslam Tarihi**, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997, I, 381.

kirpikleri uzun ve saçları az kıvrımlı özellikleriyle tanıtıldığı görülmektedir.²⁸¹ Bu özellikleri değerlendirdiğimiz zaman, bunların bir insanı diğer insanlardan ayırabilecek nitelikte özellikler olmadıkları anlaşılmaktadır. Çevremize baktığımızda bu özelliklere sahip, birbirine sima olarak da çok benzemeyen birçok şahsın varlığı müşahade edilecektir. Bu özellikler internet üzerinde araştırılsa bu sayının daha da artacağı aşikârdır. Aynı şekilde bu özellikler, yüz ayrı ressama verilip çizdirilse birbirinden farklı portrelerin ortaya çıkacağını tasavvur etmek zor değildir.

Dolayısıyla ne kendi döneminde yaşayanlar ne de özellikle sonraki dönemde yaşayanlar rüyada gördüklerinin Hz. Peygamber olduğundan emin olamayacaklardır. Hadisin içeriği ise görülen konusunda “*kesinlikle beni görmüştür*” diyerek bir garanti vermektedir. Oysa vakıa kimsenin gördüğünden emin olamayacağını ortaya koymaktadır. Bu durumda hadiste ifade edilen “*kesinlikle beni görmüştür*” ifadesinin bir anlamı kalmamakta ve hadisin, kendi içerisinde çelişkili bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

2.6. ŞERHLERDE HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hadis şarihleri, konumuzu teşkil eden hadisleri daha önce ifade ettiğimiz gibi üç grub şeklinde ele alıp değerlendirmişlerdir. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber’in uyanırken gelecekte görüleceğini ifade eden hadislerdir. İkincisi Hz. Peygamber’in rüyada görülmesi durumunda kendisinin görülmüş olacağını ifade eden hadislerdir. Üçüncüsü de “*fekad rae’l-hakka*” ifadesini içeren hadislerdir. Şarihler genellikle üçüncü gruptaki hadisleri ikinci gruptaki hadisleri teyid eden, açıklayan hadisler şeklinde değerlendirmişlerdir. Yani “beni görmüştür” ifadesini hakkı görmüştür, gerçeği görmüştür, şeklinde açıklamaya çalışmışlardır.²⁸² Birinci grupta yer alan hadislerde ise “sanki beni görmüştür veya beni uyanırken görecektir” ifadesindeki şüphenin ravilerden kaynaklandığı ifade edilmiş ancak hangisinin doğru olduğu üzerinde durulmamıştır.²⁸³

²⁸¹ Tirmizi, **a.g.e.**, 50 Menakıb 8.

²⁸² el-Mubârekfûrî Abdurrahman b. Abdurrahim, **Tuhfetu’l-Ahvezî**, Thk. Abdulvahhab Abdullatif, Dâru’l-Fikr, byy. ts., VI, 555; Nevevî, **Şerhu Sahîh’i Müslim**, XV, 24.

²⁸³ el-Azımabadî Muhammed Şemsu’l-Hakk, **Avnu’l Ma’bud Şerhu Suneni Ebi Dâvud**, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebet’us-Selefiyye, Medine 1968, XIII, 366.

Bunun yanında hadis şarihleri Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ile ilgili çeşitli konulara değinmişlerdir. Bunlardan bir tanesi Hz. Peygamber'in gelecekte uyanikken görülmesinin ne anlama geldiği konusudur.

Buhari şarihlerinden İbn Battâl (ö. 449/1057), "Beni gelecekte uyanikken görecektir" ifadesini uyanikken bu rüyanın gerçekleşeceği, doğru rüya olduğu ve gerçek çıkacağı şeklinde anlamaktadır. O'nun (s.a.v.) ahirette görüleceği yorumunu da, O'nu rüyada gören ve görmeyen bütün ümmetinin O'nu ahirette göreceğini ifade ederek reddetmektedir.²⁸⁴

Kadı Iyaz (ö. 544/1149), İbn Battal ve benzerlerinin yaptığı itiraza, "Şayet Nebi (s.a.v.) rüyada kendi sıfatları üzere ve güzel bir şekilde görülürse bu rüya ahirette bir şeref payesi anlamına gelebilir. Ahirette O'na yakın olacak şekilde özel bir görme ile O'nu görüp şefaatine nail olabilir. Aynı zamanda Allah'ü Teâla'nın bazı günahkârları bir müddet Nebi'yi (s.a.v.) görmekten alıkoyarak cezalandırması da ihtimalden uzak değildir," diyerek cevap vermiştir.²⁸⁵

Nevevî (ö. 676/1277) de Hz. Peygamber'in gelecekte görülmesi ile ilgili üç görüş olduğunu ifade etmiştir. Birincisi, bundan maksat kendi döneminde yaşayanlardır. Bunlardan O'nu (s.a.v.) rüyasında görüp hicret edememiş olanlara Allah (cc.) hicret etmeyi nasip edecek ve Nebi'yi (s.a.v.) uyanikken görecektir. İkincisi, bu rüyanın doğru çıktığını kişi ahiret yurdunda uyanikken görecektir. Çünkü O'nu (s.a.v.) dünyada gören ve görmeyen herkes, ahirette görecektir. Üçüncüsü, ahirette O'nu rüyada görene özel bir şekilde, yakın olmak, şefaatine nail olmak ve buna benzer şeylerle Nebi (s.a.v.) görmektir.²⁸⁶

Azimabadî (ö. 1273/1857) ise bu hadiste, rüyayı gören için Müslüman olarak öleceğine dair bir müjde olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁷

Bazı şarihlerin Hz. Peygamber'in ahirette görüleceği ile ilgili yorumları rüyayı görenin mümin olarak öleceği ve cennetlik olacağı varsayımına

²⁸⁴ İbn Battâl, **a.g.e.**, IX, 527.

²⁸⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 385.

²⁸⁶ Nevevî, **Şerhu Sahîh'i Müslim**, XV, 26-27.

²⁸⁷ el-Azimabadî, **Avnu'l Ma'bud Şerhu Suneni Ebi Dâvud**, XIII, 366.

dayanmaktadır. Kanaatimize göre bu düşünce insanın imtihan için yaratıldığını ve ölünceye kadar imtihana tabi olduğunu ifade eden Kur'an ayetlerine aykırıdır.²⁸⁸ Kur'an'a göre kişiye cenneti kazandıracak şey Hz. Peygamber'i gerçek hayatta veya rüyada görmek değil, O'nun Allah (cc.) katından getirdiği hidayete tabi olmaktır. Dolayısıyla yapılan bu açıklamaları isabetli yorumlar olarak değerlendirmek pek mümkün gözükmemektedir. İbn Battâl ve benzerlerinin, bu rüya uyanırken gerçekleşecektir, şeklindeki yorumu ise makul gözükmele beraber, hadisin metninden böyle bir sonuç çıkarmak kanaatimizce mümkün gözükmemektedir.

Şarihlerin üzerinde durdukları bir diğer konu rüyada, Hz. Peygamber'in zatının mı yoksa misalinin mi görüldüğüdür. Ebubekir İbnu'l-Arabî'ye (ö. 543/1148) göre Nebi'yi (s.a.v.) gerçek sıfatları ile görenler O'nu gerçekten idrak etmiştir. Sıfatlarından farklı görenler ise misalini idrak etmişlerdir.²⁸⁹

İbn Hacer (ö. 852/1448), “Şüphesiz yer Nebi'yi (s.a.v.) yok etmez. Dolayısıyla O'nun zatını görmek gerçek olur, sıfatlarının ise misali görülmüş olur,” sözleriyle İbnu'l-Arabî'den farklı düşündüğünü ortaya koymaktadır.²⁹⁰ Kirmâni'nin (ö. 786/1384) de benzer bir görüşte olduğu ifade edilmiştir.²⁹¹

Kurtubî (ö. 671/1272) ise Nebi'nin (s.a.v.) zatının görüldüğü düşüncesine şu sözleriyle karşı çıkmıştır. “ Bazıları bu sözün zahiriyle anlaşılması gerektiğini ve onu rüyada görenin onun hakikatini gördüğünü, uyanırken ki görme gibi olduğunu, aralarında bir fark olmadığını ifade etmişlerdir. Bu aklın temel ilkeleriyle yanlış olduğu anlaşılan bir yorumdur. Böyle olabilmesi için onu görenin, onu sadece vefat ettiği haldeki durumuyla görmesi, iki kişinin aynı anda onu iki yerde görmemesi, hâlihazırda yaşıyor olması, kabrinden çıkıp çarşılarda dolaşması ve insanlarla karşılıklı konuşması gerekir. Bu sebeple de kabrinin tamamen boş olması, caiz olduğu üzere boş kabrinin yanında, gıyabında ona selam veriliyor olması ve gece

²⁸⁸ Kehf Suresi 18/7

²⁸⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 384.

²⁹⁰ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 383-389.

²⁹¹ Suyutî Ebû Abdurrahman b.Ebî Bekr, **Şerhu Süneni İbn Mace**, Kadîmî Kutubu Hane s. 279.(şamile)

gündüz kabrinin dışında görülüyor olması gerekir. Bu sözler cahilliktir. Azıcık akıllı olan birisi bunları söylemez.”²⁹²

Tuhfetu'l-Ahvezî'de bir gruba dayandırılarak konuyla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir. “Nebi'yi (s.a.v.) rüyada gören onun hakikatini idrak etmiştir. Buna engel bir durum yoktur, akıl da bunu reddetmez. Nebi'nin (s.a.v.) iki yerde görülmesi ve farklı şekillerde görülmesi, onun üzerinde bulunduğu sıfatlarla görülmesine aykırı olduğu ifadesi yanlıştır. Rüyada Nebi'yi (s.a.v.) gören O'nu idrak etmiştir. Ancak O'nu farklı şekillerde ve yerde görme kısmı ise hayalden ibarettir. Bir varlığı idrak etmek için onun gözle görülmesi, yakında olması, mezarın içinde veya dışında olması şart değildir. İdrak için şart olan onun mevcut olmasıdır. Kaldı ki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cesedinin yok olacağına dair bir delil yoktur. Aksine cesedinin çürümediğine işaret eden hadisler gelmiştir.”²⁹³

Gazzâlî (ö. 555/1111) de Hz. Peygamber'in bedeninin değil misalinin görüldüğü kanaatindedir. Ona göre Hz. Peygamber'in kutsal ruhu, bu misal aracılığıyla rüyasına girdiği kimselere hakkı içeren mesajlar iletmektedir.²⁹⁴

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere şarihlerin bir kısmı rüyada Hz. Peygamber'in misalinin görüldüğünü ifade ederken bir kısmı da zatının görüldüğünü ifade etmektedirler. Özellikle Hz. Peygamber'in zatının görüldüğünü iddia edenler, görüşlerini Hz. peygamber'in cesedinin çürümediği ve sağ olduğu varsayımına dayandırmaktadırlar. Oysa konu ile ilgili yapılan çalışmalar, Hz. Peygamber'in cesedinin çürümediği, sağ olduğu ve insanlarla iletişime geçtiği şeklindeki yaklaşımların doğru olmadığını ve buna işaret eden hadislerin de Kur'an ayetlerine aykırı olduğu için sahih kabul edilemeyeceğini ortaya koymaktadır.²⁹⁵

Konumuzu oluşturan hadislerin şerhinde üzerinde durulan bir diğer konu Hz. Peygamber'in bizzat görüldüğü iddiasıyla onu görenlerin sahabi olabilecekleri ile ilgili yorumlardır.

²⁹² İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 384.

²⁹³ el-Mubârekfûrî, **a.g.e.**, VI, 555.

²⁹⁴ Suyutî, **Şerhu Süneni İbn Mace**, s. 279.(şamile)

²⁹⁵ M. Said Hatiboğlu, “Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C. No. 1, s. 10; H. Musa Bağcı, “Hz. Peygamber'i Beşer Üstü Gösteren Bazı Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. No. 1, s. 315-316.

Muhyiddin İbnu'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) göre onu rüyada görenler, sahabi olurlar.²⁹⁶ Suyuti (ö. 911/1505) ise her ne kadar Hz. Peygamber'in hayatta olduğunu, onunla rüyada ve yakaza halinde görüşülebileceğini iddia etse de bu kişilerin sahabi olacağı iddiasını kabul etmemekte ve sahabiliği Hz. Peygamber'in hayatta olduğu zamanla sınırlandırmaktadır.²⁹⁷

İbn Hacer de konu ile ilgili bazı salih insanların görüşlerinden bahsetmektedir. Onlar, Nebi'yi (s.a.v.) rüyada gördüklerini, ardından onu uyanık halde gördüklerini ve Ona korktukları bazı durumları sorup, kurtuluş yolunu öğrendiklerini, sonucun da Hz. Peygamber'in haber verdiği gibi gerçekleştiğini iddia etmişlerdir. İbn Hacer onların bu iddialarını “ Bu sıkıntılı bir iddiadır. Şayet bu durum zahiriyle kabul edilirse bunların sahabi kabul edilmeleri ve sahabi olma yolunun kıyamete kadar açık olması gerekir. Oysa birçok kişi, Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş, ancak onlardan hiçbiri O'nu uyanıkken de gördüğünü söylememiştir. Bu da bu iddianın doğru olmadığını göstermektedir” diyerek eleştirmekte ve Kurtubî'nin de bu tür bir iddiaya şiddetle karşı çıktığını ifade etmektedir.²⁹⁸ Suyutî ise bu olayı birçok kimsenin yaşadığını, bunun evliyaların kerameti kapsamında olduğunu ve inkâr edilemeyeceğini dile getirmektedir.²⁹⁹

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Peygamber vefat ettiği için O'nun zatını ne rüyada ne de uyanıkken görmek mümkün değildir. Bu sebeple rüya yoluyla sahabi olma anlayışını nefy eden İbn Hacer ve Kurtubî'nin yaklaşımlarının doğru olduğunu ifade edebiliriz.

Şerhlerde, incelenen hadislerle ilgili üzerinde durulan bir konu da bu tür rüyaların hangi durumlarda hakikat, hangi durumlarda *adğasu ahlam* veya tabire ihtiyacı olan rüyalar olduğudur.

Aynî (ö. 855/ 1451), Umdetu'l-Kari'sinde Ebû Abdullah ve İbn Sîrîn'den Hz. Peygamber'in kendi nitelikleriyle görülmesinin şart olduğu rivayetini zikretmiştir.

²⁹⁶ İbnu'l-Arabî, **Futuhâtu'l-Mekkiyye**, el-Matbaatu'l-Âmire, Kahire 1293, III, 63-66.

²⁹⁷ Suyutî, **Tedrîbu'r-Râvî**, Thk. Târik Avdullah Muhammed, Riyad 2003, II, 228-229. Krş. Hatice Dülber, “**Rüyada Hadis Rivayeti ve Hz. Peygamberi Rüyada Görmenin Dini Değeri**” (Yüksek Lisans Tezi, AÜSB, Ankara 1997), s. 64.

²⁹⁸ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 385.

²⁹⁹ Suyutî, **Tedrîbu'r-Râvî**, II, 242.

Aynî'ye göre, Peygamber'in rüyada görülmesi gerçektir, inkâr edilemez. Adğasu ahlam (karmakarışık rüya) değildir. Şeytan'ın hilelerinden de değildir. "fekad rae'l-hakka" rivayetinin de bu anlamı teyid ettiğini ifade etmektedir.³⁰⁰

Ebubekir İbnu't-Tîbî ve bir grup ise bu hadis ile ilgili şöyle demektedir: "O'nun (s.a.v.) farklı vasıflarda görülmesi rüyayı batıl ve karmakarışık rüya yapmaz. Aksine farklı vasıflarda görülse de gerçektir, Şeytan'dan değil Allah katındandır."³⁰¹

Kadı İyaz'a göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken bilinen sıfatları ile görülürse bu rüyada gerçekten Hz. Peygamber (s.a.v.) görülmüş olur. Ancak farklı sıfatlarla görülürse bu te'vil edilmesi gereken bir rüya olur.³⁰²

Şeyhu'l-Müceddid İmam Rabbani (ö. 1024/1615), Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ancak kabrindeki şekliyle görülmesi durumunda bu rüyanın gerçek olacağını ifade ettiğini, rivayet etmiştir. Buna karşı bazıları da hangi surette görülürse görülsün Hz. Peygamber'in (s.a.v.) görülmüş olacağını, çünkü şeytanın hiçbir şekilde onun suretine giremeyeceğini ifade etmişlerdir.³⁰³

Kadı İyaz'ın görüşünü aktaran Nevevi, görüşünün yanlış olduğunu ifade ederek doğrusunun bilinen sıfatlarıyla da olsa farklı sıfatlarla da olsa Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hakikatinin görülmüş olması olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁴

Bu konuyla ilgili yapılan yorumlarda dikkatimizi çeken durum şarihlerin hiçbir delile dayanmadan birbirine zıt fikirler ortaya koymalarıdır. Bunun sebebi hadisleri sahih kabul etmeleridir, diye düşünüyoruz. Dolayısıyla şarihlerimiz "Bu konuda peygamberimizden bize bir haber ulaşmamıştır. O haber vermeden bizim bir yorum yapmamız mümkün değildir" demiş olsalardı, kanaatimizce daha sağlıklı bir yaklaşım sergilemiş olurlardı.

³⁰⁰ Aynî, **a.g.e.**, XXIV, 210.

³⁰¹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 384.

³⁰² el-Mubârekfûrî, **a.g.e.**, VI, 555.

³⁰³ Suyutî, **Şerhu Süneni İbn Mace**, s. 279.(şamile)

³⁰⁴ Nevevî, **Şerhu Sahîh'i Müslim**, XV, 25.

Şerhlerde işlenen konulardan biri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyada, şeriata aykırı bir şey emretmesi durumunda ne yapılacağıdır.

Nevevi, Müslim'in şerhinde Kadı İyaz'tan rüyayla şer'i bir hükmün sabit olup olmayacağı konusu ile ilgili şu sözlerini nakletmektedir: "Rüyayla ne şer'i bir hüküm sabit olur ne de şer'i bir hüküm iptal olur. Âlimler, rivayeti ve şahadeti kabul edileceklerde uyanık olması, gafil olmaması, zayıf hâfızalı olmaması ve çok hata yapan olmaması özelliklerine sahip olması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Uyuyan kimse ise bu özelliklere sahip değildir. Bu sebeple uyuyanın rüyasıyla âlimlerin verdiği hükümlere aykırı düşen hükümler sabit olmaz. Ancak Nebi (s.a.v.) kendisine rüyada mendub bir şeyi emretmişse, bir kötülüğü yasaklamışsa veya onu iyiliğe yönlendirmişse bunu uygulaması gerektiği konusunda bir ihtilaf yoktur."³⁰⁵

Suyutî, *Şerhu Süneni İbn Mace*'de, rüyada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir kişiye şeriata aykırı bir şey etmesi durumunda bununla amel edilmeyeceği ve tabir ettirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁶

el-Mâzerî de, kişi rüyada Hz. Peygamber'i (s.a.v.), öldürülmesi haram olan birinin öldürmesini emrederken görürse bu gördüğünün Hz. Peygamber değil, bir hayal olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁷

Bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere şarihler, rüyada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriata aykırı bir şey emretmesi durumunda buna uyulmaması gerektiği kanaatindedirler. Bu hükümlerini de rüya görenin uykuda olmasından dolayı zabtının tam olmamasına bağlamışlardır. Zabıtın olmaması sadece şer'i konularla ilgili rüyalarda değil diğer konularla ilgili rüyalarda da sözkonusudur. Şayet şarihler bu sebeple Hz. Peygamber'in görüldüğü rüyaların diğer rüyalar gibi hiçbir bağlayıcılığı olmadığını ifade etselerdi daha tutarlı bir yaklaşım sergilemiş olurlardı. Aslında bunu demek istiyorlar ancak rivayetlerin etkisinde kaldıkları için çelişkiye düşmekten de kurtulamıyorlar.

³⁰⁵ Nevevî, *Şerhu Sahîh'i Müslim*, I, 115.

³⁰⁶ Suyutî, *Şerhu Süneni İbn Mace*, s. 278.(şamile)

³⁰⁷ el-Mubârekfûrî, *a.g.e.*, VI, 555.

Şerhlerde aynı şekilde Nebi'nin (s.a.v.) görülmesinin tabirinin ne olacağı konusu üzerinde de durulmuştur.

Aynî, konuyla ilgili Hz. Ali'den rivayet edilen bir habere yer vermiştir. Buna göre şayet Nebi (s.a.v.) güzel bir şekilde görülürse, bu, toprağın bereketine, yağmurlara, çok rahmete, mücahitlerin zaferine, kâfirlerin yıkıma uğrayacağına ve Müslümanların onlara galip geleceklerine, aynı zamanda dini anlayışın sağlamlığına, şayet kötü bir şekilde görülürse bunun da fitnelerin ve bid'atlerin ortaya çıkacağına işaret olduğu ifade edilmiştir.³⁰⁸ Ancak Aynî'nin senedini zikretmediği bu rivayet ile ilgili yaptığımız araştırmada, bu haberin hadis kaynaklarında yer almadığı görülmüştür.

Ebu Bekir İbnu'l-Arabi de Hz. Peygamber'in (s.a.v.), sıfatlarından farklı şekillerde görülmesi durumunda tabir edilmesi gereken bir rüya olduğunu ifade ederken örnek vererek diyor ki: “Şayet kişi Hz. Peygamber'i kendisine doğru geliyor görürse bu rüyayı gören için hayre delalet eder. Şayet tersini görürse bu da şerre delalet eder.”³⁰⁹

Şerhlerde üzerinde durulan konulardan biri de şeytanın niçin Hz. Peygamber'in suretine giremediği meselesidir. Kadı İyaz konuyla ilgili bazı âlimlerin şöyle dediklerini nakletmiştir. “Allahu Teâla nasıl peygamberlere mucizeler vererek onların elleriyle olağanüstülükler gerçekleştirmişse, şeytanı, hayatta iken Nebi'nin (s.a.v.) suretine girmekten engellemişse, ki böyle bir şey olsaydı hak ile batıl birbirine karışacak bu şekillere girme sebebiyle kendisiyle gelen vahiy konusunda emin olunamayacaktı, aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyada görülmesini doğru ve gerçek kıldı. Şeytanın O'nun adına rüyada yalan söylemesini engellemek için kendisini O'nun suretine girmekten men etti. Bu şekilde onu, vesvesesini ve hilesini ortadan kaldırmış oldu.”³¹⁰

Kadı İyaz'ın naklettiği bu açıklamaların, şeytanın gerçek hayatta insanların suretine girebileceği ancak Hz. Peygamber'in suretine girebilmekten engellendiği

³⁰⁸ Aynî, **a.g.e.**, XXIV, 210-213.

³⁰⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 384.

³¹⁰ el-Mubârekfûrî, **a.g.e.**, VI, 556.

düşüncesine dayandığı anlaşılmaktadır. Kanaatimizce bu yanlıştır. Şeytan ne Hz. Peygamber (s.a.v.) ne de başkasının suretine giremez. Kur'an'ın ifadesiyle o ve kabilesi bizi kendisini göremediğimiz yerden görmektedir.³¹¹ Şeytanın insanı yoldan çıkarmak için yapabileceği ancak vesvese vermektir.

Genel anlamda Şerhlerde geçen açıklamalara bakıldığında hadisin her bir farklı şeklinin nasıl anlaşılacağı üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu farklı rivayetlerin arasını birleştirmek mümkün olmadığı halde bu çelişkinin nasıl çözüleceği üzerinde durulmamış, şu rivayet olursa böyle olur şu rivayet olursa yorumu şudur şeklinde açıklamalar getirilmiştir. Şerhlerde verilen bilgilere bakıldığında bazı gruplar bu hadisi, rüyada Nebi (s.a.v.)'den bilgi alınabileceği şeklinde yorumlamış, diğer grup ise bunu ya şiddetle reddetmiş veya şeriata aykırı olmamakla sınırlandırmışlardır. Bu ikinci grup hadisi daha çok rüyanın hak olduğu, rüyada görülenin gerçekleşeceği ve Allah'tan gelen bir rüya olduğu şeklinde anlamışlardır. "İleride beni görecektir" şeklindeki ifadeyi de onun ahirette görüleceği şeklinde yorumlamışlardır.

Bunun yanı sıra şârihlerin yaptıkları açıklamalara bakıldığında, hadislerin lafızlarının delalet etmediği açıklamalarda buldukları görülmektedir. Akıl yürütme ile yorum yapılamayacak böyle bir konuda, ciddi hiçbir delile dayanmadan birbiriyle çelişkili birçok yoruma eserlerinde yer vermişlerdir. Dikkati çeken bir diğer husus ise, ne hadis metinlerinde ne de şerhlerde bu hadisin sebebi vurudu hakkında herhangi bir bilgi yer almamasıdır. Bu kadar çok tarikle gelen bir hadiste Hz. Peygamber'in bu sözü nerede hangi münasebetle söylediği hakkında herhangi bir açıklama olmaması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

2.7. HADİSLERİN İSLAMİ İLİMLERDEKİ KULLANIMI

Bu bölümde tezimizin konusunu teşkil eden hadislerin islam kültüründeki yerini belirleyebilmek için İslamî ilimlerde nerelerde ve hangi kapsamda kullanıldığını ortaya koymaya çalışacağız.

³¹¹ Araf Suresi, 7/27.

Yaptığımız incelemede ilgili hadislerin Kelam, Fıkıh ve özellikle Tasavvuf ilminde yer bulduğunu görüyoruz. Bu disiplinlerin hadisler konusundaki bakış açılarının ciddi anlamda birbirlerinden farklı olduğunu söylemekte yarar vardır. Söz konusu ilimlerde hadisler genelde rüyanın bir bilgi kaynağı olup-olmadığı ve bağlayıcılığı yönüyle ele alınıp değerlendirilmişlerdir.

2.7.1. Kelam İlminde Hadisin Değerlendirilişi

Kelâm âlimleri rüyayı Allah Teâlâ'nın rüyada görülüp görülemeyeceği ve rüyanın bilgi kaynağı olup olmadığı yönünden tartışmışlardır. “Beni rüyasında gören gerçekten görmüş demektir, çünkü şeytan benim sûretime giremez” hadisi sebebiyle Hz. Peygamber'in rüyada görülebileceği görüşü genelde olumlu karşılanmıştır. Kelâm âlimlerinin umumi kanaatine göre rüya kesin bilgi vastası değildir; dolayısıyla rüyada Resûl-i Ekrem'i görerek ondan tâlimat aldığını söyleyenlere itibar edilmez. Hz. Peygamber, “Uyanıncaya kadar uyuyan kişiden kalem kaldırıldı”³¹² buyurmuştur. Buna göre mükellef olmayan bir kişinin uykusunda gördükleriyle nasıl amel edilebilir?”³¹³ şeklindeki değerlendirmelerle bunun mümkün olamayacağını ifade etmek istemişlerdir.

Ehl-i sünnet kelamcıları bilgi edinme yollarını üçe ayırmaktadır: a) Duyular: İşitme, görme, koklama, tatma ve dokunma olmak üzere beştir. b) Doğru haber: Bu da iki kısma ayrılmaktadır: Mutevatir haber. Peygamberlerin gösterdiği mucize ile doğruluğu teyid olunmuş haber: Bu da istidlal yoluyla da olsa kesin ilim ifade eder. c) Aklî tefekkür. Bu iki çeşittir: Zorunlu (bedîhî) bilgi. Düşünmeden, ilk bakışta meydana gelen bilgidir. Her küllün kendi parçasından meydana geldiğini bilmemiz gibi. İstidlâlî bilgi. Düşünme türlerinden birine ihtiyaç gösteren bilgidir; dumarı gördüğümüz zaman (buna sebep olan bir) ateşin mevcudiyetine intikal edişimiz gibi.³¹⁴ Kelâmcılar bunun dışında ilhâm, rüya gibi bilgi edinme yollarından genellikle söz etmemişlerdir.

³¹² İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, X, 202-203.

³¹³ İlyas Çelebi, “Rüya”, **DİA.**, XXXV, 307.

³¹⁴ Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmi**, Damla Yay., İstanbul 1985, s. 70-79.

Genellikle mutasavvıflar sadık rüyayı ilhamın bir çeşidi olarak değerlendirmişler, ilhamın bazen uyanıklıkta çok kere de rüyada geldiğini ifade etmişlerdir.³¹⁵

İlhamın durumuna gelince, ilhamın dini konularda bilgi kaynağı olmayacağını söyleyen ilk sünî kelamcı İmam Maturidî'dir (ö. 333/944).³¹⁶ Ona göre ilham, bilgi sahasında kaos ve fikir ayrılıkları yaratır. Gerçek bilgiye ulaşmayı imkânsızlaştırır. Bütün çabaların sonunda, onunla ilgili ortak bir değerlendirme standardı ve anlaşma için müşterek bir zemin bulunmadığından, ilham, insanlığı parçalanmaya ve yıkıma götürmekten sorumludur.³¹⁷ Şüphesiz bu değerlendirmeler rüyalar için de geçerlidir.

İslâm kelâmcılarından Habbâzî (ö. 691/1292) bilgi vasıtalarının üç olması konusunda şöyle bir çıkarımda bulunmuştur: “Bilgi vasıtalarının üç olması, ilhâmın bilgi kaynağı olmadığını gösterir. Zira herkes kendi görüşünün hak, karşı görüşün ise batıl olduğu hususunda ilhama mahzar olduğunu ileri sürecektir. Bu durumda birbirine zıt dahi olsa her iddianın doğru kabul edilmesi gerekecektir. Birbirine zıt ilhâmlardan hangisinin diğerine tercih edilmesi gerektiğine sonunda başka delil aranıp bulunarak karar verilecektir. Bu da o konudaki bilgi kaynağının ilhâm değil, o delil olduğunu göstermektedir,” demektedir.³¹⁸ Bu durumda Habbâzî'ye göre bilgi vasıtalarının üç olması rüyanın da bilgi kaynağı olmadığını gösterir, diyebiliriz.

İmâm-ı Gazzâlî, İmâm-ı Râzî (ö. 606/1209) ve Âmidî (ö. 631/1233) gibi büyük kelâm bilginleri, keşf ve ilhâm yoluyla yakîn ifade eden ilmin hâsıl olabileceğini kabul etmişlerse de; “İlhâmı evhâmdan ayıracak kudrete sahip olmayı ve Kitâb ile Sünnete muhâlif olmamasını şart koşmuşlardır. Kelâm bilginlerinin çoğunluğuna göre ise ilhâm, ilhâmın vâki olduğu kimseler için delil olabilirse de,

³¹⁵ Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, DİB. Yay., Ankara 1981, s. 232.

³¹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İlham”, **DİA**, XXII, 98-99.

³¹⁷ Enbiya Yıldırım, “Beyhaki ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** C. No. 5, s 1. (Ebû Mansûr Muhammed el-Mâturîdî, **Kitâbu't-Tevhîd**, Fethullah Huleyf, İstanbul 1979, s. 4-10'dan naklen)

³¹⁸ Adil Bebek, **Habbâzî Kelâmî Görüşleri ve el-Hâdi Adlı Eseri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 2006, s. 26.

başkaları için delil sayılabilecek bir ilim değildir. Bu sebeple ilhâm ilmin sebeplerinden sayılmamıştır.³¹⁹

Şah Veliyyullah (ö. 1176/1762) gibi bazı âlimler de bilgiyi elde etme yolları konusunda farklı görüşlere sahiptir. Şah Veliyyullah'a göre gaybî bilgi; görmek, mukaddimleri düzene koymak, sezgi, rüyâ, nefsine tamamen zıt görmediği şeylerden ilhâm almak gibi yollarla veya zâtî ilimle yani bilen başka birinden almadığı, elde edilmesi için küfre girmediği, zâtının gereği olan ilimle, elde edilir.³²⁰

İlhâm, tasavvufta bilgi yollarından biridir. Bilginin niteliğine göre, onu elde etme yolları ve yöntemleri farklılık gösterir. Bilgiyi mümkün olan tek bir yönteme indirgemek, bizzat bilginin kendisini sınırlamak demektir. Bazı seçkin ruhlar, ilhâm yoluyla bilgiye ulaşabilirler ve bu bilgileri kesinlik de ifade edebilir. Şu var ki, kelâmcıların üzerinde durdukları nokta önemlidir. O da, bir bilgi ne kadar kesin olursa olsun, eğer kişisel ilhamla elde edilmişse, bu sadece sahibini bağlar, diğerleri bununla amel etmek durumunda değildirler, ayrıca bu bilgi Kurân'ın genel ve açık hükümlerine aykırı olamaz. Bu özelliği dolayısıyla ilham; akıl, duyular ve sâdik haberle gelen bilgiler seviyesinde tutulamaz.³²¹

Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi kelâmcılar, Hz. Peygamber'in rüyada görülebileceğini kabul etmekle beraber bu rüyadan elde edilecek bilginin ancak rüyayı gören için bir anlamı olabileceğini ve herkesi bağlayan kesin bilgi olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmişlerdir.

2.7.2. Fıkıh İlminde Hadisin Değerlendirilişi

İslamda asıl olan kişinin uyanıklık hali, aklını kullanması ve nasların objektif kriterleridir. Nitekim Allah Rasulü (s.a.v.) bir kişinin sorumluluğunun olmadığı üç alandan birisi olarak, "Uyanıncaya kadar uyuyandan"³²² ifadesini kullanmıştır. Zira uyku anında kişinin bilinci açık olmadığı gibi, o anda kendine arz edilenin netliği de müsellemler değildir. Bu sebeple doğruluğu konusunda sürekli bir tartışma imkânı

³¹⁹ Ali Arslan Aydın, **İslâm İnançları ve Felsefesi**, DİB. yay., Ankara 1964, s. 130.

³²⁰ Şah Veliyyullah Dıhlevî, **Huccetullahu'l-Bâliğa**, I, 222.

³²¹ Ali Bulaç, **Bilgi Neyi Bilmektir?**, Bakış Yayınları, İstanbul 2003, s. 56.

³²² et-Tayâlisî, **a.g.e.**, III, 17.

bulunan rüyanın, delil sayılması objektif ölçü kabul edilemez. İslamın emirleri uykudaki şahısları mükellef kılmadığı gibi, uyku halinde alınan bilgiler de şer'i kriterlerle değerlendirilmek zorundadır. Bu açıdan kişi rüyasında, farz-ı muhal bazı büyük zevatı görse ve onlardan bazı temel İslami kaidelere aykırı olan emirler alsa, buna uyamaz. Mesela üzerine hac farz olan bir şahıs, şeyhini rüyada görse ve ondan haccı bir yıl erteleme emri alsa, hem haccı geciktirdiğinden dolayı mesul olur, hem de gelecek seneye yetişemeyip ölse, huzuru ilahide hac yapmamanın cezasını çeker. Hiçbir zaman da kendini gördüğü rüya ile mazur konumuna getiremez. İslam dini içinde temel naslar çerçevesinde "Rüyalar ile amel edilir veya edilmez" şeklinde net bir prensip konmamıştır. Fakat rüyaların şeytani olabilmesi, psikolojik duruma göre görülebilmesi, net hatırlanamaması, hatta sübjektif olması sebebiyle itibara alınmaması öne çıkmaktadır. Mesela rüya sahibi bir kadı (hâkim) olsa ve mahkemede rüya ile karar verse, yanlış yapmış olur. Zira objektif olmayan bir delile sarılmış ve başkalarını buna uymaya zorlamıştır.³²³ Belki de rüya perdesi altında yalan söylemiştir. Dolayısıyla net ve sabit olan mansus ahkâmın böyle bir delille tevîl, tefsir ve iptaline gidilemez.³²⁴

Şevkânî (ö. 1250/1834), rüyasında Hz. Peygamber'i görenin rüyası gerçek bile olsa, bununla şer'î bir hükmün sâbit olmayacağı ve uyku halinde olan kişinin hıfzı olmaması sebebiyle rivâyete ehil kabul edilemeyeceği kanaatindedir. Şevkânî, konu ile ilgili düşüncelerini şu cümlelerle açıklamıştır: Hiç şüphesiz Allah (c.c.) dinini "*Bugün size dininizi tamamladım*"³²⁵ âyetiyle kemâle erdirmiştir. Hz. Peygamber'in vefâtından sonra O'nu rüyasında görene söylediği bir sözün, yaptığı bir işin delil ve huccet olacağını gösteren bir delil bize ulaşmamıştır. Allah (c.c.), din olarak gönderdiği ilkeleri, Hz. Peygamber'in Sünnet ve yorumu ile mükemmelleştirdikten sonra O'nun ruhunu kabzetmiştir; böylece dini konusunda ümmetin hiçbir şeye ihtiyacı kalmamıştır. O'nun vefâtı ile şer'î hükümlerin tebliğ ve açıklaması için ihdâs edilen peygamberlik kurumu sona ermiştir. Bu durumda, uyku halindeki kişinin zabt yönünden sağlam olduğunu farzetsek bile, rüyasında Hz.

³²³ İsmail Köksal, "Rüyaların Fıkhi Boyutu", **Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Der.**, C. No. 13, s. 50. (Hitu, el-Veciz, s. 487'den naklen)

³²⁴ İsmail Köksal, "Rüyaların Fıkhi Boyutu", s. 50.

³²⁵ Maide Suresi 5/3.

Peygamber'den gördüğü fiil ve duyduğu sözün hem kendisi, hem de ümmetin diğer fertleri için delil olmayacağı anlaşılır.³²⁶

Taner Cücü'de rüya amel ilişkisi konusundaki makalesinde islam hukukçularının görüşleri başlığı altında konuyu açıklamak için şu örneği zikretmektedir. Ramazan ayının başlangıç ve sonunu (başladığı ilk gün ve bayram yapılacak son günü) tayin etmeyi, Rasulullah (s.a.v.) hilalin görülmesine bağlamıştır. Şöyle ki: "Hilali görmeden oruç tutmayın ve yine onu görmeden bozmayın (bayramı kutlamayın)"³²⁷ diyerek bu konudaki kesin hükmü belirtmiştir. Böylece, bir kimse Nebi'nin (s.a.v.), rüyasında "Yarın Ramazandır" dediğini görse, bu rüya ile amel edilmez. Kadı Iyaz ve bir kısım hukukçular, ise bu rüya ile amel edilir. Zira bu, Rasulullah'ın bir haberidir, amel etmek gerekir demişlerdir. Fakat icma ise ilk görüş üzerinde olup, "Rüya ile amel edilmez" kesin hükmüyle yukarıda zikrettiğimiz hadisi şerif'in manası doğrultusunda neticeye bağlanmıştır.³²⁸ Taner Cücü, verdiği bu örnekte Tuhfetü'l-Muhtac adlı esere dayanarak Kadı Iyaz'ın, bu tür rüyalarda alınan bilgilerle amel edilmesi gerektiği görüşünde olduğunu, ifade etmiştir. Ancak Tühfetü'l-Muhtac'ta ilgili bölümü incelediğimizde bunun bir yanlış anlamadan kaynaklandığı görülmüştür. Aksine bu eserde, Kadı Iyaz'ın bu tür rüyalarla amel edilmemesi gerektiği konusunda, icma olduğunu iddia ettiği ifade edilmektedir.³²⁹

Şâtıbî (ö. 790/1388) de "Görülen rüya bilinen şer'i delillere aykırı olmazsa, rüyanın sahibi için bir anlam ifade edebilir. Dolayısıyla isteyen kişi, İslâmî kaidelere ters olmamak kaydıyla gördüğü rüya ile amel edebilir. Hatta bu rüya onun imanını güçlendirip, yakinini arttırabilir."³³⁰ diyerek konu ile ilgili görüşlerini ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere fıkıhçılar ilgili hadisleri rüyada şerî bir hükmün sabit olup olamayacağı konusuyla bağlantılı olarak ele almış ve bu tür rüyalarla şerî bir hükmün sabit olamayacağını ifade etmişlerdir.

³²⁶ Muhammed b. Ali Şevkânî, **İrşâdu'l-Fuhûl**, Thk. Ebû Hafs Sâmî b. el-Arabî, Dâru'l-Fadîle, Riyad 2000, II, 1020-1021.

³²⁷ Müslim, 13 Savm 2, (418)

³²⁸ Taner Cücü , "Rüya amel ilişkisi", **Diyanet Der.**, C. No. 16, s. 98. Krş. Şihâbuddin Ahmed İbn Hacer el-Heytemî, **Tuhfet'ul-Muhtac**, Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, Mısır ts., III, 374.

³²⁹ İbn Hacer el-Heytemî, **a.g.e.**, III, 374.

³³⁰ Ebu İshak İbrahim b. Musa Şâtıbî, **el-Muvafakat**, Çev. Mehmet Erdoğan, İz yay. İstanbul 1990, IV, 77.

2.7.3. Tasavvuf İliminde Hadisin Kullanımı

Tasavvufta, ilgili hadisler Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ve ondan ilim alınması çerçevesinde ele alınmıştır. "Beni rüyada gören gerçekten görmüş sayılır" hadîsini delil olarak alan başta İbn Arabî gibi sûfiler, hadislerin rüya yoluyla Hz. Peygamber'den doğrudan doğruya alınabileceğine kail olmuşlardır. Mutasavvıfların rüyada Hz. Peygamber'in görülmesi ve bunu gerçekliğini benimsedikleri eserlerine alıp aktardıkları birçok rüyadan anlaşılmaktadır. Mutasavvıflara göre rüya da bilgi edinme yollarından biridir ve bizzat Hz. Peygamber'den rüyada hadis alınabilir veya tashih ettirilebilir. Meselâ Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) bu metoda şöyle bir açıklama getirir: Birtakım hadisçilerin zayıf bulduğu bazı kimseler vardır ki, onlar âhiret âlimlerinden ve marifet ehliendir. Bu insanların hadis ve haber rivâyetinde kendine has rivâyet metodları vardır. Bu kişiler rivâyetlerinde ona göre hareket ederler. Bu durumda hadisçiler bu tür rivâyetleri nakledenlerin aleyhinde bir delil değil, esasında bu tür rivâyetleri nakledenler hadisçiler aleyhinde delil olurlar. Çünkü bu rivâyet metodunu muhaddisler dışında hiç kimse zayıf kabul etmemiştir. Bundan dolayı hadis ehli bu rivâyeti yapanları kendi metodları dışında görmüştür.³³¹ Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), bu metodla rivâyet edilen hadislerden örnekler de vermektedir: Meselâ *Kûtu'l-Kulûb*'da Hızır'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledip tashih ettiği ve rüya kanalıyla da Hz. Peygamber'e tashih ettirilen bir haber senetli olarak zikredilmiştir.³³² Aynı şekilde, teşehhüd konusundaki farklı rivâyetlerden hangisinin alınacağı yine rüya yoluyla tespit edilmiştir. Sâlihlerden birisi, Nebî'yi (s.a.v.) rüyasında görmüş ve "Yâ Rasûlallah! Âlimler teşehhüd konusunda ihtilâf ettiler. Biz hangisini alalım?" demiş. Hz. Peygamber de: "İbn Ümmi Abd'in rivâyet etmiş olduğu teşehhüdü!" buyurmuştur.³³³

Tasavvufta önemli bir yeri olan İbn Arabî, rüyaları bilgi kaynağı olarak gören sûfilerin başında gelir. Onun rüya yoluyla gayba ait bir takım bilgiler öğrendiği, peygamberlerden seçkin bazı ruhlardan talimatlar aldığı, Resûlullah'ı (s.a.v.) rüyalarında görerek birçok müşkilini ona sorduğu, onunla devamlı şekilde manevi

³³¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, İlmü'l-Kulûb, Kahire, ts, I, 177.

³³² Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, I, 15-16.

³³³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, I, 210

bağlantılar kurduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.³³⁴ Örneğin onun başından geçen hâdiselerden biri şöyledir: İbn Arabî, bir gün Mekke'de Resûlullah (s.a.v.)'i rüyasında görür. Resûl-i Ekrem Kâbe'ye işaret ederek: "Ey bu evin sakinleri! Burada hangi vakitte olursa olsun namaz kılmayı, bu evi tavaf etmeyi, ister gece ister gündüz, hangi vakitte olursa olsun hiç kimseye yasak etmeyin" buyurur. İbn Arabî, bu haberi Nesâf'nin *Sünen*'inde rivayet olunan: "Ey Abd-i Menaf Oğulları! Bu evi tavaf etmeyi, orada gece veya gündüz hangi vakitte isterlerse namaz kılmayı kimseye yasaklamayın"³³⁵ hadisinin doğruladığını söylemektedir.³³⁶

İmam Sâğânî de (ö. 650/1252) *Meşâriku'l-Envâr* adlı eserinde Hz. Âişe'den rivâyet edilen ve "izâ vudie'l aşâu.." şeklinde başlayan hadisi rüya yoluyla âlî senetle naklettiğini söylemekte ve şöyle demektedir: "Ben bir müddet Rasûlullah'ı rüyada görmeyi ve mümkün olan en yüksek bir senetle kendisinden hadis rivâyet etmiş olmam için bu hadisin sıhhatini bizzat kendisine sormayı temenni etmişim. Bu düşüncem üzerinden seneler geçti. Nihayet 18 Zilkade 611'de cumartesi gecesi seher vakti rüyamda Rasûlullah'ı (s.a.v.) gördüm. Güya ben bir düzlükte idim ve akşam namazını kılıyordum. Rasûlullah da beraberinde birkaç kişi olduğu halde oturmuş akşam yemeği yiyordu. Beni de yemeğe çağırdı. Ben namazı kılıp sonra dâvete icâbet etmek istedim. Fakat Ebû Saîd b. el-Muallâ'ya olan sözünü hatırladım. Rasûlullah ona seslenmişti, o da namazda idi de tamamlayınca kadar icâbet edememişti. (Namazını tamamlayınca Rasûlullah (s.a.v.) ona): 'Allah, sizi dâvet ettiği zaman Allah ve Rasûlüne icâbet edin' buyurmadı mı?' demişti. Ben hemen Rasûlullah'a gittim, huzurunda oturdum da: 'Yâ Rasûlullah! İzâ vudie'l aşâu... (Akşam yemeği konulup namaz için de kamet getirildiği zaman ilk önce yemeğe başlayın) şeklinde başlayan hadis sahih midir?' diye sordum. 'Evet, sahihtir' buyurdu."³³⁷

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere mutasavvıflar ilgili hadisleri her dönemde rüya yoluyla Hz. Peygamber'le görüşülebileceği, O'ndan ilim alınabileceği

³³⁴ İbn Arabî, *Füsûsu'l-Hikem*, Çev. Nuri Gençosman, MEB yay. İstanbul 1992, s. 131, 295; *Fütuhatu'l-Mekkiye*, el-Matbaatu'l-Amira, Kahire, 1293, IV, 345-348.

³³⁵ Nesâf, *Sünenü'n-Nesâf bi şerhi's-Suyûtî*, 6 mevakit 41(I, 309); 24 menasik 137 (V, 245)

³³⁶ İbn Arabî, *Fütuhât*, II, 254.

³³⁷ Sâğânî, *Meşâriku'l-Envâr*, Çev. Enver Baytan, Enver Baytan Kitabevi, İstanbul 1971. s. 340-341.

şeklinde anlamaktadırlar. Ancak bu yöntem, hadisçilerin kabul etmedikleri bir yöntemdir.³³⁸ Cemaluddin el-Kâsımî (ö. 1332/1914) hadislerin ancak senetleriyle sabit olabileceğini, keşf ve ilham ile bu işin olamayacağını belirtmiştir.³³⁹ Mübârekfûrî de “Sıhhati bilinmeyen hadisın tashihi rüyada Hz. Peygamber’e sormak veya keşf yoluyla tespit edilemez. Bunun gibi hükümler rüyada Hz. Peygamber’e sormak suretiyle tespit olmaz. Dünyada hayatteyken söylediği sözlerle tespit olur. Çünkü hadis tashihi isnada dayanmaktadır,”³⁴⁰ sözleriyle bu konudaki görüşünü ortaya koymaktadır.

Rüya veya keşf yoluyla Hz. Peygamber’den hadis almak ve bu tür hadisler üzerine bir hüküm veya anlayış bina etmek son derece subjektif ve ispatlanması mümkün olmayan bir yaklaşımdır. Ayrıca bu tür bir yaklaşımın suistimallere ne kadar açık olduğu da ortadadır. Zira hadis olduğu söylenen bu tür sözlere dini bakımdan bir değer atfedilecek olursa, önüne gelenin her istediğini “Ben bunu keşf veya rüya yoluyla aldım,” diyerek Hz. Peygamber’e nispet etmesi önünde hiçbir engel kalmaz; İslama en yabancı düşünceler, en aykırı davranışlar kolaylıkla Hz. Peygamber’e yamanabilir. Bu bakımdan keşf, ilham veya rüya yoluyla hadis alınabileceğini söylemek salt bir iddia olmaktan öteye geçemez. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in vefatından sonra bu yollarla yeni bir hadis icad etmek mümkün değildir.³⁴¹

³³⁸ Mehmet Bilen, **Said Nursi ve Hadis**, Araştırma Yay., Ankara 2013, s. 103.

³³⁹ Bilen, **a.g.e.**, s. 103. Krş. Cemaluddin el-Kâsımî, **Kavâidu’t-Tahdîs**, Thk. Muhammed Behcet Baytâr, Dâru İhyai’l-Kutubi’l-Arabiyye, Kahire 1961, s. 184.

³⁴⁰ Bilen, **a.g.e.**, s. 103. Krş. el-Mubarekfûrî, **a.g.e.**, I, 309.

³⁴¹ Kırbaşoğlu, **İslam Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997, s. 109.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ile ilgili hadisleri sened ve metin yönüyle incelediğimiz bu çalışmamızda sonuç olarak şunlar söylenebilir.

İlgili hadislerin yer aldıkları ilk kaynak, hicri 153'te vefat etmiş olan Ma'mer b. Râşid'in *Cami* adlı eseridir. Bu eserde iki tabiinden mürsel olarak geldiği tespit edilen söz konusu hadislerin, ilk yazılı kaynaklarından olan İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı ile el-Humeydî ve İbnu'l-Ca'd'ın *Müsned*'lerinde ise yer almadığını görmüştür. Sonraki birçok kaynakta dokuz sahabiden nakledilen bu hadisin hiçbir versiyonunun, bu üç kaynakta yer almaması dikkati çeken bir tespit olmuştur. İnceleme konusu yapılan elli hadisin sadece onsekiz tanesinin senedinin sahih olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğerlerinin isnadlarının birçok problemi barındırdığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede üç farklı grupta incelediğimiz hadislerden Hz. Peygamber'in gelecekte görüleceğini ifade eden hadislerin senetlerinin sahih seviyesine ulaşamadıkları tespit edilmiştir. Geriye kalan iki gruptaki sahih hadislerden ulaşılan ortak metin, "Beni rüyada gören kesinlikle beni görmüştür. Muhakkak ki şeytan benim suretime giremez." şeklindeki metin olmuştur.

Konumuzu oluşturan hadisleri metin tenkidi prensiplerinden Kur'an-ı Kerim'e aykırı olmama prensibi açısından değerlendirdiğimizde Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ifade edilen durumu destekleyen herhangi bir ayet tespit edemedik. Aksine Şeytanın geniş bir etkinlik alanının olduğunu ve bunun Hz. Peygamber'e vahiy iletim sırasında, vahye vesvese karıştırmaya çalışmaya kadar uzandığını,

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde ifade edildiğini tespit ettik.³⁴² Etkinlik alanı vahye vesvese karıştırmaya kadar uzanan şeytanın bazı rüyalara tasalluttan men edilmesi kanaatimizce mümkün gözükmemektedir.

Konumuzu teşkil eden hadisleri sahih sünnete uygunluk prensibine göre değerlendirdiğimizde de bazı problemlerin olduğunu tespit ettik. Örneğin Hz. Peygamber'in, kendisinin rüyada görülmesinden ve bunun faziletinden hiç bahsetmemesi bunun yanında sahabilerin de Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu durumu, bir bilgi edinme yolu olarak benimseme bir yana, bu konudan hiç bahsetmemiş olmaları, bizi söz konusu hadislerin Hz. Peygamber'in ma'ruf sünnetine aykırı olduğu sonucuna götürmüştür.

Konumuzu teşkil eden hadislerin tarihi veriler tarafından da desteklenmediğini tespit ettik. Kanaatimize göre inceleme konusu yaptığımız hadisler, Hz. Peygamber'in rüya yoluyla iletişime geçebileceğini ifade etmektedir. Ancak tarihen sabit olan durum Hz. Peygamber'in ne hayattayken ne de vefatından sonraki bir asır içerisinde kimsenin Hz. Peygamber'den rüyasında bilgi aldığını ifade etmemiş olması ve böyle bir yöntemden bahsetmemiş olmasıdır. Hicri ikinci asırdan itibaren ise özellikle bazı mutasavvıfların, Müslümanların birbirleriyle savaşmaları, birbirlerini öldürmeleri konularında değilde nispeten daha önemsiz kabul edilebilecek, bazı hadislerin sıhhati gibi konularda Hz. Peygamber'den bilgi aldıklarını iddia etmeleri, üzerinde derin derin düşünülmesi gereken bir husustur!

Akla aykırılık da konuyla ilgili hadislerde tespit ettiğimiz bir durumdur. Konumuzu oluşturan hadislerde Hz. Peygamber'i görenin kesinlikle onu görmüş olacağı, şeytanın onun suretine giremeyeceği ifade edilmektedir ki kanaatimizce ilgili bölümde ifade ettiğimiz sebeplerden dolayı görülenin Hz. Peygamber olduğundan emin olunamayacağı için hadisin içeriği anlamsızlaşmaktadır. Bu durumda Hadisin içeriği kendi içinde çelişkili ve akla aykırı bir rivayet konumuna düşmektedir.

³⁴² Hacc Suresi 22/52.

Şerhlerde ise hadisin farklı ve çelişen lafızlarının nasıl birleştirileceği üzerinde durulmamış, her bir lafza göre farklı yorumlar yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bazı şârihlerde bu durumu Hz. Peygamber'in gaybtan haber vermesi olarak yorumlamışlardır. Gördüğümüz kadarıyla şerhlerde bu hadis metin yönüyle herhangi bir tenkide uğramamış, Kur'an'a uygunluk yönünden herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Aksine, akla dayalı yorumlar yapılarak, hakla batılın karışmaması için şeytanın hayattayken Hz. Peygamber'in şekline giremediği gibi rüyada da onun şekline giremeyeceği ifade edilmiştir. Ancak Şeytan'ın cinlerden olduğu ve kimsenin şekline giremeyeceği, onun işlevinin sadece insanlara vesvese vermekten ibaret olduğu göz ardı edilmiştir. Nitekim Araf Suresinin 27. ayetinde buna işaret vardır. *"...Çünkü o (şeytan) ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmanızdır."*³⁴³Dolayısıyla şerhlerde verilen bilgilerin birbirleriyle çelişkili olmak bir yana, sağlam delillere dayanan ikna edici yorumlar da olmadığı görülmüştür.

Sonuç olarak ilk asırda hiçbir emaresini göremediğimiz bu hadislerin, senetleri sahih bile olsa, metni Kur'an'a, maruf sünnete ve tarihi verilere aykırı olduğunu düşündüğümüz için, sıhhatlerine ihtiyatla yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz.

³⁴³ Araf Suresi 7/27.

KAYNAKÇA

- ABDURREZZAK B. HEMMAM, es-San'ânî, **el-Musannef**, I-XI, Thk. Habibullah el-A'zamî, Mektebet'ul-İslâmî, Beyrut 1403.
- ADLER, Alfred, **İnsan Tabiatını Tanıma Sanatı**, çev. Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1995.
- AHMED B. HANBEL, **Müsned**, Thk Şuayb Arnaut ve diğerleri, I-XXXXV, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001.
- AKOT, Bülent, **“Rüya Tecrübesinin Psikolojik ve Dini Temelleri”**, (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2005.
- ALGÜL, Hüseyin, **İslam Tarihi**, I-IV, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997.
- AYDIN, Ali Arslan, **İslam İnançları ve Felsefesi**, DİB. yay., Ankara 1964.
- AYNÎ, Bedruddin, **Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi Buhârî**, I-XXV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- el-AZİMABADÎ, Muhammed Şemsu'l-Hakk, **Avnu'l Ma'bud Şerhu Suneni Ebi Dâvud**, I-XIV, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebet'us-Selefiyye, Medine 1968.
- el-BÂCÎ, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef, **et-Ta'dîl ve't-Tecrîh limen Harrece anhu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh**, I-III, Thk. Ahmed Lebzar, Fas 1991.

- BAĞCI, H. Musa, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.
- BAĞCI, H. Musa, “Hz. Peygamber’i Beşer Üstü Gösteren Bazı Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. No. 1, 299-319.
- el-BAĞDÂDÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb, **Târîhu Bağdâd**, I-XIV, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut ts.
- _____, **el-Kifâye fi İlmi’r-Rivâye**, Dâru’l-Kutubi’l-Arabî, Beyrut 1986.
- _____, **el-Câmî li Ahlaki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi’**, I-II, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- BAŞARAN, Serkan, “**Sünnette Rüya**”, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2003.
- BEBEK, Adil, **Habbâzî Kelâmî Görüşleri ve el-Hâdi Adlı Eseri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı yay., İstanbul 2006.
- BİLEN, Mehmet, **Said Nursi ve Hadis**, Araştırma Yay., Ankara 2013.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, **Sahîhu’l- Buhârî**, I-IX, Dâru Tûku’n-Necât, Beyrut 1422.
- _____, **et-Târîhu’l-Kebîr**, I-IX, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- BULAÇ, Ali, **Bilgi Neyi Bilmektir?**, Bakış Yayınları, İstanbul 2003.
- CANAN, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi**, Akçağ Yay., I-XVIII, İstanbul ts.
- COŞKUN, Selçuk, **Hadise Bütüncül Bakış**, İfav Yayınları, İstanbul 2011.
- CÜCÜ, Taner, “Rüya amel ilişkisi”, **Diyanet Der.**, C. No. 16, 93-100.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, **Hadis Edebiyatı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- ÇELEBİ, İlyas “Rüya” **DİA.**, XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008.

ÇORUH, Hakkı Şinasi, **Rüyâ Dünyamız**, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yay., İstanbul 1968.

ÇÖĞENLİ, M. Sadi, Ali Bayram, **Rüya Tabirleri Ansiklopedisi**, İstanbul 1993.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman, **es-Sünen**, I-II, Thk. Hüseyin Selim Esed, Daru'l-Muğnî, Riyad 1420.

DEE, Nerys, **Rüyâları Anlamak**, çev. Nilüfer Kavalalı, İlhan Yay., İstanbul 1997.

DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah, **Huccetullâhi'l-Bâliğa**, I-II, çev. Mehmet Erdoğan. İz Yayıncılık, İstanbul 1994.

DÜLBER, Hatice, “**Rüyada Hadis Rivayeti ve Hz. Peygamberi Rüyada Görmenin Dini Değeri**”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1997.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as, **es-Sünen**, Beytu'l-Efkâri'd-Duveliyye, Umman 1999.

EBÛ TÂLİB, el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, I-II, Ilmu'l-Kulûb, Kahire ts.

ERSEVİM, İsmail, **Freud ve Psikanalizin Temel İlkeleri**, Assos Yay., İstanbul 2002.

EVGİNER, Nilüfer, “**Psikolojik ve Dini Bir Fenomen Olarak Rüya**”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2010.

eI-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, I-IV, el-Heyetu'l-Mısıriyyetu'l-Âmme, Mısır 1980.

FREUD, Sigmund, **Rüyalar ve Yanılgılar Psikolojisi**, çev. Ali Seden, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1978.

FROMM, Erich, **Rüyalar Masallar ve Mitoslar**, çev. Aydın Arıtan-Kaan Ökten, Arıtan Yay., İstanbul 1990.

GÜNAY, Umay, **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

GÜROL, Ender, **Jung**, Cem Yay., İstanbul 1977.

HATIPOĞLU, M. Said, “Peygamber’i Yanlış Yorumlama Tezahürleri”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C. No. 1, 5-11.

el-HUMEYDÎ, Ebû Bekir, **Müsned**, I-II, Thk. Habibu’r-Rahman el-A’zamî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut ts.

İBNİ ABDİLBERR, Yusuf b. Abdullah, **el-İstîâb fi Ma’rifet’il-Ashâb**, Thk. Adil Murşid, Daru’l-İ’lam, Amman 2002.

İBN ADİYY, Ebu Ahmed Abdillan, **el-Kâmil fi Du’afâi’r-Ricâl**, I-VII, Thk. Yahya Muhtar Gazzevî, Daru’l-Fikr, Beyrut 1988.

_____, **Esâmî men rave anhum Muhammed b. İsmail el-Buhârî min Meşâyihihî**, Thk. Âmir Hasen Sabrî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmî, Beyrut 2010.

İBN ARABÎ, Muhyiddin Muhammed b. Ali, **el-Futuhâtu’l-Mekkiye**, I-VIII, el-Matbaatu’l-Âmire, Kahire 1293.

_____, **Fusûsu’l-Hikem**, çev. Nuri Gençosman, MEB yay. İstanbul 1992.

İBN BATTÂL, Ebu’l-Hasen Ali b. Halef, **Şerhu Sahihi Buhârî**, I-X, Thk. Ebu Temim Yâsir b. İbrahim, Mektebu’r-Rüşd, Riyad 2003.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebu Muhammed Abdirrahman, **el-Cerh ve’t-Ta’dîl**, I-IX, Daru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabi, Beyrut 1952.

İBNİ EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, **el-Musannef**, I-XXVI, Thk. Muhammed Avvâme, Daru’l-Kible, Cidde 2006.

İBN HACER, el-Askalanî, **Fethu’l-Bârî**, I-XIII, Thk. M. Fuad Abdulbâkî, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1379.

_____, **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, I-VIII, Thk., Ali Muhammed Bacâvî, Daru'l-Cîl, Beyrut 1412.

_____, **Takrîbu't-Tehzîb**, Thk., Muhammed Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Suriye 1986.

_____, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Thk. İbrahim Zeybek-Adil Murşid, I-IV, Muessesetu'r-Risâle, byy. 1995.

_____, **Lisânu'l-Mîzân**, I-VII, Mevsu'âtu'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

İBN HACER el-HEYTEMÎ, Şihâbuddin Ahmed, **Tuhfetu'l-Muhtâc**, I-X, Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır ts.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî el-Bustî, **es-Sikât**, I-IX, Thk. es-Seyyid Şerefuddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975.

_____, **el-Mecrûhîn**, I-III, Thk. Mahmud İbrahim Zayud, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1992.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid, **es-Sünen**, I-II, Thk. M. Fuad Abdulbâkî, Daru'l-Fikr, Beyrut ts.

İBN SA'D, Ebû Abdillah Muhammed, **et-Tabakâtu'l-Kubrâ**, I-X, Thk. Doktor Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanîbi, Kahire 2001.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlû'd-Din, **Lisânu'l-Arab**, I-XV, Beyrut ts.

İBN SÎRÎN, Ebu Bekir Muhammed b. Sîrîn, **Tefsîru'l-Ahlâm**, Beyrut 1983.

İBN ŞÂHÎN, Ebû Hafis Ömer b. Ahmed, **Târihu Esmâi's-Sikât (el-Mektebetu's-Şâmile)**, Thk. Subhî Sâmerî, Daru's-Selefiyye, Kuveyt 1984.

İBNU'L-CA'D, Ali b. Ubeyd el-Cevherî, **el-Müsned**, I-II, Thk. Abdu'l-Mehdî, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt 1985.

- İBNU'L-CEVZÎ, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferec, **ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn**, I-III, Thk., Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1406.
- İBNU'L- ESÎR, İzzuddîn, **Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe (el-Mektebetu's-Şâmîle)**, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989.
- el-İCLÎ, Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, **Ma'rifetu's-Sikât**, I-II, Thk. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, Mektebetu'd-Dâri'l-Medineti'l-Munevvera, Medine 1985.
- el-İSFEHÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb, **el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'an**, Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan ts.
- JUNG, Carl Gustav, **Din ve Psikoloji**, çev. Cengiz Şişman, İnsan Yay., İstanbul 1993.
- el-KÂSİMÎ, Cemaluddin, **Kavâidu't-Tahdîs**, Thk. Muhammed Behcet Baytâr, Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 2. Baskı, Kahire 1961.
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, **Alternatif Hadis Metodolojisi**, Otto yay., 4. Baskı, Ankara 2013.
- _____, **İslam Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu Yay., 3. Baskı, Ankara 1997.
- KÖKSAL, İsmail, "Rüyaların Fıkhi Boyutu", **Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Der. C.** No. 13, 35-54.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, DİB. Yay., Ankara 1981.
- KUŞEYRÎ, Ebu Kasım Abdulkerim b. Hevazin, **Kuşeyrî Risalesi**, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh yay., 3. Baskı, İstanbul 1991.
- el-LEKNEVÎ, Abdulhay, **el-Ecvibetu'l-Fâdıla li'l-Esileti'l-Aşarati'l-Kâmile**, Mektebetu'l- Matbûati'l-İslâmiyye, Halep 1964.

MÂLİK B. ENES, Ebu Abdillah, **el-Muvatta'** (Muhammed b. Hasan rivayeti), Thk. Takiyyuddin en-Nedvî, I-III, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1991.

_____, **el-Muvatta'** (Yahya el-Leysî rivayeti), Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, I-II, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1997.

eI-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed, **Kitâbu't-Tevhîd**, Fethullah Huleyf, İstanbul 1979.

eI-MÎZZÎ, Yûsuf b. ez-Zekî Abdirrahman, **Tehzîbu'l-Kemâl**, I-XXXV, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980.

eI-MUBÂREKFÛRÎ, Abdurrahman b. Abdurrahim, **Tuhfetu'l-Ahvezî**, I-X, Thk. Abdulvahhab Abdullatif, Dâru'l-Fikr, byy. ts.

MÛSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, **Sahîhu Müslim**, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad 1998.

en-NESÂÎ, Ahmet b. Şuayb, **es-Sünenü'l-Kübra**, I-XII, Thk. Şuayb Arnaut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2001.

_____, **Sünenü'n-Nesâî bi Şerhi's-Suyûtî**, I-VIII, Thk. Mektebu Tahkiki't-Turasi'l-İslâmî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1420.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahya, **Şerhu Sahîh'i Müslim**, I-XVIII, Dâru'l İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392.

_____, **Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât**, I-III, Beyrut 1996.

ÖZBAYDAR, Sabri, **Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme**, Baha Matbaası, İstanbul 1971.

ÖZCAN, Köknel, Kurban Özüğurlu, **Tıpta Ruhbilim**, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., İstanbul 1983.

SÂĞÂNÎ, **Meşâriku'l-Envâr Tercemesi**, çev. Enver Baytan, Enver Baytan Kitabevi, İstanbul 1971.

SAMBUR, Bilal, **Bireyselleşme Yolu- Jung'un Psikoloji Teorisi**, Elis Yay., Ankara 2005.

SUYUTÎ, Ebû Abdurrahman b.Ebî Bekr, **Şerhu Süneni İbn Mace (Mektebetu's-Samile)**, Kadîmî Kutubu Hane, byy ts.

_____, **Tedrîbu'r-Râvî**, I-II, Thk. Târik Avdullah Muhammed, Riyad 2003.

ŞATIBÎ, Ebu İshak İbrahim b. Musa, **el-Muvafakat**, I-IV, çev. Mehmet Erdoğan, İz yay. İstanbul 1990.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, **İrşâdu'l-Fuhûl**, I-II, Thk. Ebû Hafs Sâmi b. el-Arabî, Dâru'l-Fadîle, Riyad 2000.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Târihu'l-Umem ve'l-Mülûk**, I-XI, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Maârif, Mısır ts.

_____, **Tefsiru Taberî**, I-XXIV, Thk. Mahmut Muhammed Şakir, Muessesetu'r-Risale, Mısır 2000.

TAYÂLİSÎ, Süleyman b. Dâvud b. Cârud, **el-Müsned**, I-IV, Thk. Dr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru'l-Hicr, Kahire 1999.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa, **es-Sunenu't-Tirmizî**, I-V, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

TÜRKOĞLU, Berrin, **Rüyaların Gizli Dili**, Sınır Ötesi Yay., İstanbul 2001.

TOPALOĞLU, Bekir, **Kelam İlmi**, Damla Yay., İstanbul 1985.

YILDIRIM, Enbiya, "Beyhaki ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der. C. No 5**, 1-17.

ez-ZEHEBÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I-IV, Thk. Zekeriya Amîrat, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

_____, **er-Ruvâtu's-Sikâtu'l-Mutekellemu fihim bime lâ Yûcibu Reddehum**, Thk. Muhammed İbrahim el-Mevsilî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1992.

_____, **Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl**, I-V, Thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ts.

_____, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, I-II, Thk., Nureddin Itr, byy. ts.

_____, **Zikru Men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun**, Thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî, Mektebetü'l-Melik, Medine 1425.

_____, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, I-XXV, Thk. Şuayb el-Arnâvut, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1982.

_____, **el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû riveyetun fi'l-Kutubi's-Sitte**, I-II, Daru'l-Kıbleti li's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 1992.